

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN
INFORMERAR

ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

- Bevarandeprogram

HULTSFREDS KOMMUN

Utgiven av: Länsstyrelsen i Kalmar län, november 1995

Kulturmiljöenheten
Lantbruksenheten
Miljövårdsenheten

Författare: Anette Asp
Ann Forslund
Ann Moreau
Kalmar läns museum

Omslagsbild: Flygfoto över Högeruda, Järeda socken.
Foto: Leif Gustavsson, Länsstyrelsen

Illustrationer: Om ej annat anges: Nils Forshed från böckerna "Om hävden
upphör" av Urban Ekstam och Nils Forshed samt "Ängar" av
Urban Ekstam, Mårten Aronsson och Nils Forshed.
Bild s 5: Bengt Andersson, Länsstyrelsen

Foto: Om ej annat anges: Länsstyrelsen

Karttillstånd: Lantmäteriet medgivande 95.0465

Tryckt hos: Länsstyrelsens tryckeri 1995

Upplaga: 150 ex

Meddelande 1995:24
1995-11-21

Innehållsförteckning

1. Allmänt om bevarandeprogrammet	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Programbeskrivning	6
1.3 Programmets status	6
1.4 Kortsiktigt åtgärdsprogram	6
1.5 Mål	6
Mål för bevarandet av natur- och kulturmiljöer	8
1.6 Syfte	8
1.7 Metod	10
Kulturmiljövårdens urvalskriterier	10
Naturvårdens urvalskriterier	10
Helhetssyn	10
1.8 Underlag	11
2. Odlingslandskapet i Kalmar län	12
2.1 Odlingslandskapets karaktär	12
Naturgeografiska regioner (karta s13)	12
Agrara kulturlandskapsregioner (karta s15)	14
2.2 Aktuell jordbruksstatistik	17
2.3 Kolonisations- och odlingshistoria	18
Stenålder	18
Bronsålder	18
Järnålder	18
Från medeltid till 1700-tal	19
1800-tal: Expansion och skifte	21
1900-tal	22
2.4 Bebyggelsen och dess struktur	23
Bebyggelsens anpassning till topografin	23
Bebyggelsens grupperingsmönster	23
Byggnadskultur	25
3. Naturen i Hultsfreds kommun	27
4. Jordbruket i Hultsfreds kommun	27
5. Sammanställning	27
6. Bevarandeområden i Hultsfreds kommun	28
Översiktskarta	29
Beskrivningar och kartor	30

Lönneberga socken

1. Järnemåla	31
2. Faggemåla	31

Vena socken

3. Kloster (Lerkärret)	32
4. Fallhult	32
5. Sönnershult	33
6. Norrhult	35
7. Tomtåkra	35
8. Visböle	36
9. Västrahult	36
10. Vena (Käreby, Stenkulla, Gyllekulla)	37
11. Främsteby	38
12. Björksebo	39
13. Ugglefall	39
14. Alsarp	39
15. Blaxhult	40
16. Tälleryd	42
17. Dalsebo	42
18. Bredvik	43
19. Igelhult	44
20. Snöversnäs	44
21. Snöversmåla	45

Målilla socken

22. Äntsebo	47
23. Östra årena	47
24. Uppsala	48
25. Hagelsrum	48
26. Stubbhult	50
27. Hyggelsebo	50
28. Kråkeryd	51

Järeda socken

29. Venshult	53
30. Klövdala	53
31. Fröreda	54
32. Järeda	55
33. Skinnskälla	55
34. Högeruda	56
35. Ryd	57
36. Slättemossa	57

Virserums socken

37. Slagdala	60
38. Venskögle	60
39. Långeruda	61
40. Ekeflod	61
41. Hässlid	62

42. Björkmossa	62
43. Virserum (Länsmansgårdsängen)	63
44. Ånhult	64
45. Misterhult	64
46. Rödmosa	65
47. Misterhult (Mistermåla)	66
48. Öskögle	66
49. Kulla	67
50. Gräntö	67
51. Ramsebo	68
52. Tönshult	70
53. Holm	70
54. Triabo	71

Tveta socken

55. Lilla Aby	73
56. Lilla Sinnerstad	73
57. Tveta	74
58. Byrum	74
59. Kulla	75
60. Marhult	76
61. Ävlingebo	76
62. Odensås	77
63. Götruda	78
64. Duvekulla	78

Mörlunda socken

65. Stora Aby	80
66. Stora Sinnerstad	80
67. Haddetorp	81
68. Mörlunda	81
69. Tulunda	82
70. Lundtorp	82
71. Ruda	83
72. Åkerö	84
73. Tigerstad	84
74. Koppraböle	85
75. Kängsebo	85
76. Sörebo	87
77. Mossebo	87
78. Ryningsnäs	89

1. ALLMÄNT OM BEVARANDEPROGRAMMET

1.1 Bakgrund

Det öppna landskapet, jordbrukslandskapet är ett resultat av många generationer jordbrukares hårda arbete för att kunna försörja sig och sina familjer. I landskapet omkring oss finns mängder av spår som berättar om deras möda för att bryta och odla marken. Stensträngar och odlingsrösen som visar var de hade sina åkrar. Trägardegårdar och stenmurar som talar om var förfäderna hade sina djur.

Bondens landskap kom att bli ett rum för biologisk mångfald. Öppenheten gav ett ökat utrymme för gamla arter och skapade också utrymme för nya arter av såväl växter som djur. Åkerholmar, diken och stenmurar är exempel på livsmiljöer som är direkt knutna till odlingslandskapet.

Det kulturella rummet, odlingslandskapet är förutsättningen för det naturliga rummet, naturlandskapet. Samtidigt gäller förstås det omvända, naturen är en förutsättning för det kulturella värdet. Dessa båda går hand i hand, det är omöjligt att skilja natur- och kulturvärden ifrån varandra.

I och med nya arbetsmetoder inom jordbruket kan man i dag se hur det gamla öppna odlingslandskapet blir mer och mer sällsynt. Mekaniseringen har medfört att åkrar

och slåtterytor lagts ihop till större enheter, lador försvinner, diken läggs igen, åkerholmar rensas bort och odlas upp. Mångfalden i landskapet går förlorad, istället får vi ett rationellt och lättskött landskap. Följden blir att det växt- och djurliv som är gynnat eller beroende av hävden får mindre utrymme i landskapet och riskerar att helt försvinna. Många av de arter som är hotade i Sverige idag är knutna till odlingslandskapet.

För att motverka de negativa konsekvenserna av förändring-

en i jordbruket har riksdagen fastställt ett miljömål (SFS 1989/90:146). Utgångspunkten för detta är att ett rikt och varierat odlingslandskap skall finnas i hela landet. De delar av odlingslandskapet som innehåller höga natur- och kulturvärden skall bevaras så intakta som möjligt. Detta skall göras genom en rad olika åtgärder. Grunden är att alla som brukar mark, skall ta hänsyn till de värden som finns i området. Detta uttrycks bland annat i Skötsellagens hänsynsparagrafer. Ett annat instrument är den särskilda ersättning för landskapsvård som kan ges till brukare som får extra kostnader för hänsyn till särskilda värden. Denna ersättning kan utgå till områden med höga natur- och kulturvärden.

Till sist är det ändå så att den viktigaste landskapsvårdaren är den intresserade och miljömedvetna jordbrukaren som, genom sin kunskap och sitt arbete bedriver ett modernt jordbruk på ett sådant sätt att natur- och kulturvärden bevaras. Landskapet är inte bara en vacker bakgrund, utan en arbetsplats för många människor, och förutsättningen för många fler människors dagliga bröd.

1.2 Programbeskrivning

Detta bevarandeprogram är det första mer heltäckande försök att skildra de natur- och kulturvärden som finns i Kalmar län. Programmet är länsstyrelsens långsiktiga program för bevarande av dessa värden och kommer att revideras när så bedöms erforderligt.

Bevarandeprogrammet jämte tillhörande åtgärdsprogram har upprättats av länsstyrelsen. Länsstyrelsen skall verka för ett brett engagemang, och medverkan, i bevarandearbetet från andra regionala myndigheter, organisationer och kommuner. Medverkan skall syfta till att inblandade parter blir delaktiga och känner ansvar för programmets genomförande.

Inom länsstyrelsen har en arbetsgrupp, med representanter från bl a miljövårdsenheten, kulturmiljöenheten och lantbruksenheten deltagit. För varje kommun har utsetts en kontaktperson som har medverkat såväl med lokala kunskaper om odlingslandskapet som med kommunala intentioner som bl a tagit sig uttryck i kommunens översiktsplanering.

En samverkan mellan stat och kommun är helt nödvändig, både i planering och genomförande av bevarandeåtgärder i odlingslandskapet. Detta för att nå ett optimalt resultat av insatta medel från samhällets sida. Arbetet har följts av en referensgrupp med representanter från skogsvårdsstyrelsen, länsmuséet, länets kommuner, kommunförbundets länsavdelning. Lantbrukarnas Riksförbund, Sveriges Jordägarförbund, Hushållningssällskapet, ideella naturvårdsrörelsen och hembygdsrörelsen.

Bevarandeprogrammet och åtgärdsprogrammet har varit ute på remiss i länet samt till Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket. Detta för att så långt möjligt nå en samsyn i frågor som rör bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden.

1.3 Programmets status

Bevarandeprogrammet liksom åtgärdsprogrammet har förankrats i länsstyrelsen på sådant sätt att det utgör beslutsunderlag vid vägning mellan bevarandeintressen och andra intressen angående nyttjande av jordbruksmark (nedläggning, omläggning, exploate-

ringsföretag etc). Bevarandeprogrammet kommer att antagas av länsstyrelsens styrelse. Åtgärdsprogrammet kommer att antagas av länsstyrelsen endast i den del som berör länsstyrelsens ansvarsområde.

1.4 Kortsiktigt åtgärdsprogram

Utöver det långsiktiga programmet för bevarande av odlingslandskapets naturvårds- och kulturmiljövärden skall ett kortsiktigt åtgärdsprogram upprättas för länet. I åtgärdsprogrammet preciseras vilka åtgärder som bör initieras och genomföras av samhället under de närmaste tre åren för att bibehålla naturvårds- och kulturmiljövärden. Åtgärdsprogrammet bör förnyas/revideras inför varje ny treårsperiod.

Syftet är att åtgärdsprogrammet ska fungera som en verksamhetsplan (omfattar 3 år) för i första hand statens åtgärder. Åtgärdsprogrammet utgör även underlag för länsstyrelsens anslagsäskanden hos centrala verk och regeringen.

1.5 Mål

Miljömålet i den nya livsmedelspolitiken är att slå vakt om ett rikt och varierat odlingslandskap och att minimera jordbrukets miljöbelastning på grund av växtnärläcksage och användning av bekämpningsmedel. Det är viktigt att odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden bevaras. Ett rikt och varierat odlingslandskap är av central betydelse för att säkra den genetiska mångfalden hos växter och djur. Jordbruket skall således beakta behovet av en god miljö och en långsiktigushållning med naturresurserna.

Jordbruk skall även i framtiden bedrivas i samtliga kulturlandskapsregioner. Värdefulla bebyggelsehistoriska lämningar och strukturer från olika tiders och regioners odlingssystem skall bibehållas. Olika bygder, med sina skilda typer av markutnyttjande, skall finnas representerade i hela landet. Kontakten med och förståelsen för det historiska arvet får inte gå förlorade.

I Naturvårdsplan för Sverige, som är naturvårdsverkets strategi för säkerställandearbetet (skydd med stöd av naturvårdslagen), anges följande som mål för säkerställandearbetet:

Att säkerställa de värdefullaste delarna av odlingslandskapet, med sina skilda typer av naturliga slåtter- och betesmarker och därmed förhindra att omistliga delar av vårt kulturarv går förlorade. Detta är en angelägen uppgift och ett nödvändigt led i arbetet med att förhindra fortsatt utarmning av landskap, biotoper, flora och fauna.

För kulturmiljövårdens del kan konstateras att fornlämningar i odlingslandskapet är säkerställda genom lagen om kulturminnen mm. För kulturmiljövården är det en angelägen uppgift att också säkerställa odlingslandskapets andra kulturhistoriska värden.

Målet är således att säkerställa ett, med hänsyn till de naturgeografiska och kulturhistoriska regionindelningarna, representativt urval av olika typer av värdefulla odlingslandskap.

I naturvårdsverkets långsiktiga handlingsprogram för hotade arter anges följande beträffande målet för artskyddet:

-Inom ramen för det övergripande målet att bevara den biologiska mångfalden, syftar arbetet med att skydda hotade arter till att alla i landet naturligt förekommande arter skall kunna fortleva i livskraftiga bestånd. Vad gäller prioriteringen inom artskyddsarbetet påpekas härvid bland annat att Sverige har ett särskilt ansvar för globalt hotade arter, i synnerhet de arter för vilka svenska bestånd utgör en betydelsefull del av världspopulationen. Med livskraftiga bestånd avses att bestånden skall vara tillräckligt stora för att hålla risken för utdöende till följd av genetisk, demografisk eller miljömässig osäkerhet på en låg nivå. Med en hotad art avses en art vars långsiktiga överlevnad i livskraftiga bestånd inte är säkrad.

-I artskyddsarbetet ingår att så långt möjligt bevara den genetiska variation som en art representerar. Således måste även bevarandet av geografiska underarter och åtskilda populationer beaktas.

De kulturpolitiska målen anger att kulturmiljövården skall vårda minnen av hela samhällets historia. Arvet från bondesamhället skall liksom arvet från andra samhällsformer föras vidare och bevarandet inriktas på samlade

miljöer som inkluderar såväl landskapet som monument och objektvård. Kulturmiljövården skall alltså tillvarata de miljöer i odlingslandskapet som alltifrån äldsta tid och framåt visar historiska förlopp.

DE ÖVERGRIPANDE MÅLEN SKALL UPPNÅS GENOM ATT:

- Motverka passiva hot
- Motverka aktiva hot
- Utbyta information och erfarenheter

Motverka passiva hot (såsom nedläggning etc)

Passiva hot kan motverkas genom att:

- skapa förutsättningar för en levande landsbygd där jordbruk med djurhållning kan bedrivas
- jordbruket inklusive husdjursskötseln bedrivs på ett sådant sätt att odlingslandskapets stora natur- och/eller kulturmiljövården bevaras
- så långt möjligt bevara uppfattbara och sammanhängande miljöer och landskapsrum med värdefulla lämningar och strukturer som tydligt representerar olika kolonisationsskeden
- så långt möjligt bevara brukningsenheter med naturliga fodermarker (slätter- och betesmarker) för att förhindra fortsatt utarmning av odlingslandskapets hävdformade biotoper med dess hävdgynnade eller hävdberoende flora och fauna

Kattfot

- genomföra de insatser och åtgärder i artbevarandearbetet som preciseras i nämnda handlingsprogram för hotade arter
- betala ersättning till jordbrukare som bedriver jordbruk i områden med höga bevarandevärden på sådant sätt att natur- och kulturmiljövärdena bevaras
- genomföra säkerställande, skydd och vård (enligt naturvårdslagen) av de värdefullaste delarna av odlingslandskapet,

Motverka aktiva hot

- hindra energiskogsodling, skogsplantering, borttagande av odlingshinder och dikning i odlingslandskap med höga bevarandevärden om åtgärden motverkar natur- och kulturmiljövärdena
- hindra exploateringsföretag av olika slag (täktverksamhet, vägbyggen kraftledningsbyggen, nybebyggelse etc) i områden med höga natur- och kulturmiljövärden som kan ta påtaglig skada,
- hindra spridning av handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel på naturliga slätter- och betesmarker, åkerrenar, åkerholmar och dikesrenar,

Informera, diskutera, byta erfarenhet

- informera lantbrukare och allmänhet om odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden,
- diskutera och byta erfarenhet med lantbrukare i bevarandefrågor.

Mål för bevarandet av natur- och kulturmiljöer

- Alla förekommande naturtyper ska finnas kvar i en sådan utsträckning att de kan bibehållas i ekologisk balans.
- En rik och varierad fauna och flora ska bibehållas. De naturligt förekommande växt- och djurarterna ska bevaras i livskraftiga och reproducerande populationer.
- Jordbruket ska fortleva i alla bygder, inte bara koncentreras till de bygder som tidigt togs i anspråk, utan också finnas kvar i de senare koloniserade bygderna

- De markslag (åkrar, ängar och hagar) som skapats av ett brukningssätt som använts från järnåldern och fram till nutid ska finnas kvar.
- Anläggningar (hägnader, odlingsrösen, åkerholmar, märkegravar osv) som är lämningar av äldre brukningssätt (starkt knutna till de lokala naturförutsättningarna) och återspeglar en äldre teknik, ska bevaras
- Regionala skillnader ska bevaras. Det gäller i hög grad byggnadstraditionen men även i mark- och materialanvändning
- Byggnader som representerar skilda tidsepoker eller skilda sociala förhållanden, vare sig de är unika eller typiska ska bevaras.
- Fasta fornlämningar i kulturlandskapet ska vårdas, bevaras och levandegöras.

1.6 Syfte

Syftet med bevarandeprogrammet är att utgöra underlag för följande åtgärder:

- Tillämpning av naturresurslagens (NRL) bestämmelser om:

ekologisk särskilt känsliga områden (2 kap 3 § NRL)

områden av betydelse från allmän synpunkt på grund av dess naturvärden och kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet (2 kap 6 § 1 st NRL)

områden av riksintresse för naturvärden, kulturminnesvärden och friluftslivet (2 kap 6 § 2 st NRL)

områden som med hänsyn till de samlade natur- och kulturvärdena i sin helhet är av riksintresse (3 kap NRL).

Dessa bestämmelser anger att områdena **skall** eller **skall så långt möjligt** skyddas mot åtgärder som kan **skada** eller **påtagligt skada** natur- och kulturmiljön. Bestämmelserna skall tillämpas vid planläggning och tillståndsprövning enligt en rad andra lagar.

Bevarandeprogrammen kommer att utgöra ett av underlagen för framtida översyn av områden av riksintresse för naturvärden, kulturmiljövärden och friluftslivet vad gäller odlingslandskapet (se nedan).

Bucknejlika

- Fysisk planering på olika nivåer. Programmet bör samspela med den översiktliga fysiska planeringen i kommunerna. Det kan utgöra underlag för överväganden i den kommunala översiktsplaneringen. I översiktsplanen kan kommunen redovisa sin viljeinriktning beträffande bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden och ange vilka hänsyn som skall tas till dessa intressen vid prövning av exploateringsföretag. Programmet kan på motsvarande sätt utgöra underlag för upprättande/revidering av regionala och kommunala naturvårdsplaner/-program och kulturmiljöprogram.

- Översyn och eventuell revidering av naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut angående områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv, där odlingslandskapet motiverar riksintresset.

- Samordning och styrning av samhällets olika former av ekonomiska ersättningar och stödresurser till de (för natur- och kulturmiljövärden) värdefullaste områdena och där bevarandenyttan av insatserna bedöms bli störst. Exempel på sådana resurser är bl a EU's miljöstöd, ersättningen för landskapsvård i odlingslandskapet, anslagen för Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet, anslagen för Vård mm av kulturlandskap och fornlämningar, statliga medel för vård av naturreservat mm,

kommunala medel etc. Samordning av olika former av bidrag och ersättningar, såväl statliga som kommunala, måste ske för att få en effektiv, optimal och framsynt användning av insatta medel.

- Tillämpning av bestämmelserna i skötsellagen om anmälningsplikt för nedläggning av jordbruksmark inklusive beslut om "12-månadersområden" (4 § SkL). Programmet utgör underlag för bedömning av konsekvenserna, från natur- och kulturmiljösynpunkt, av nedläggning av jordbruksmark.

- Beslut om statligt stöd för omställningsåtgärder i jordbruket. Principen bör vara att medel ur detta anslag inte skall utgå om omställningsåtgärden motverkar preciserade natur- och kulturmiljövärden av hög dignitet. Länsstyrelsen bör istället förhandla med berörd lantbrukare om ersättning för fortsatt hävd av området.

- Säkerställande med stöd av NVL av de för natur- och kulturmiljövärden värdefullaste delarna av odlingslandskapet. Programmet möjliggör en långsiktig och planmässig hantering av säkerställandearbetet. Det gäller bl a planering för nyttjande av statliga medel för markförvärv, intrångsersättning och vård men utgör också ett viktigt underlag för de kommuner som vill engagera sig i säkerställandearbetet.

- Tillämpning av hänsynsreglerna i skötsellagen, skogsvårdslagen och naturvårdslagen liksom tillämpning av 19 och 20 §§ naturvårdslagen.

- Samordning mellan bevarandeintressena i odlingslandskapet och skogsplantering på nedlagd jordbruksmark. I samband med Översiktlig skogsinventering (ÖSI) och annan skoglig inventering och planläggning avgränsas många marker, där jordbruksdriften nyligen upphört eller där driften är så extensiv eller temporär till sin karaktär, att de, trots viss hävd, kan betraktas som skogsmark av skogsvårdsstyrelsen. Många av dessa igenväxande betes- eller slättermarker bildar ofta ramen runt den idag välhävda odlingsmarken. Ett bevarande av enbart idag hävdad mark där igenväxningsmarkerna går förlorade genom en olycklig hantering skulle minska värdet av de bevarandeinsatser som utförs. I skogsvårdsla-

gen finns ett reproduktionskrav på äldre nedlagd jordbruksmark och statligt stöd utgår till viss skogsplantering. En samordning av denna verksamhet med bevarandeprogrammet är därför viktig.

- Information till markägare och allmänhet om odlingslandskapets bevarandevärden.

1.7 Metod

Följande arbetsmetodik har använts vid upprättande av bevarandeprogrammet.

Genomgång och sammanställning av uppgifter från olika inventeringar, naturvårdsverkets och riksantikvarieämbetets beslut om områden av riksintresse, naturvårdsplaner, kulturmiljöprogram, kommunernas översiktsplaner etc.

På grund av behovet och nödvändigheten av att snarast få fram bevarandeprogrammet har det inte funnits tid för någon ny omfattande inventering.

Precisering av bevarandevärdena i det agrara vardagslandskapet samt vad tillämpning av (hänsyn enligt) 6 a § SkL innebär för länet.

Bedömning av bevarandevärdet inom särskilt utvalda områden med länet som referensområde. Detta moment innebär värdering och klassificering av bevarandevärdet enligt särskilda kriterier.

Kulturmiljövårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för kulturmiljövården är sådana som särskilt väl

1. visar hur marken utnyttjats i ekonomiskt avseende under flera århundraden, alltifrån de betesområden där de första jordbrukarna gav upphov till stenålderskulturen ända till den sena fasen under 1800- och 1900-talen.
2. representerar traditionell markanvändning med ängsslåtter och betesdrift på skogsbeten och hagmarker då åkern vandrade i ängen och där åkerbruk och boskapsskötsel var en sammanhängande funktion. Marken har varit organiserad i inägor och utmarker, där inägan med bebyggelsen utgjort kärnan i driften. Åkerformer, hägnader, gärdesgränser, fågator, odlingsrösen osv berättar om olika tiders markorganisation och jordbruksteknik.

3. utgör odlingssystem som är karaktäristiska i Kalmar län. De har utvecklats efter naturförutsättningarna i länet, men visar också länets kulturella särdrag. Dagens jordbruksföretag avspeglar i driftsinriktningen på det hela taget historiska förhållanden och har behållit sina karaktäristiska bebyggelselägen.

Naturvårdens urvalskriterier

De områden som valts ut på grund av sina värden för naturvården är sådana som har kvar biologiska värden som är knutna till den markanvändning som kännetecknar regionen eller bygden. Det är då fråga om områden som uppvisar en traditionsbunden kontinuitet i markanvändningen och därför hyser biologiska värden vilka är resultat av en genom tiden relativt oförändrad hävd.

Helhetssyn

Urvalet av områden bygger på en helhetssyn. Det finns starka samband mellan bevarandet av den hävdgynnade floran och faunan och de kulturhistoriska värdena i landskapet. Alla dessa aspekter har vägts in vid bedömningen. Största totala värde har oftast sådana områden som har en kombination av natur- och kulturmiljövärden av nationell klass. Urvalet har därför koncentrerats till bygder med ett mångformigt odlingslandskap. Till exempel där åker omväxlar med riklig förekomst av naturliga betesmarker kombinerat med många äldre odlingsspår och byggnader.

Urvalet innebär en prioritering av större sammanhängande miljöer som gårdar, byar eller hela bygder. Sådana kriterier som att området besöks av många människor, att området ger skönhetsupplevelser eller möjlighet till olika studier kan också vägas in vid urval av områden men de bör ses som stödkriterier och kan inte tillmätas samma betydelse som de rena natur- och kulturmiljövärdena.

Klassificeringen har skett enligt följande:

Klass 1 - högsta bevarandevärde

Klass 2 - mycket högt bevarandevärde

Klass 3 - högt bevarandevärde

Områdena redovisas på den topografiska kartan i skala 1:50 000.

Områdena beskrivs. Bl a redovisas hur värdefulla de är och i vilka avseenden de är värdefulla. Resultatet sammanställs.

Redovisning av grundläggande principer för prioritering av områden som bör tas upp i åtgärdsprogrammet och som således bör komma i fråga för aktiva bevarandeåtgärder från samhällets sida under den första treårsperioden.

1.8 Underlag

Bland annat följande inventeringar ligger till grund för upprättande av bevarandeprogrammet:

- Områden av riksintresse för naturvård, kulturmiljövård och/eller friluftsliv där odlingslandskapet motiverar riksintresset. Beslut av naturvårdsverket och riksantikvarieämbetet under åren 1987-1989.
- Områden i naturvårdsplaner eller kulturmiljöprogram med odlingslandskap som har uttalat värde.
- Bebyggelseinventeringar. Länsstyrelsens, läns museernas med fleras inventeringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och bebyggelsemiljöer i odlingslandskapet.
- Fornlämningsregistret. Riksantikvarieämbetets inventeringar av landets samtliga kända fornlämningsmiljöer, i detta fall fornlämningar knutna till odlingsbygder i form av gravanläggningar och andra monument samt agrara lämningar som stensträngar, husgrunder, fossil åkermark etc
- Regionala fornvårdsprogram upprättade av länsstyrelserna och riksantikvarieämbetet.
- Resultat från ängs- och hagmarksinventeringen. Naturvårdsverket och länsstyrelserna genomför en riksomfattande inventering av naturliga slätter- och betesmarker.

I inventeringen sker urvalet av objekt och bedömningen av naturvärdet enligt särskilt angivna kriterier, som framgår av naturvårdsverkets handbok. Objekten klassificeras med hänsyn till bevarandevärdet i följande tre klasser.

Klass 1 - högsta värde

Klass 2 - mycket högt värde

Klass 3 - högt värde

- En systematisk inventering och bedömning efter enhetliga principer av odlingslandskapet i sin helhet har dock inte gjorts. Tiden har inte medgivit det.

- Floristiska inventeringar, t ex avslutade och pågående landskapsfloraprojekt.

- Information från naturvårdsverkets och lantbruksuniversitetets (SLU) databank för hotade arter.

- Äldre kartmaterial i lantmäteriets arkiv. Äldre lantmäterikartor är de viktigaste källorna till kunskapen om odlingsmarkens användning under olika perioder, också beträffande vegetation och fysiska lämningar. Genom jämförelse mellan exempelvis häradskartor, storskiftes- och lagaskifteskartor kan dagens markslag och bebyggelsegrupperingar dateras. En metod för tillämpning av historiska kartöverlägg finns utarbetad av Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet och publicerades av riksantikvarieämbetet under 1991.

- För Kalmar län finns för en del kommuner en via flygfoto och studier av äldre kartmaterial relativt heltäckande bild av hur och om landskapet har förändrats från 1700-talets mitt och fram till idag.

- IR-flygbilder.

- Förändringsstatistik. Kartredovisning och statistik som redovisar relativ andel åker respektive skog per socken för åren 1885, 1932 och 1981. Framtaget av riksantikvarieämbetet genom bearbetning av lantbruksregister, 1990.

- Information från LRF-kretsar, hembygdsföreningar, skogsvårdsstyrelsen, lantbruksenheten, kommuner, naturskyddsföreningar m fl.

Jordtistel

2. ODLINGSLANDSKAPET I KALMAR LÄN

2.1 Odlingslandskapets karaktär

Naturgeografiska regioner.

Regionernas numrering i texten anknyter till kartan på följande sida.

Enligt Nordiska Ministerrådets klassificering omfattas Kalmar län av fyra olika naturgeografiska regioner:

Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde

Sydsvenska höglandets centrala och östra delar

Sörmlands och norra Götalands skärgårdar

Öland.

Sydöstra Sveriges skogs- och sjörika slättområde (region 12 a) omfattar södra halvan av länets fastlandsdel upp till en linje Alsterbro-Allgunnen- Finsjö- Oskarshamn. Det omfattar mynningsdelen av Emåns, nedre halvan av Alsteråns samt Snärjebäckens till och med Nättrabyåns huvudflodområden i södra länsdelen.

Terrängen är flack men ger ändå inget bestämt intryck av slätt, beroende på att större delen av området är skogsbevuxet. Moränhöjder och åsar får en framträdande roll i det flacka landskapet.

Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrier).

Området, som till hälften ligger över högsta kustlinjen, är till större delen av morän med liten frekvens av kalt berg och föga finsedimentinslag. Isälvsmaterial spelar stor roll och välutbildade åsar förekommer, lokalt med drag av åsnät. Markens podsolering är svag.

Normaltemperaturen under januari varierar mellan -1°C vid kusten och -3°C i inlandet. Under juli är normaltemperaturen omkring 17°C i hela området. Nederbörden är förhållandevis låg (600-700 mm/år; värden korrigerade för avdunstningsförluster i insamlingskärl) liksom avrinningen (150-250 mm/år). Såväl nederbörd som avrinning är

lägst närmast kusten och högst i de inre delarna av området.

Barrblandskog dominerar, men i kulturbygderna finns starka inslag av lövskog. Blåbärsgrenskog blandas speciellt på isälvsmaterial med lavtallskogar. De fåtaliga myrarna är huvudsakligen av tallmossetyp.

Området närmast Kalmarsundskusten bildar en egen underregion (12 b), kännetecknad av bland annat kambrosilurberggrund (sandsten), uppodlat landskap med ekblandskogar, långsmala strandängar med vassvikar samt kraftigt vattenunderskott under vegetationsperioden.

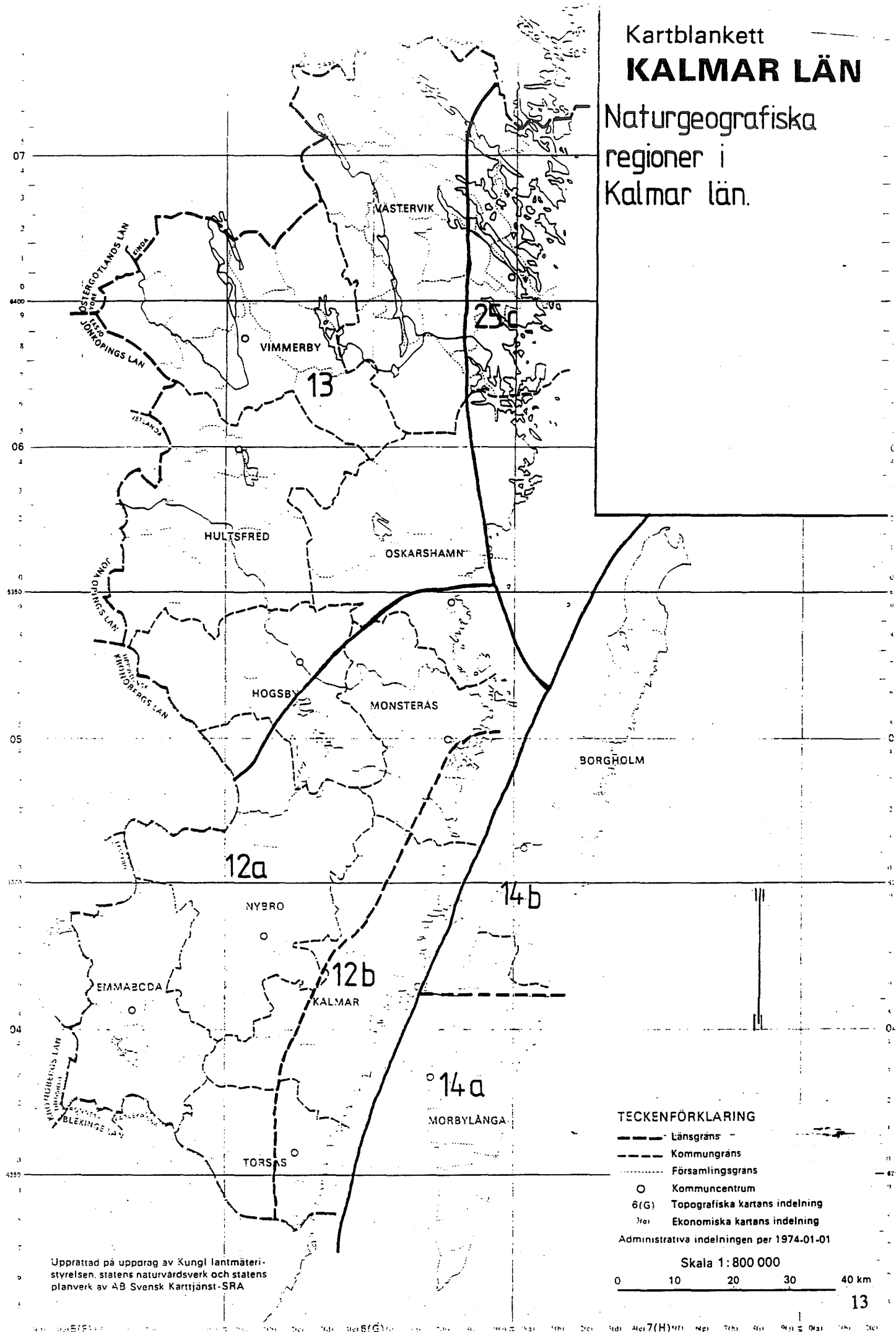
Sydsvenska höglandets centrala och östra delar (region 13) omfattar den norra halvan av länets fastlandsdel utom kustzonen från Figeholm och norrut. Området berörs av Motala ström- Stångåns, Vindåns, Storåns, Bortorpsströmmens, Marströmmens, Viråns samt större delen av Emåns avrinningsområde.

Regionen hyser två olika landskapstyper, sprickdalslandskap i de östra delarna och kullig terräng i de västra. Sprickdalslandskapet kännetecknas av att höjdryggar med ett tunt eller rentav inget jordtäckte omväxlar med långsmala, ler- eller vattenfyllda dalgångar. Den kulliga terrängen väster därom är en mer direkt utlöpare av det småländska höglandet, med ett mer kuperat landskap och större höjdskillnader än i Tjustbygden.

Berggrunden domineras av urberg (graniter och porfyrier/hälleflintor). Specifikt för regionen är de skuror eller isälvkanjondalar som bildats i fast berg, exempelvis More kastell. Mest karakteristiskt för sprickdalslandskapet är att mer än hälften av landytan upptas av kalt berg. Jordlagren, i huvudsak finsediment på dalbottenarna, innehåller i många fall kalkhaltigt material som av inlandsisen transporterats ned från kalkområdena i Östergötland. Bergkullterrängen västerut kännetecknas av morän och grus. Isälvsaterialet uppträder som åsar, som ett flertal större deltan t ex vid Hultsfred, samt som stora sandfält till exempel vid Mörlunda.

Den kulliga terrängen återfinns i huvudsak över högsta kustlinjen, medan sprickdalsland-

Naturgeografiska
regioner i
Kalmar län.

skapet ligger under. Jordmånstypen varierar mellan podsol, brunjord och blandformer.

Normaltemperaturen är under januari omkring -3°C och under juli omkring 17°C i hela området. Såväl nederbörd (650-700 mm/år; korrigerade värden) som avrinning (200 mm/år) ligger på en jämförelse vis låg och jämn nivå inom regionen.

Regionen hör till barrskogsbygden även om ett betydande inslag av ek förekommer, framför allt i sprickdalslandskapet. Tallskogar av hållmarkstyp överväger i öster; längre västerut blir inslaget av tallhed på sandunderlag större. I övrigt dominerar blåbärsgranskog. Myrarna är i allmänhet små men talrika och av tallmossetyp.

Sörmlands och norra Götalands skärgårdar (region 25c) är en underregion inom Östersjö kustens skärgårdsområde. I den underregion som förekommer i länet saknas skärgårdsbjörkskog, samtidigt som årsmedeltemperatur och vattenunderskott under vegetationsperioden är högre än i huvudtypen. Området, som omfattar den nordöstra delen av Kalmar län från Figeholm och norrut, ligger i sin helhet under högsta kustlinjen. Det berör de kustnära delarna av de mindre avrinningsområdena från Viråns mynning och norrut till länsgränsen.

Landskapet har sprickdalskaraktär som i havsbandet övergår i skärgård med fjärdar, öar och skär.

Området vilar på urbergsgrund, där bland annat de äldsta geologiska bildningarna i länet - Västervikskvartsit och Loftahammarsgranit - ingår.

Kännetecknande för området är vidare de tunna jordlagren, som påverkats av vågor och bränningar i samband med landhöjningen. Berg i dagen förekommer med hög frekvens. Finsedimenten i dalgångarna är i allmänhet kalkpåverkade. Enstaka små åsstråk förekommer.

Klimatet utmärks av milda vintrar samt torra och varma somrar. Årsnederbörden är låg (650-700 mm/år; korrigerade värden) liksom avrinningen (200 mm/år).

Hållmarkstallskog förekommer på klippor längs kusten. Innanför finns barrskog som i närheten av bebyggelse övergår i ädellövskog, främst med ek. Kalskärgård finns utbildad i yttre kustbandet, där särskilt fågelskären har

en artrik vegetation av spillningsgynnade växtarter. Skogsgränsen mot kalskärgården utgörs av tall.

Havsstränderna är övervägande steniga med ett glest växttäck. I skyddade lägen, främst i anslutning till större vikar finns strandängar på finkorniga sediment.

Slätt är den förhärskande terrängformen på Öland (region 14). Huvuddragen i landskapet, som i sin helhet legat under högsta kustlinjen, bestäms av mot ost- sydost svagt stupande lager serier av kambrosiluriska sedimentbergarter. Berggrunden består i huvudsak av ortoceratitkalksten med underliggande alunskiffer. Den senare går i dagen här och var utmed den västra landborgsbranten.

Agrara kulturlandskapsregioner i Kalmar län

Regionernas numrering anknyter till kartan på följande sida.

Region 3: Öland och sydostsmålandska slättbygden

Naturgeografisk bakgrund

Regionen sammanfaller med de naturliga jordbruksområdena Kalmar slätten och Öland. Berggrunden utgörs vid Kalmarkusten främst av kambrisk sandsten och på Öland i sin helhet av kambrosiluriska sedimentbergarter, huvudsakligen kalksten. Slättområdet vid Kalmarkusten karaktäriseras av genom sprickdalar sönderskurna plåtar. Slätt är den förhärskande terrängformen på Öland. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen och tillhör huvudsakligen ek- och granskogsregionen. Regionen motsvaras av de naturgeografiska regionerna 12b och 14a + b (sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden och Öland).

Historisk tillbakablick

Regionen var centralbygd under förhistorisk tid och medeltid. Andelen adliga säterier är relativt ringa. Regionen dominerades före skiftena av tresäde längs smålandskusten och av två- och tresäde på Öland. Bebyggelsen utgjordes till stor del av solskiftade regelbundna byar, på Öland ofta i form av råbyar. Torpbebyggelsen har varit av relativt begränsad omfattning. Särskilt gällde detta för Öland. Gårdsformen var gotisk. Utflyttningen av gårdar i samband med skiftet var relativt omfattande.

Kartblanck:

KALMAR LÄN

AGRARA KULTUR- LANDSKAPREGIONER

 Förhistoriska
centralbygder

 Medeltida
kolonisation

TECKENFÖRKLARING

- Länsgrens
- Kommungräns
- Kommuncentrum
- Riksväg
- Länsväg (s.o.m. väg 199)
- Järnväg
- 6(G) Topografiska kartans indelning
- Ekonomiska kartans indelning
- Administrativa indelningen per 1971-01-01

Skala 1:300 000

0 10 20 30 40 km

Upprättad på uppdrag av Kungl. lantmateristvrelsen, statens naturvårdsverk och statens planverk av AB Svensk Karttjänst-SRA

Dagens landskap

Regionen karaktäriseras av hög uppodlingsgrad och hög gårdstäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs huvudsakligen av byar. På Öland finns ännu bilden av de stora radbyarna kvar. Vegetabilieproduktionen uppvisar en hög andel odling av vall, sockerbeter och trädgårdsprodukter. Den omfattande vallodlingen är avhängig av den stora animalieproduktionen i området i form av nötboskap och får.

Region 5: Sydsvenska höglandets skogsbygder

Naturgeografisk bakgrund

Regionen överensstämmer med produktionsområdet sydsvenska höglandet. Berggrunden domineras av gnejs och granit. Områdets södra och västra delar utgörs huvudsakligen av flacka landskapspartier, med inslag av spridda restberg. Områdets östra del är främst kuperad bergkullterräng. Regionen domineras av morän. Huvuddelen av området har legat över högsta kustlinjen. Vegetationszonen är ek- och granskogsregionen. Området motsvaras av delar av de naturgeografiska regionerna 11, 12 och 13 (sydsvenska höglandets och smålandsterrängens myrrika västsida, sydöstra Smålands skogs- och sjörika slättområden, sydsvenska höglandets centrala och östra delar).

Historisk tillbakablick

I området fanns skilda förhistoriska centralbygder, omslutna av förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. I de centrala bygderna fanns under medeltid och stormaktstid riklig förekomst, men dessa var i allmänhet ganska små och gav i regel inte upphov till någon större godsbildning. Ett viktigt undantag är Visingsö med omgivningar som bildade Visingsborgs grevskap under 1600-talet. Det dominerande odlingssystemet var ensäde, med undantag av den nordöstra delen av regionen där tvåsäde var förhärskande. Bebyggelsen karaktäriserades före skiftena av ensamgårdar och mindre byar. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i regionens nordvästra, norra och sydöstra del. Gårdsformen var i väster den västsvenska gården och i öster den götiska. Skiftet medförde att en relativt stor andel av gårdarna fick flytta ut, främst då i de starkt exploaterade förhistoriska centralbygderna.

Dagens landskap

Regionen karaktäriseras av låg uppodlingsgrad. Högsta uppodlingsgraden finns omkring Växjö i Kronobergs län. Godsbildning är genomgående ringa. Gårdstätheten är i allmänhet låg, med undantag av ett stråk norr och söder om Växjö. Dagens vegetabilieproduktion uppvisar en hög andel för främst odling av vall, vilket är avhängigt den omfattande animalieproduktionen i form av nötboskap och får.

Region 6: Östra götalandets mellanbygder

Naturgeografisk bakgrund

Regionen sammanfaller till stor del med östsvenska dalbygden och till en mindre del med skogsbygderna i Östergötland och Småland. Berggrunden utgörs främst av urberg. Landskapet är relativt flackt och får sin karaktär av genom sprickdalar sönderskurna platåer. Jordarten är huvudsakligen morän. Regionen har som helhet legat under högsta kustlinjen. Området motsvaras av den östra delen av region 13 och del av region 35 (sydsvenska höglandets centrala och östra delar. Östersjökusten med skärgårdar samt Åland).

Historisk tillbakablick

Mellan Västervik och Valdemarsvik finns ett område som kan betecknas som förhistorisk centralbygd. För övrigt var området huvudsakligen förhistorisk marginalbygd och medeltida kolonisationsområde. Området hade en gles spridning av adliga sätesgårdar av i allmänhet mindre omfattning. Regionen tillhörde det östsvenska solskiftesområdet med tvåsäde som dominerande produktionssystem. Byarna var som regel små, regelbundna och högt belägna i terrängen. Torpbebyggelsen var relativt omfattande i områdets norra del. Gårdsformen var götisk. Andelen utflyttade gårdar vid skiftet var förhållandevis hög. Det torde dock härvid finnas stora regionala skillnader.

Dagens landskap

Landskapet karaktäriseras av låg uppodlingsgrad och ringa bebyggelsetäthet. Godsbildningen är relativt ringa. Bebyggelsen utgörs av mindre byar, sällan över fem gårdar. Vegetabilieodlingen är i norra delen av regionen omfattande vad gäller brödsädesodlingen och odling av baljväxter. Södra delen av regionen uppvisar en stor vallodling och sockerbetsodling. På animaliesidan dominerar nöt- och får-

produktion i områdets södra del. I norra delen av regionen förekommer omfattande uppfödning av höns och kycklingar.

2.2 Aktuell jordbruksstatistik.

I tabellen nedan redovisas statistik från 1993 vad gäller följande:

Areal åker inkl vall i hektar

Areal betesmark i hektar

Antal mjölkkor, totalantalet nötdjur, totalantalet får samt antalet företag i varje kommun som har resp djurslag.

Kommun	Åker ha	Bete ha	Mjölkcor / Företag	Summa nöt / Företag	Summa får / Företag
Högsby	4 453	1 421	1 445 / 53	6 352 / 128	1 571 / 25
Torsås	6 730	1 017	3 088 / 95	9 477 / 207	1 133 / 32
Mörbylånga	19 153	6 685	5 904 / 173	19 477 / 268	3 293 / 43
Hultsfred	8 240	2 066	2 978 / 122	10 013 / 245	997 / 24
Mönsterås	6 781	1 126	2 050 / 70	6 772 / 131	972 / 23
Emmaboda	2 593	1 178	466 / 30	2 843 / 135	1 196 / 20
Kalmar	21 000	2 290	5 480 / 136	16 440 / 240	4 780 / 45
Nybro	5 737	2 216	1 670 / 70	7 785 / 251	1 979 / 43
Oskarshamn	4 224	1 260	1 195 / 54	4 790 / 148	1 621 / 44
Västervik	20 805	4 470	6 279 / 183	18 926 / 344	4 943 / 102
Vimmerby	9 728	2 648	4 997 / 163	13 766 / 276	1 776 / 34
Borgholm	20 295	8 479	9 078 / 278	26 002 / 418	7 429 / 83
Sa Kalmar län	129 739	34 856	44 630 / 1 427	142 643 / 2 791	31 690 / 518

2.3 Kolonisations- och odlingshistoria i Kalmar län

För att förstå, läsa och värdera odlingslandskapet behöver man kunskaper om gamla tiders samhälle. Naturförutsättningarna och de markslag som hävdats har format odlingslandskapet. Men bilden av landskapets innehåll framträder tydligare när man även ser till faktorer som statens makt och inflytande, jordbrukets organisation, marknaderna för jordbruksprodukter och de sociala skiktningarna. Dessutom är kolonisationsförloppet av stor betydelse för att regionala skillnader uppstått.

Stenålder

Införandet av åkerbruk och boskapsskötsel är troligen den viktigaste förändringen i människans historia. De tidigaste kända försöken att bruka jorden här finner vi ca 5.000-4.000 f Kr. Då var klimatet tämligen varmt. Landet täcktes till större delen av lövskog och hade ett mycket större inslag av sjöar och våtmarker än idag.

I Södermøre med lagom fukthållande mark av finkornig mo och lera, där boskapsskötsel sannolikt har haft stor betydelse, finner man den första bondebygden i länet.

Även på Öland i Torslunda, Vickleby och Resmo socknar slog man sig ned tidigt. I länets norra delar koloniserades områden innanför kustsocknarna längs vattendragen Emån och Alsterån i Högsby, Långemåla och Virserums socknar. Dösar och stenkammargravar uppfördes under yngre stenålder. Den enda kända dösen i länet finns i Resmo socken på Öland. Dessa gravar är de enda synliga spår vi har idag efter de första bönderna. I Resmo finns de nordligaste exemplen längs Sveriges östkust. De utgör den yttersta utkanten på ett gravskick som annars finns spritt i hela västeuropa.

Bronsålder

Yngre stenålderns betes- och åkermarkskulturer hade öppnat gläntor i urskogen. Landskapet öppnades ytterligare under bronsåldern. På fastlandet finns två områden som antyder en koncentrerad bronsåldersbebyggelse. Det ena är Tjust, och då särskilt det inre av Gamlebyviken, där länets tätaste förekomst av hällristningar, rösen och boplatslämningar finns. Det andra är Möre som är det enda området på fastlandssidan som är rikt på bronsåldersfynd.

Inte heller denna period har efterlämnat några andra spår av det odlade landskapet. Rösen och hällristningar kan dock ge oss en aning om var bronsålderns bebyggelse fanns.

Järnålder

Cirka 500 år f Kr förändrades jordbrukets grundförutsättningar. Klimatet blev kallare och boskapen kunde inte längre gå ute året runt, utan måste stallas upp på vintern. Människorna blev troligen bofasta och kunde hålla fasta åkrar med hjälp av den stallgödsel boskapen lämnade. Inför vintern samlades foder som hö och löv in. På så sätt började man hävda ängar

Exempel på hällristningar från bronsålder. Dessa är några av de ristningar som finns på Utrikestenen i Lofta socken (Västerviks kommun). Körscenen är unik, den är en av bara nio kända i hela landet. (RAÄ 364).

som kom att bli en viktig del i dåtidens brukande.

Den äldsta järnåldersperioden är fyndfattig på fastlandet. På Öland är förhållandena annorlunda. Där är perioderna förromersk järnålder och romerskt järnålder (framförallt) d v s århundradena kring år 0 rikt representerade. Grunden för blomstringen var boskapsskötsel och export av hudar och lädervaror till den romerska armén som låg förlagd i Nord- och Mellaneuropa vid den här tiden. Järnålderns fuktiga klimat har troligen haft en positiv påverkan på jordbruksnäringen på Öland. Här finns stora boplatsskomplex med fågator och fällor samt fossila (övergivna) åkerlappar bevarade på de öppna sjömarkerna. Där och i Mittlandsskogen finns rester av järnåldersbebyggelse. Det förefaller som om Kalmarbygden tjänat som Ölands utmark under perioden. Man tror att ätten (grupper om 20-30 personer) under järnåldern gemensamt ägde jorden och brukade den utan någon specialiserad arbetsfördelning.

Jordbruket skapade ett mycket ojämnt överskott. Ätten ansvarade för försvaret, religionen och rättsskipningen. När bosättningen blev fast krympte odlingsenheterna till hushåll på ca fem till tio personer, d v s en familj. Dessa hölls samman i hövdingadömen eller folkland.

Från medeltid till 1700-tal

Vid 1000-talets början var slättbygderna helt koloniserade. Spannmålsodlingen hade på slätten intagit en dominerande plats på bekostnad av boskapsskötseln, men boskapen höll kvar sin betydelse genom att bidra med gödsel och draghjälp. Nya redskap och bättre brukningsteknik möjliggjorde en omfattande nyodling under tidig medeltid. Den tekniska utvecklingen var mer omfattande än under senare medeltid och växelverkade med själva jordbrukets förändring.

Fram till 1300-talets början ökade befolkningen vilket medförde att jordbruket och bebyggelsen expanderade. Byarna i de centrala områdena blev efterhand stora, med många gårdar, medan de områden som uppodlades senare tenderade att mestadels ha byar med färre gårdar eller ensamgårdar.

Nyodlingen lades först i närheten av den gamla bebyggelsen där äldre enheter eventuellt kunde delas upp, men snart hade expansionen nått

marginalen och man fick istället ta upp mark på utmarker och även i allmänningsskogar.

Vid mitten av 1300-talet inträffade en nedgång i hela Europa, den s k "agrarkrisen". Någon entydig förklaring till denna finns inte, men en av orsakerna var de farsoter, som drog fram, bl a digerdöden. Många gårdar ödelades, främst i nykoloniserade områden medan kärnbygderna klarade sig bättre genom krisen. På många håll i Sverige ändrades nu inriktningen på jordbruket från spannmålsodling tillbaka till boskapsskötsel. Boskapsskötseln hade också god avsättning genom den marknad för smör och oxar som bl a fanns i Nordtyskland. Kronan stödde exporten eftersom den innebar ett extra tillskott till statskassan.

"Den senmedeltida agrarkrisen" var huvudsakligen en kris för statsmakten och det kyrkliga och världsliga frälset. För skattebönder och andra innebar utvecklingen bättre ekonomiska villkor och ökat inflytande. Under medeltidens slutskede medverkade bönderna i riksdagsliknande möten och hade en viss politisk makt.

Krigens verkningar i Småland märktes på så sätt att landbornas avgifter till godsägarna sjönk omkring år 1400. Många nybyggen lades öde. Marginella bygder och nyodlingar under tidig medeltid övergavs först. I Kronobergs län var det skogsbygderna i Varend som ödelades och i Kalmar län var det de inre delarna av Tjust. Ännu i början av 1500-talet var ödegårdarna så många att man kan räkna med att minst en tredjedel av bebyggelsen övergivits.

Vissa undersökningar visar dock att den negativa trenden inte var obruten ända fram till medeltidens slut. Det finns tecken på att ödegårdar ägda av Vadstena kloster uppodlades återigen under 1400-talets senare del.

I huvudsak hade läget stabiliserats vid 1400-talets slut. Människorna började återta tidigare odlingar och ny mark sveddes och röjdes igen. Hela 1550- och 1600-talets början präglades av kolonisationen i Småland. Det ligger nära till hands att tro att många nybyggen som upptogs under 1500-talet var senmedeltida ödesmål. Övergivandet av gårdar har därför inte haft någon bestående inverkan på landskapsbilden, d v s den är knappt märkbar för oss. Den är av begränsad omfattning och i huvudsak begränsad till skogstrakterna på gränsen mellan Kronobergs och Kalmar län.

En skattning av befolkningens storlek på 1520-talet har gjorts av L O Larsson. Han anger siffran till minst 65 000 och högst 100 000 människor inom nuvarande Smålands gränser. Kalmar län hade nära kontakter med Hansan och var manufakturbygd med immigration och snabb folkökning. Vi kan därför räkna med att befolkningsökningen var relativt stark här.

Jordens fördelning i Småland mellan självägande bönder, krona, frälse och kyrka varierade under olika perioder. Vid medeltidens slut ägde kyrkan ca 25% medan kronan hade ca 6%. Skatteböndernas andel var ca 33%. Frälset något mer. Kyrkans gårdar dominerade i Möre och Tunalän, på andra sidan länsgränsen var skattebönderna vanligare. Frälsejorden var helt dominerande kring Emåns lopp och i Vedbo och Värends gränsocknar. Gustav Vasas reduktion av kyrkans egendom innebar att det mesta av kyrkans jord gick över till kronan. Även nyodlingen innebar en ökning av kronogårdar.

Medeltidens grödor.

Det vanligaste sädesslaget under 1500-talet, ungefär två tredjedelar av den odlade säden, var korn. Det användes både som brödsäd och för öltillverkning. Vete odlades i liten utsträckning, och förekom i bakad form endast hos de övre samhällsskikten. Rågen, som också var brödsäd, odlades troligen redan på 1400-talet och var under medeltiden vanlig. Höstråg var också det bästa sädesslaget för svedjebbruk under tidig medeltid, men infördes i större skala och på fasta åkrar under 1300-1500-talen i Sveriges östra delar. Havre odlades, men knappast allmänt och främst som hästfoder. Andra grödor var rovor, lin, hampa, humle och i viss mån bönor och ärter.

1600-talet dominerades av de långvariga krig som Sverige förde. Kronans skuldsättning, krigsskulder och brist på kontanta medel, medförde att lön för tjänster och betalning av de stora privatlån som Sverige tagit för att finansiera kriget, måste betalas med jorddonationer. Ett annat skäl till de många jorddonationerna var att kronan ville knyta vissa befattningshavare och tjänstemän till sig. På så sätt kom stora delar av den växande adelns makt och rikedom att grundas på jorden, adeln blev därför liksom kronan bunden vid sin ställning som brukande jordägare.

På olika sätt har godsbildningen påverkat landskapets utseende i skilda regioner. Säterier är beteckningen på de gårdar som åtnjöt en mer fullständig skattefrihet än övrig frälsejord. De var stamgårdar för många adliga ätter. Fram till 1500-talets mitt låg säterierna i allmänhet i områden vid sidan av den befintliga bondebygden. Genom donationer under 1600-talet kom de däremot att läggas i de centrala odlingsbygderna där bönderna avhystes från gårdar eller byar. Man kan påstå att adeln under 1600- och 1700-talen förändrade landskapet genom privilegier som knöts till säterierna.

Råg och humle är två av de grödor som odlades i Sverige under medeltiden.

Början av 1700-talet var inledningen till en ny tid med nya tankar. Under den närmast följande "frihetstiden" ökade riksdagens makt och även om bondeståndet hade mindre inflytande än de övriga, var de svenska bönderna politiska ställning vid denna tid enastående i Europa.

Men jordbruket hade samtidigt stagnerat och blivit ineffektivt. Därför ägnade man stort intresse åt att utveckla näringslivet under 1700-talet. Viljan att åstadkomma mer rationella jordbruk ledde fram till de olika skiftesreformerna. De första skiftena genomfördes i form av storskiftet, en radikal ändring där varje bonde fick all sin mark i en enda brukningsenhet. Detta skifte var svårt att genomföra, då alla i byn måste godkänna det. 1803 fattades beslut om enskifte i riksdagen. Här i länet är

det främst Öland som enskiftats. 1827 stadgades om laga skifte, och med det börjar en period av agrar utveckling.

Befolkningens antal ökade allt hastigare under frihetstiden. Ett led i ansträngningarna att försörja landsbygdens befolkning blev att tillåta hemmansklyvningar liksom fritt anläggande av torp på allmänningar.

Spannmålsodlingen fick också konkreta uttryck, t ex på Öland där en mängd väderkvarnar byggdes för att kunna ta hand om en större produktion. Under slutet av 1700-talet uppgick antalet väderkvarnar till nära tvåusen stycken.

Nya grödor gjorde sitt intåg, ärtväxter odlades allt mer och man prövade försiktigt med potatis. Den odlades i början sällan på större åkrar, utan hörde till trädgårdstärpan. Inte förrän man upptäckte möjligheten att använda den till brännvin, bredde odlingarna ut sig och då spred sig också kännedomen om potatisen som matväxt.

1800-tal: Expansion och skifte

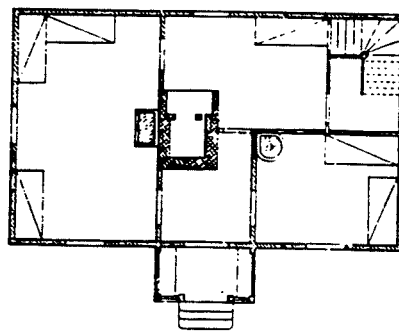
Landsbygdens befolkning fortsatte att öka i allt snabbare takt. Under 1800-talets första hälft ökade den med 50-100%. Att befolkningen ökade ledde under 1800-talet till en stor livsmedelsbrist och ett behov av mera åkermark.

En gradvis uppodling av slätterängarna började, samtidigt som många ängar omvandlades till hagar. Bruket av den odlade marken intensifierades och den höskörd ängen gav fick allt mindre betydelse. Foderväxter odlades nu istället på åkermarken. Ängsmarkerna, som låg i inägomarken, blev oftast åker, när de hade skiftats ut.

När skogens värde som virkesproducent ökade accepterades inte skogsbete längre. Man började använda de magrare delarna av ängen till bete. För jordbrukaren blev det nödvändigt att gå från extensivt till intensivt brukande, eftersom priset på arbetsinsatser stigit. I de befolkningstäta jordbruksbygderna torde den specialiserade markanvändningen ha slagit igenom snabbast. På samfällt ägda marker eller boställen blev i allmänhet den äldre markanvändningen kvar längst.

Laga skiftet och befolkningsökningen fick till följd att hemmansklyvningen ökade på de ny-

skiftade ägorna, och ledde även till en allt större brist på mark. En omfattande nyodling påbörjades.

79

En av de många typritningar som C E Löfvenskiöld utgav. Löfvenskiöld intresserade sig särskilt för de små jordbruken och hans vitt spridda mönsterböcker inspirerade landets husbyggare.

För att vinna ytterligare odlingsmark började en omfattande dikningsverksamhet på våtmarker och myrar. Nyodlingsföretagen kom att stödjas av staten och under 1800-talets senare del fick nästan alla större odlingsföretag anslag eller lån av statliga medel. En speciell dikningslag infördes 1879.

Vid 1800-talets mitt uppstod en ny exportmarknad för jordbruksprodukter i Västeuropa och detta innebar stora förändringar inom det svenska jordbruket. Odlingen inriktades på spannmål, i synnerhet havre som bl a exporterades till Storbritannien och Frankrike. Stora områden, som hade utdikats besåddes med havre, men också odlingen av vete ökade kraftigt. För att klara det ökade uttaget ur jorden, behövdes större mängder gödsel. Mot slutet av 1800-talet började konstgödsel i form av superfosfat och chilesalpeter att användas i liten skala. Kvävehaltiga gödselmedel började användas i större skala först långt in på 1900-talet.

Under ungefär samma tidsperiod blev också vallodling av kvävefixerande växter allt vanligare. Tidigare hade ängsarealen varit dimensionerande för åkerarealen men konstgödsel

och vallodling kombinerat med växelbruk ändrade radikalt på förutsättningarna inom jordbruket. Det gamla uttrycket "äng är åkers moder" stämde inte längre. Arealen naturlig ängs- och betesmark sjönk successivt.

Jordbruksmarknaden nådde en höjdpunkt under 1850- och 1860-talet, men efterföljdes av några svåra missväxter. Industrin behövde allt mer arbetskraft och inflyttningen till städerna började. Under 1870-talet upphörde därför befolkningsökningen på landsbygden. Men varken industrin eller städerna kunde svälja den stora mängden människor som kom och både arbetslösheten och bostadsbristen ökade. Människor började emigrera till andra länder, framför allt till USA.

Det kom också rent administrativa reformer som innebar stora förändringar inom jordbruket. Näringsfriheten som infördes i etapper 1846 och 1864, gav fri etableringsrätt åt vem som helst som önskade starta ett jordbruk.

Genom att en exportmarknad öppnades utvecklades animalieproduktionen - framför allt mejerihanteringen. Stora ladugårdar byggdes, mejeriföreningar startade och nya uppfinningar gjordes för att tillvarata och lagra mjölk och smör. Landsbygdskbankerna som etablerades, gav lån till investeringar i byggnader och maskiner.

När befolkningstrycket ökade kunde inte längre skogen stå för ved och virke och samtidigt lämnas för fritt bete åt kreaturen. Virkesproduktionens betydelse ökade inte minst ekonomiskt. Skogsbetet minskade samtidigt i de utpräglade jordbruksbygderna. Skogsmarken har utarmats. I enlighet med tidens ekonomiska idéer skulle även skogsmarkens produktion ökas och ett led i förverkligandet av detta var att de skiften som genomfördes även omfattade skogen, som nu blev enskild mark.

Skogsbygdens utveckling under senaste århundradena har varit oerhört omvälvande. Under 1800-talet befolkades skogarna av torpare och nybyggare och nya småbruk anlades i rask takt. Genom den enträgna odlingsmödan skedde punktvisa uppodlingar överallt och skogsbygderna öppnades. Bildandet av småjordbruk omhulldes av staten och under 1870-talet beslutades om avyttring av kronojord.

1900-tal

Fram till 1920-talet ökade åkerarealen i hela landet och jordbruket intensifierades ytterligare. Odlingsmarken nådde sin största omfattning omkring 1930. Den samlade jordbruksmarken, åker, äng och hage, omfattade då 4,8 miljoner ha, varav 3,7 miljoner utgjordes av åker. Gårdarnas antal var ca 300 000.

Under krigsåren bromsades utvecklingen tillfälligt men efter 1945 kom jordbruket att karaktäriseras av en allt snabbare minskning av såväl areal som antalet företag.

Konkurrensen med industrin gjorde högre lantarbetarlöner nödvändiga och bidrog därmed till en snabb mekanisering. På mindre gårdar kunde man inte bekosta stora maskin-parker. Istället införlivades dessa gårdars mark med större granngårdar. Inom kort lades också torpen ned och deras jord övertogs av modergården eller planterades med skog.

I slättbygderna gällde i hög grad fortsatt strukturrationalisering med sammanslagning av brukningsenheter. I skogsbygderna kom det i stället att handla om nedläggning av åkermark. Följden blev att landskapet slöt sig kring bebyggelsen i skogsbygden medan slättbygden fick allt färre men större brukningsenheter.

Under 1960-talet fortsatte omvandlingen i ännu snabbare takt och nu över hela landet. Genom riksdagsbeslut planerades nedläggningen. Jordbrukare skulle ha samma ekonomiska standard som industriarbetare. De gårdar som inte gav en sådan avkastning skulle upphöra och bonden söka sig till industrin.

Jordbruksproduktionen skulle ligga på en nivå som bestämdes i förhållande till rikets behov vid en eventuell avspärrning.

De områden som sist koloniserades och uppodlats blev också de som först lades ned. Slättbygderna klarade sig betydligt bättre och har idag praktiskt taget all åkermark i behåll.

Areförlusten blev enorm. Av de 4,6 milj ha jordbruksmark som fanns 1944 har idag omkring 1,4 milj lagts ned. De flesta ängs- och hagmarkerna har gått förlorade liksom 800 000 ha åker. Under samma period minskade de yrkesverksamma jordbrukarnas antal med närmare 80 %. Under den snabbaste omvandlingsperioden på 1960-talet lades varje dag tiotals gårdar ner i landet. Ändå kunde allt

större skördar bärgas genom effektiv användning av nya kemiska bekämpningsmedel och konstgödsel.

Det har tagit mer än fyrtio år att lägga ner 800 000 ha åker. Den nu aktuella livsmedelspolitiken förutsätter att ytterligare 500 000 ha omedelbart läggs ned. Detta för med sig att vi måste göra medvetna ansträngningar för att rädda odlingslandskapets växter och djur annars ser framtidsperspektivet mörkt ut. Lika illa kan utvecklingen bli för bebyggelsen om vi inte slår vakt om de värden som skapats av generationers arbete.

Vad som i historiens ljus kommer att framstå som vår tids tillskott till odlingslandskapet är svårt att sia om. Det är oomtvistligt så, att det vi uppskattar idag är det som tidigare generationer förvaltat och förbättrat. Då inte bara med tanke på tillfället utan också med avsikten att det skall bli till nytta och glädje för barn och barnbarn.

2.4 Bebyggelsen och dess struktur

Bebyggelsens anpassning till topografin

Gamla gårds- och byplatsers anpassning till terrängförhållandena sammanfaller i regel med markernas beskaffenhet. I de delar av landet som varit täckta av hav har bebyggelsen funnit sina gynnsammaste lägen på sydslutningen av morän- och bergsknallar som skjuter upp ur lerbottarna. I områden över högsta kustlinjen (HK) i västra Kalmar län har bebyggelsen sökt sig till svackor och dalstråk med källor och bäckar. Den vid laga skiftet eller enskiftet utflyttade gårdsbebyggelsen saknar denna terränganpassning.

Bebyggelsen har således vanligen förlagts till höjder i terrängen. Ofta ligger bebyggelsen överst på gränsen mellan skogsmark och åker, där nedanför åkern och längst ned sidvallsäng- en.

Mörebygden är ett viktigt undantag från denna regel. Här finner man stora byar, vars gårdar lagts i en ring kring en stor, öppen lågt liggande ängsmark, medan åkrarna tagits upp ovanför byn på de odlingsbara markerna. Byarna ligger vanligen lågt i anslutning till åar och bäckar. Högre upp möter åkermarken och ängen.

De frostfriaste lägena är de mest åtråvärda (lidbebyggelse) eller ännu hellre uddar i de större sjöarna.

I många länder har förekomsten av drickbart vatten bestämt byarnas lägen och så även i vårt land. Sjöar och vattendrag kantas av bebyggelse. Brunnar har dock kunnat tas upp nästan var som helst. Endast i geologiskt avvikande trakter som på Öland har förekomsten av vatten varit bestämmande för detaljläget. Den begränsande faktorn för bönderna har annars sällan varit vatten. Det har istället handlat om tillgången till åkerjord och ängsmark.

Bebyggelsens grupperingsmönster

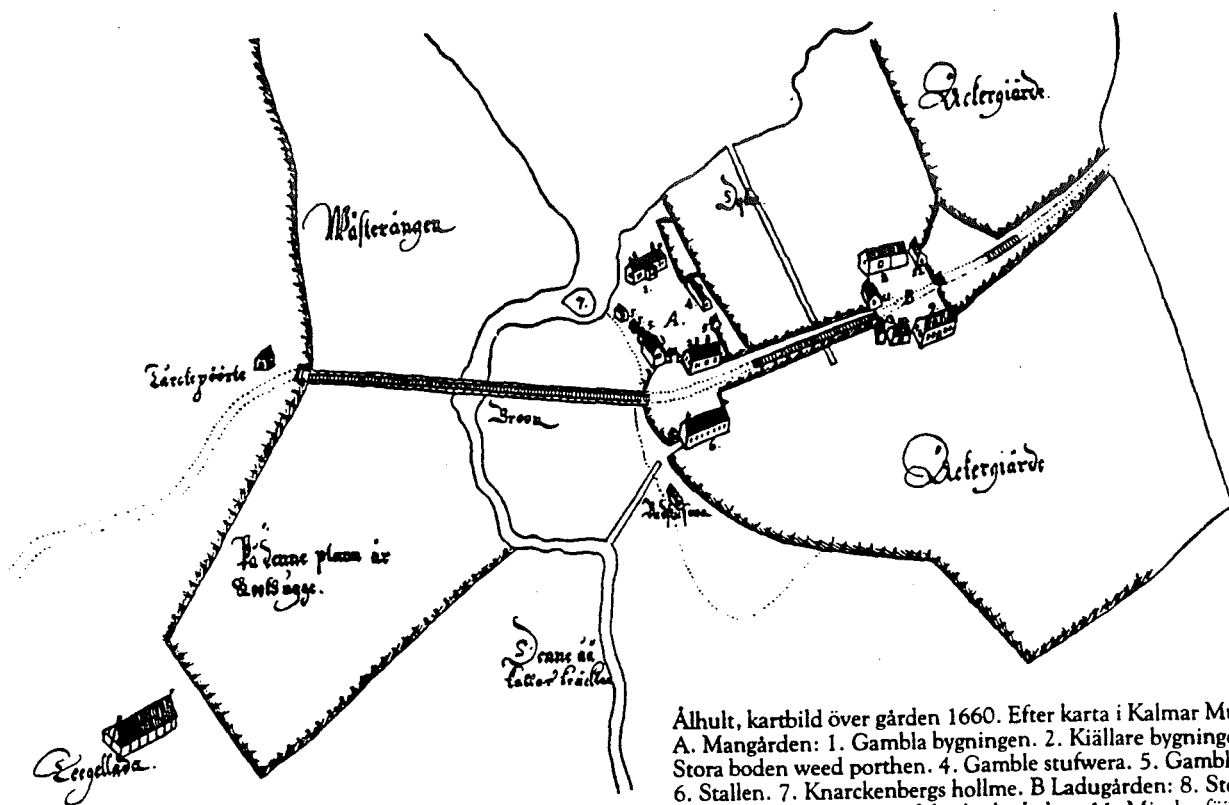
Det är svårt att utan generaliseringar ge en bild av efter vilka principer bebyggelsen grupperats i länets olika delar.

I princip kan två motpoler uppställas. Den ena utgörs av byar med bebyggelsen systematiskt reglerad efter bestämda geometriska planlösningar där ägoblandningen och gårdarnas högt utvecklade socioekonomiska integration drivit fram en långt utvecklad reglering. Den andra polen utgörs av ensamgårdsbebyggelse eller byar med ringa integrering mellan gårdarna och som kännetecknas av spontana bebyggelseformer och en anpassning till topografi som inte hämmats av andra krav. Mellan dessa extremfall finns en bred skala av grupperingsmönster beroende på vilken väg byarnas utveckling tagit.

Solskiftade radbyar.

Den solskiftade radbyn är ett bra exempel på den äldre jordbruksbebyggelsens mest utvecklade former. Hur tomterna kunde utmätas och placeras i en strikt inbördes ordning beskrivs ovan. Bebyggelsen kunde ordnas i en eller två rader (enkla eller dubbla radbyar). Gårdarna trängdes samman på relativt små rektangulära bytomter som genomkorsades av åtminstone en bygata.

Åtskilliga byar har dock radbyns långsträckt form beroende på den topografiska anpassningen, detta är ofta fallet med de öländska byarna. De utgör idag de bäst bevarade exemplen på en byform med en nära tusenårig tradition. Å andra sidan är många bytomter inom solskiftesområdet regelbundna utan att överensstämma med solskiftets principer.

Alhult, kartbild över gården 1660. Efter karta i Kalmar Museum.
A. Mangården: 1. Gambla bygningen. 2. Kiällare bygningen. 3. Stora boden weed porthen. 4. Gamble stufwera. 5. Gamble boden. 6. Stallen. 7. Knarckenbergs hollme. B Ladugården: 8. Stoor looladan. 9. Fäähuset. 10. Mindre looladan. 11. Mindre fäähuset. 12. Föhrehuset. 13. Foderhuset. Utom gården »tärckepöörte», »badstufwa», »teegellada» samt »weekasten».

Här har uppenbarligen en reglering av tomtstorlek och tomtform skett vid annan tidpunkt, ibland t o m före solskiftet. Trots att ägorna skiftats om har då inte bebyggelsen reglerats.

Radbysystemet var i och för sig inte unikt för Sverige. Det har förekommit i stora delar av Europa, och det var under inflytande därifrån som bytypen infördes i Sverige.

I våra dagar sker en upplösning av radbyarna. Med gårdssammanslagningar och ändrade bebyggelsefunktioner uppstår luckor i byarnas fasad mot bygatan. In i 1800-talets bebyggelse tränger standardiserade fritidshus och permanentbostäder av elementhustyp. Men trots detta finns ännu radbyns karaktär väl bevarad i de flesta av Ölands byar.

Platsbyar

Begreppet platsby betecknar en by, där bebyggelsen är grupperad kring en öppen plats. Detta är en karakteristisk form av by i Götaland. Genom en fägata står platsen i förbindelse med utmarken. Beteckningen platsby tar ingen hänsyn till byns regleringsgrad och inrymmer sålunda mer eller mindre lösa bebyggelsegrupperingar.

Gruppbyar - klungbyar

Gruppbyn eller klungbyn utgör tillsammans med platsbyn Götalands dominerande byform. Den utmärks av att gårdarna ligger relativt fritt utspridda eller i glesa klungor, ofta längs en byväg eller en vägkorsning. Även beteckningen hopby förekommer.

Släktbyar.

Som släktbyar betecknas vissa götlandsbyar som utmärks av att boningshusen med tillhörande bodar bildar en bebyggelsegrupp, de viktigaste uthusen en annan, vissa småhus en tredje osv. Stundom placerade kring en gemensam gårdsplan, ett bytorg. Bytypen kan i många fall påvisas ha uppkommit genom hemmansklyvningar ur en enda eller ett färre antal gårdar. Länets bästa exempel är Lunds by i Gladhammar.

Gården

Tomten var brukningscentrum och ibland ett konkret uttryck för gårdens värdering. Gårdar kunde vara ensamgårdar eller organiserade till byar.

Bondegården var i princip bostad för en familj. Storfamiljegårdar, d v s bostad för en hel ätt,

kan ha funnits i förhistorisk tid jämför med öländska långhus.

Storjordbruk eller gods hör samman med att adeln får inflytande i landet under medeltiden. Stormannaätter kan ha funnits även under förhistorisk tid.

Backstugor och torp sammanhänger med befolkningstillväxten och jordbruksproletariat under olika perioder t ex 1500-tal och 1700-1800-tal.

Malmen

Malmarna börjar på allvar bebyggas under 1700-talets först hälft och når en befolkningstopp runt 1870. Bland de faktorer som bidrog till uppkomsten av bebyggelse utanför själva byn, var i första hand böndernas stigande behov av arbetskraft och den allmänna befolkningssökningen under 1700-talet. En ökning av befolkningen inom den obesuttna klassen var också något som uppmuntrades genom flera centrala direktiv. Som en konsekvens av detta uppstår vid 1800-talets början försörjnings-svårigheter för malmens innevånare. Fattigdom och tiggeri kom att höra till vardagen. När den stora emigrationsvågen sätter in på 1870-talet är det också främst malmarnas befolkning som ser en lösning på sina problem i Amerika.

Fortfarande är malmen en påtaglighet i länets bebyggelse. De eländigaste stugorna är sedan länge försvunna, men ännu finns det mycket kvar av malmarnas 1800-talsbebyggelse. Idag har istället många malmar utvecklats till bostadsområden med villabebyggelse av mera permanent karaktär med starka inslag av sommarstugebebyggelse. Gränsen mellan by och malm är dock fortfarande påtaglig.

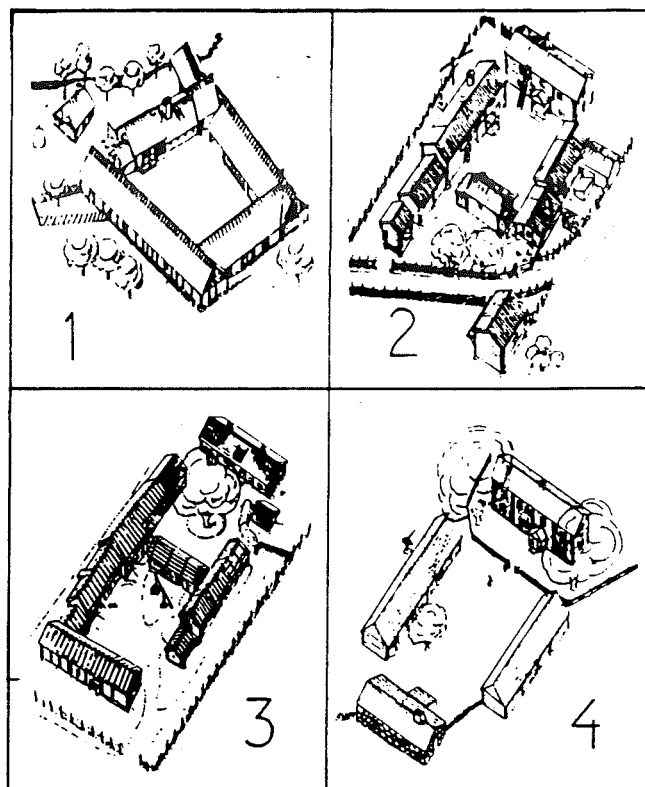
Byggnadskultur

Gårdstyper

Den götiska gården är en sluten enhet tudelad i man- och fägård, ofta genom ett staket, häck eller mur. Gårdstypen är att betrakta som en efterföljare till den centralsvenska gårdstypen, vilken torde ha högre ålder. Den götiska gården är normalform i östra Götaland och Svealand.

Godsbildningar, sätesgårdar och herrgårdar

Den medeltida godsbildningens inverkan på odlingslandskapet är begränsad till de byggnader

Svenska gårdstyper. 1 = sydsvensk gård, Slöinge sn, Halland 2 = nordsvensk gård, Rättviks sn, Dalarna 3 = centralsvensk gård, Härkeberga prästgård, Uppland 4 = götisk gård, Kyrkhults sn, Blekinge. Efter Geografiska notiser 1949.

der som uppfördes i samband med att ett världsligt fräse infördes. Under 1200- och 1300-talen utgörs godsen av det fasta stentornet, ofta beläget på en holme eller en udde eller på en mer svårtillgänglig höjd. Både för byggnadsformen och lägesvalet var möjligheten att kunna försvara sig den dominerande faktorn.

Kärntornet ersattes senare av rektangulära byggnader med flera våningar som gick under benämningen fasta hus. I allmänhet anses denna borgtyp vara senmedeltida då de flesta daterbara exemplen härrör från 1400- och 1500-talen.

Brukningstekniskt medförde emellertid inte de medeltida godsen några förändringar i förhållande till allmogens brukningsmetoder. Fram till 1300-talet brukades en godsmassa vanligen efter det s k huvudgårdssystemet, som innebar att godsherren innehade en eller ibland flera huvudgårdar omgivna av byar med dagsverkspliktiga bönder, vilka tillsammans med lönearbetare brukade huvudgårdens arealer.

Under 1300-talet styckades ofta huvudgårdens domäner och delades ut till arrendepliktiga men i allmänhet inte dagsverkspliktiga bönder.

Jordägarna blev ränteägare men behöll vissa gårdar i egen drift, sätesgårdarna.

Nyare tid.

Först under 1600-talet börjar godsbildningar i egentlig mening växa fram ur adelns sätesgårdar. Man har beräknat att 63% av landets brukade mark låg i adelns händer år 1655 men att endast 8% brukades direkt under sätesgårdarna.

Man kan räkna med två godstyper, dels kungsgårdarna, oftast med de medeltida klostergodsen som ursprung och dels adelns sätesgårdar. Många var stora godsbildningar t ex Värnanäs men de flesta i länet omfattade inte ens större marker än en normal bondby.

Godsen har regelmässigt bildats genom avhysning av bondebebyggelsen. Nyodling har förekommit i större omfattning först under 1800-talet. Brukningsformerna förblev också i stort sett oförändrade.

Först under 1700-talet kan man räkna med en agrarteknisk utveckling på de svenska godsen efter nederländska och engelska förebilder.

De äldsta jordegendomarna i länet har rötter i medeltiden, andra har tillkommit under 1600-talets godsbildningsepok. En del har dock formats så sent som på 1800-talet, då jordspekulanter förvärvade och sammanslog hela byar till storgårdar.

-Under 1600-talet donerades bl.a. följande gårdar till frälse: Blekhem, Totebo, Blanka, Hellerö, Tuna, Ullevi, Heda, Mjöshult, Björkhult, Vida, Tyllinge, Odensvi, Värnanäs, Björnö, Strömserum, Kråkerum, Vinäs och Helgerum. De flesta av 1600-talets donationer ligger i Södermøre, Stranda och Tjust, där man ännu idag finner länets herrgårdslandskap. I samband med reduktionen drogs många åter till kronan och övergick till att bli boställen för officerare (indelningsverket), kronofogdar, häradshövdingar. Reduktionen påverkade i regel inte hemman som donerats, bortbytts eller sålts för att bilda grund för tidens stora bruksanläggningar i Tjust t ex Ankarsrum, Överum och Ed. Under frihetstiden övergick många gods och bruk till stora köpmannaslakter i Västervik och Kalmar. Tendensen var under 1800-talet densamma.

Bortsett från medeltida lämningar i Kalmar och Borgholms slott är "slottet" på Vinäs i Västra Ed den byggnad i länet där man bäst

kan studera medeltidens och 1500-talens bostads- och byggnadssätt.

Torpbebyggelsen

Torpen är en agrar bebyggelseform som vid mitten av 1600-talet plötsligt var en verklighet på säterierna och från andra hälften av 1700-talet i ökad takt även uppstod på bondejorden.

Ett nära samband har rått mellan torp och backstugor. De senare arrenderade endast stugtomten och har främst varit boplatser för landsbygdens lösa arbetare men också tillflyktsorter för utfattiga bönder och åldriga eller utslitna torpare. Torparen brukade jorden för sin utkomst. Den jord som hörde till en backstuga och som i allmänhet bestod av en kålhage och en täppa med potatisland, har dock i många fall varit början till ett blivande torp. Särskilt omkring 1800 förekommer det ofta att beteckningen backstuga blivit överkorad i husförhörlängderna och ersatts med torp. Samma företeelse - men i omvänd ordning märks vid sekelskiftet 1900. Då omvandlades ett stort antal torp till backstugor medan åkern fick förfalla och bli betesmark eller lades under huvudgården.

Gränsen mellan backstuga och inhysesstuga var heller inte distinkt. Ofta flyttade inhyses-hjonen sin stuga från gårdsplatsen ut på ägor-na, varefter denna fick karaktär av backstuga.

Beträffande säteritorpen gäller att säteriernas skattefrihet utgjorde grundorsakerna till säteritorpsbebyggelsen.

Soldattorp och officersboställen

Under stormaktstiden utgjorde underhållet av landets stående armé ett ständigt bekymmer för krigsmakten, detta förhållande var bakgrunden till Karl XI:s indelningsverk. Armén förlades på landsbygden och hemmansägarna åtog sig att underhålla trupperna mot avdrag på skatten. Gårdarna grupperades i rotar och varje rote hade att anskaffa en fotsoldat samt ge honom hans bärning i fredstid. Vanligen skedde detta genom att soldaten utrustades med ett torp. Strax intill fanns en länga med plats för kör och några fär. Bredvid låg ett stycke åker och äng.

3. Naturen

Hultsfreds kommun ligger i norra Kalmar läns inland. Inom kommunen uppträder tre olika landskapstyper.

I stora drag kan området väster om en linje mellan Hultsfred och Emådalen, söder om Målilla, hänföras till sydsvenska högländets östra randzon. Denna del är bitvis starkt kupe-rad med nivåer på 110 meter över havet i Silveråns dalgång och upp till 270 meter över havet i Lönnebergatrakten.

Emåns dalgång uppvisar en landskapstyp som karaktäriseras av vida odlingslätter med lägre uppstickande berg och moränkullar. I dalgångens ler- och finsediment meandrar Gårdvedaån och Emån i vackra slingor.

Öster om Emåns dalgång vidtar ett småkupert område.

Berggrunden inom kommunen består till största delen av Smålandsgranit. Två stråk av Smålandsporfyr finns i norra respektive södra delen. Ett brett stråk av förskiffrad granit täcker stor del av den södra kommundelen. Dessutom finns flera mindre grönstensförekomster i kommunen.

Jordarterna utgörs till största delen av morän, finsediment och grus. Finsedimenten är koncentrerade till Emåns dalgång. Grusförekomsterna finns huvudsakligen i Silveråns och Emåns dalgångar, den mäktiga Virserumsåsen, området sydsydost om sjön Hulingen, öster och sydost om Mörlunda, nordväst om Vena samt sydost om Vensjön.

De centrala delarna, Emådalgången och Silveråns dalgång och nordostdelen av kommunen ligger under högsta kustlinjen, dvs ungefär under 110 meter över havet. Vågornas inverkan på landytan under högsta kustlinjen är inte så direkt framträdande. Flera kala berghällar uppträder inom området.

Granskogar dominerar kommunens skogsvägetation. Skogsmarken upptar ca 65% av kommunens yta. Stora arealer skog finns i kommunens centrala delar, väster om Silveråns och Emåns dalgångar. Landskapet är rikt på mindre sjöar. Emån, Gårdvedaån och Silverån är områdets största vattendrag. Söder

om Målilla, i Emådalgången utbreder sig största åkerarealen.

Hultsfreds kommun har relativt få våtmarker. Den största förekomsten är centralt i kommunen, runt sjön Hulingen och i skogsregionen väster om denna.

4. Jordbruket

Hultsfreds kommun tillhör i sin helhet sydsvenska högländets centrala och östra delar. Söder om Målilla i Emåns dalgång ligger den mest utpräglade jordbruksbygden. Venadalgången har också stor del åkermark. Totala arealen åkermark är ca 8200 ha, vilket är ca 24% av kommunens yta.

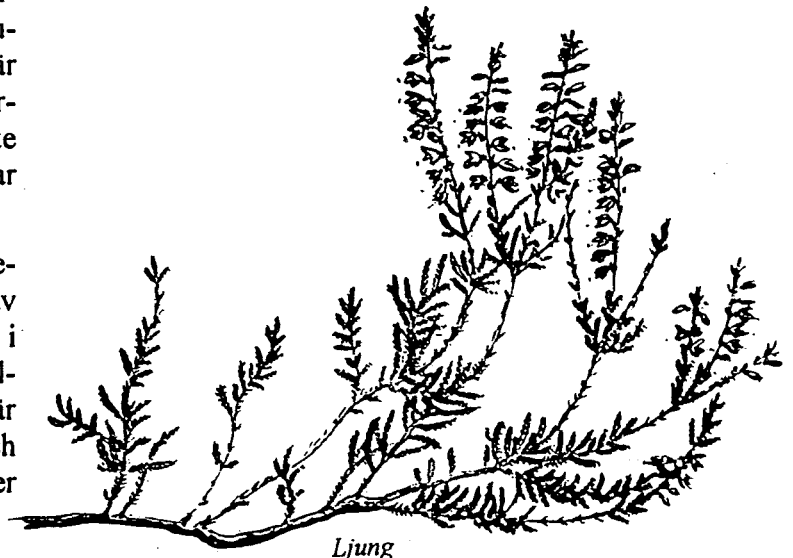
Enligt jordbruksstatistiken finns drygt 2000 ha betesmark i Hultsfreds kommun. Det är cirka 6% av kommunens totala yta. I statistiken ingår såväl kultiverad som naturlig betesmark.

5. Sammanfattning

I Hultsfreds kommun finns det 78 st bevarandeområden som fördelar sig på de tre klasserna enligt följande:

klass 1:	6 st
klass 2:	25 st
klass 3:	47 st

Uppgifter om hur stora arealer åkermark, naturlig respektive kultiverad betesmark som finns i de olika områdena och totalt inom kommunen kommer tillsammans med en sammanställning över hela länet att finnas i det Åtgärdsprogram som kommer ut hösten 1995.

Ljung

6. Bevarandeområden i Hultsfreds kommun

Lönneberga socken

Klass

1. Järnemåla	3
2. Faggemåla	3

Vena socken

3. Kloster (Lerkärret)	3
4. Fallhult	3
5. Sönnershult	2
6. Norrhult	3
7. Tomtåkra	2
8. Visböle	2
9. Västrahult	3
10. Vena (Käreby, Stenkulla, Gyllekulla)	3
11. Främsteby	3
12. Björksebo	3
13. Ugglefall	3
14. Alsarp	2
15. Blaxhult	3
16. Tälleryd	3
17. Dalsebo	3
18. Bredvik	3
19. Igelhult	2
20. Snöversnäs	3
21. Snöversmåla	3

Målilla socken

22. Äntsebo	2
23. Östra Årena	3
24. Uppsala	3
25. Hagelsrum	3
26. Stubbhult	2
27. Hyggelsebo	2
28. Kråkeryd	3

Järeda socken

29. Venshult	2
30. Klövdala	2
31. Fröreda	1
32. Järeda	3
33. Skinnskälla	1
34. Högeruda	1
35. Ryd	2
36. Slättemossa	2

Virserums socken

37. Slagdala	3
38. Venskögle	3
39. Långerruda	3

40. Ekeflod	3
41. Hässlid	3
42. Björkmossa	3
43. Virserum (Länsmansgårdsängen)	3
44. Ånhult	3
45. Misterhult	2
46. Rödmossa	2
47. Misterhult (Mistermåla)	3
48. Öskögle	3
49. Kulla	3
50. Gräntö	2
51. Ramsebo	2
52. Tönshult	3
53. Holm	3
54. Triabo	3

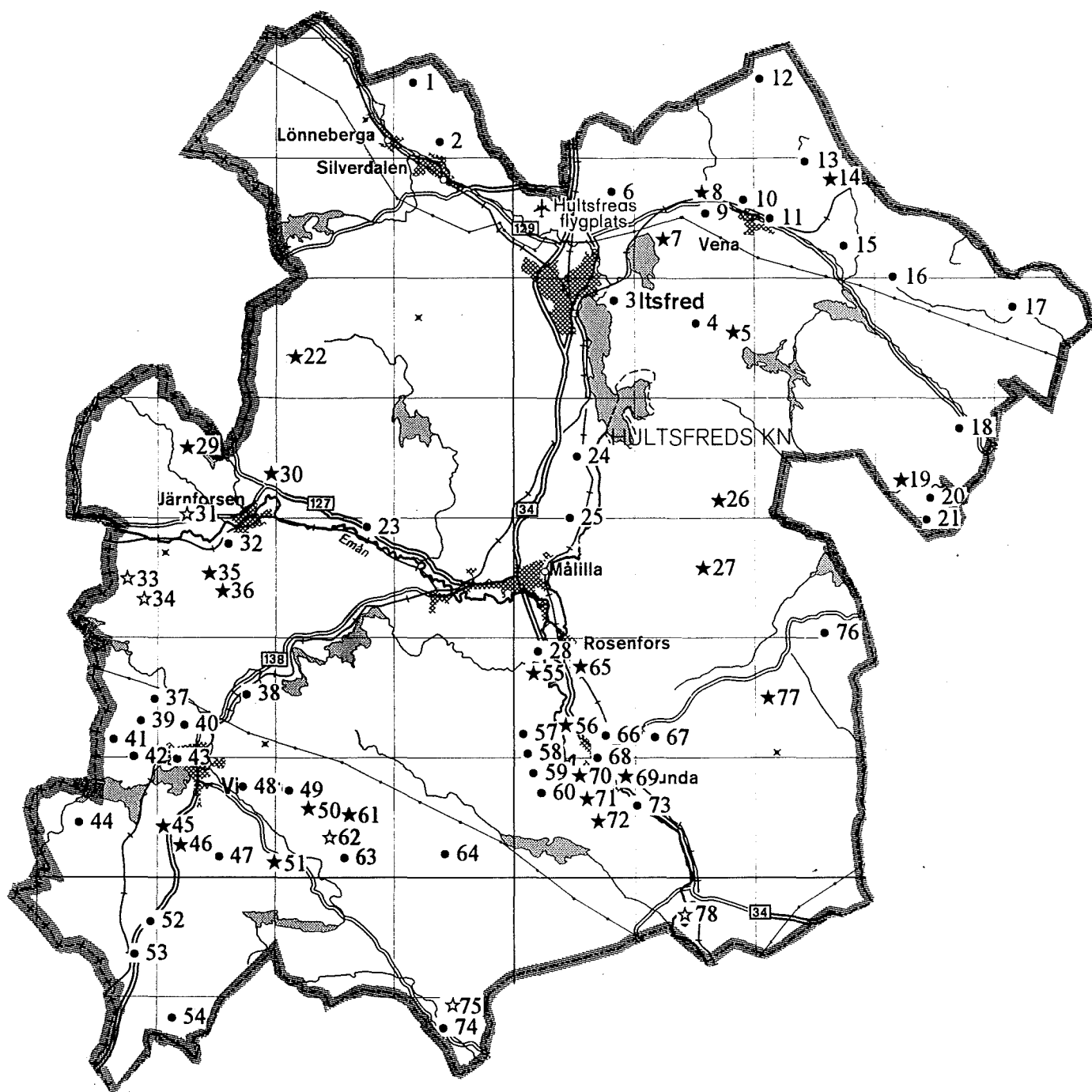
Tveta socken

55. Lilla Aby	2
56. Lilla Sinnerstad	2
57. Tveta	3
58. Byrum	3
59. Kulla	3
60. Marhult	3
61. Ävlingebo	2
62. Odensås	1
63. Götruda	3
64. Duvekulla	3

Mörlunda socken

65. Stora Aby	2
66. Stora Sinnerstad	3
67. Haddetorp	3
68. Mörlunda	3
69. Tulunda	2
70. Lundtorp	2
71. Ruda	2
72. Åkerö	2
73. Tigerstad	3
74. Koppraböle	3
75. Kängsebo	1
76. Sörebo	3
77. Mossebo	2
78. Ryningsnäs	1

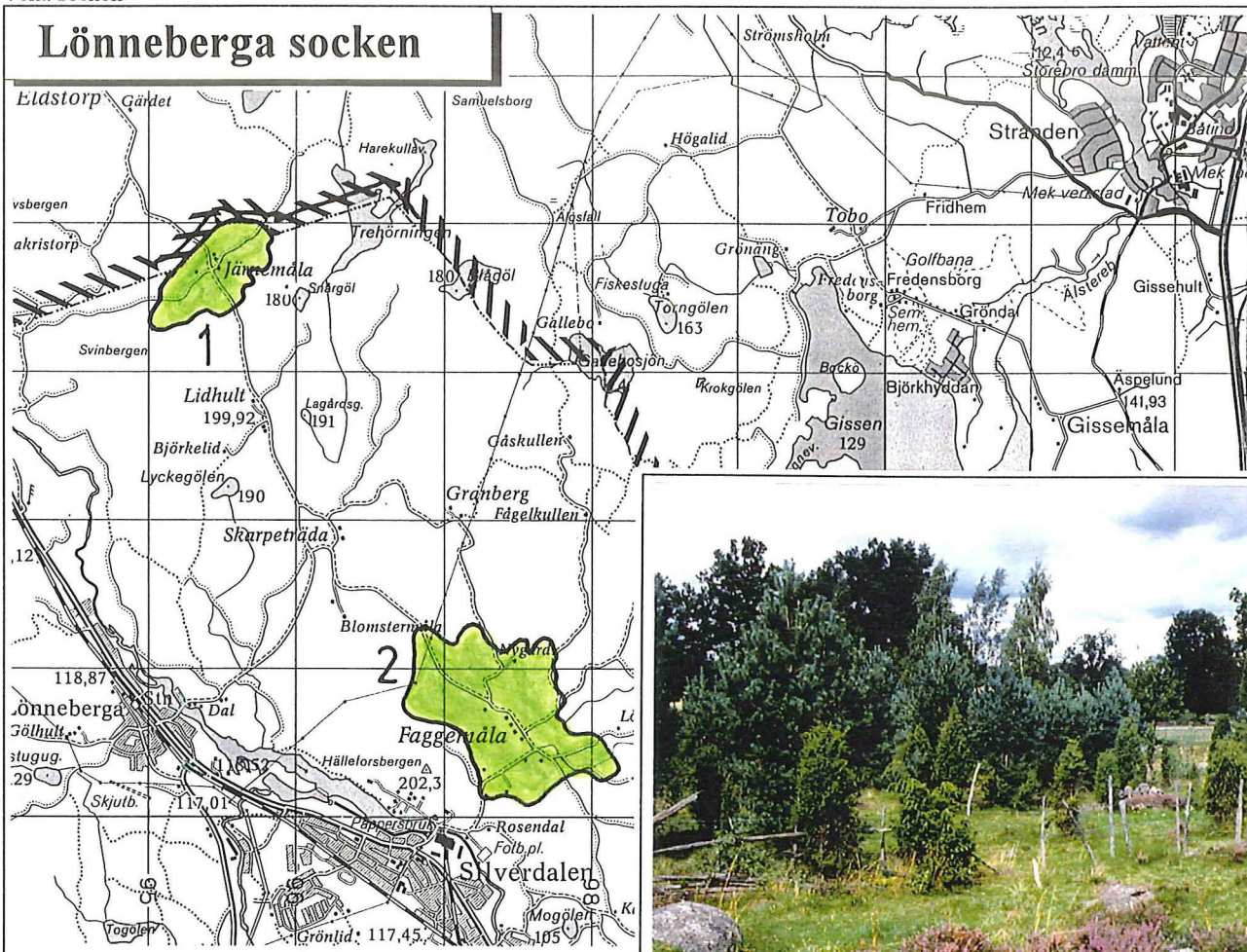
Översiktskarta

Teckenförklaring:

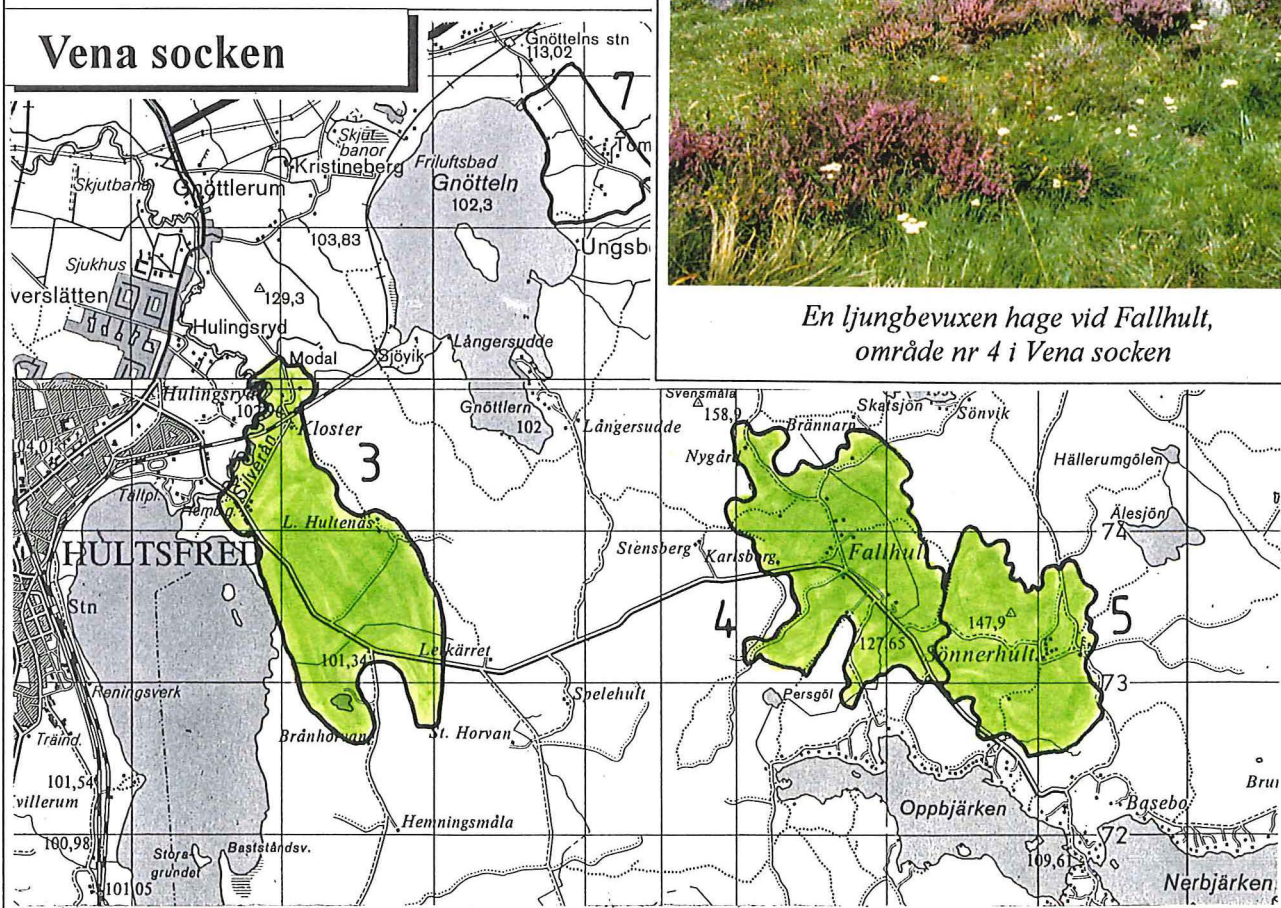
- ☆ = Klass 1
- ★ = Klass 2
- = Klass 3

Lönneberga socken

*En ljungbevuxen hage vid Fallhult,
område nr 4 i Vena socken*

Vena socken

Lönneberga socken

1. JÄRNEMÅLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Järnemåla har lokaliserats till en mindre höjd-platå som delvis omges av smärre fuktmarker. Den ålderdomliga bebyggelsen är välbevarad och den södra mangårdsbyggnaden lär vara uppförd omkring år 1830. Även ekonomibyggnaderna är välhållna. Områdets norra del är uppodlad och i det närmaste helt fri från agrara lämningar, men söder om byn är marken formrikare med såväl odlingsrösen som stenmurar. Flera stenmurar har dock under sen tid påförts större block. Trägardegsårdar finns också inom objektet och i synnerhet är de som omger hagmarken söder om byn nämnvärd.

400 m nordväst om byn om byn finns ett större kvadratisk gravröse, kallat Krigsröset, vilket att antyder att viss bosättning förekommit i trakten under förhistorisk tid. Dessutom finns flera kolbottnar registrerade i utmarken, vilket vittnar om att skogens resurser kompletterat jordbruket.

Naturförhållanden:

Vid Järnemåla finns en björkhage som förutom björk även har ek och rönn i trädskiktet samt en, björk, sälg, ek och rönn i buskskiktet. Högrtfuktängar är den vanligaste vegetationstypen men även rödvenfriskängar, lågstarrfuktängar och blåbärlingonhedar förekommer. Hagen är till större delen svagt hävdad med hävdgynnade växter som slättergubbe, darrgräs, rödklint, knägräs, vanlig ögontröst, solvända, sommarfibbla, prästkrage, svinrot och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad bebyggelse. Odlingsrösen, stenmurar och trägardegsårdar i byns södra del. Kolbottnar i utmarken.

Järnemåla by ligger på gammal bytomt. Björkhage med ett markant inslag av enbuskar. Hagen är svagt hävdad men hyser ändå ganska många indikatorarter.

2. FAGGEMÅLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Faggemåla är en radby, lokaliserad till en svacka nedanför det branta stup som ligger vid Silverdalens norra sida. Även om byn, en av socknens större, äger en ålderdomlig bebyggelsestruktur, har flertalet mangårdsbyggnader genomgått en relativt hög ombyggnadsgrad. Det äldsta huset skall dock enligt uppgift ha uppförts under 1700-talet. Flertalet ekonomibyggnader är däremot bättre bevarade.

Odlingslandskapet är förutom ett relativt stort antal stenmurar, i det närmaste helt fritt från agrara lämningar. Många stenmurar har emellertid i sen tid påförts större block. Enstaka kolbottnar och tjärdalar i utmarken vittnar om skogsnäringens betydelse som komplement till jordbruket.

Naturförhållanden:

Vid Faggemåla finns en björkhage med lundartad vegetation som är gödslingspåverkad i öppnare partier med trivial flora. Det finns dessutom en för ögat vacker ekhage med ek och oxel som också har en trivialiserad flora p g a gödslingspåverkan.

Sammanfattande värdetext:

Stor radby med relativt väl bevarade ekonomibyggnader. Stenmurar. Kolbottnar och tjärdalar i utmarken.

Byn på gammal bytomt med planmönster delvis välbevarat från storskiftetiden. Odlingslandskapet är välbevarat sedan 1700-talets slut. Vacker men gödselpåverkad ekhage.

Vena socken

3. KLOSTER (Lerkärret)

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Kloster är beläget på en mindre höjd ovanför Silverån. Kloster ägdes under medeltiden av Ulv Gudmarsons släkt och överlämnades till den heliga Birgittas kloster i Vadstena som gåva, vilket kan vara en förklaring till gårdsnamnet. På Gustav Vasas påbud att klostrens överflödiga egendom skulle indragas till kronan, blev Kloster kronoegendom och löneboställe för officerare.

Den herrgårdsliknande manbyggnaden skall enligt uppgift vara uppförd 1739. Till gårds-komplexet hör även ett synnerligen välbevarat sädesmagasin, en ladugård delvis uppförd i skiftesverk samt ett timrat uthus. En björkallé leder upp till gården. På 1920-talet styckades egendomen och en del torp blev självständiga gårdar. Manbyggnaden vid Lerkärret är tegelklädd och till gården hör även en ålderdomlig ladugård och ett timrat uthus.

Odlingslandskapet, förhållandevis storskaligt, består till stora delar av arealer som definitivt torrlagts genom sjön Hulingens sänkning och förutom enstaka impediment med berg i dagen saknas odlingshinder helt. Ett undantag finns i form av en hagmark omedelbart norr om Lerkärret, där det återfinns tämligen rikligt med odlingsrösen och jordfasta block. Bland forn-lämningar kan nämnas enstaka tjärdalar i skogsmarken.

Naturförhållanden:

Vid Kloster finns en björkhage som är svagt - måttligt hävdad. Hagen har även tall i trädskiktet samt enbuskar i buskskiktet. Rödvenhedar dominerar fältskiktet med inslag av rödvenfriskäng och färsvingeltorräng. En svag till tydlig gödslingspåverkan syns i ungefär halva området och det finns endast ett fåtal indikatorarter: darrgräs, backnejlika, solvända, stagg och jungfrulin.

Sammanfattande värdetext:

Fin björkhage i de delar som ej varit åker. En välutvecklad torrängsbacke finns i västra delen. Hagen är i sin helhet artfattig.

Herrgårdsliknande manbyggnaden, välbevarat sädesmagasin, en ladugård delvis uppförd i skiftesverk samt ett timrat uthus. Enstaka tjärdalar i skogsmarken.

4. FALLHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Fallhult har lokaliserats till uppodlade delar av kuperad moränmark, som annars omges av skogsmark. Bebyggelsestrukturen är något splittrad och mangårdsbyggnaderna, bl a bestående av enstaka parstugor, har oftast genomgått en hög grad av ombyggnad. Flera av boningshusen torde emellertid vara uppförda under 1800-talet. Även flertalet ekonomibyggnader är om- eller tillbyggda, men någon enstaka ladugård är uppförd i skiftesverk.

Odlingslandskapet uppvisar såväl större som mindre odlingsytor. Området är tämligen rikt på stenmurar, huvudsakligen vällagda, som fortfarande kvarligger inom de uppodlade ytorna. Delar av området uppvisar rikligt med odlingsrösen och enstaka åkerterrasser. Åkermarken är dessutom block- och impedimentsrik. I övrigt finns även ett stort antal hamlade träd och rikligt med trädgårdsgårdar, som främst ligger i anslutning till vägen. Ur forn-lämningssynpunkt märks en gammal offerkälla sydväst om byn, kallad Fosters källa, där sjuka enligt uppgift skall ha offrat pengar för att tillfriskna. I övrigt består de kända lämningarna av tjärdalar och kolbottnar som visar att skogens resurser kompletterat jordbruket.

Naturförhållanden:

Vid Fallhult finns en annan träd och buskbärande hagmark med ek, al, tall och gran i trädskiktet samt en som dominant i buskskiktet, där finns även exemplar av asp, björk och tall. Hagen har varierande fuktighetsförhållanden med flera olika växtsamhällen. Ett litet

område består av rödvenfriskängar och är svagt gödslingspåverkat. Övriga delar är opåverkade och utgörs av blååtelfuktängar, tuvtåtel-fuktängar, högörtfuktängar samt en artrik rished/stagghed. Slätter och betesindikatorer som påträffats är blåsuga, slättergubbe, betad ljung, knägräs, solvända, prästkrage, jungfrulin och ängsvädd. En fin trädgårdesgård omgärdar en mindre åker mitt i hagen och dessutom kantas delar av objektet av trädgårdesgårdar. Hävden bedömdes vara svag- måttlig.

Sammanfattande värdetext:

Byn ligger på den gamla bytomten. Spridd bebyggelse. Delar av området uppvisar rikligt med odlingsrösen och enstaka åkerterrasser, block- och impedimentsrik åkermark, stenmurar, ett stort antal hamlade träd och rikligt med trädgårdesgårdar. Offerkälla, tjärdalar och kolbottnar, vägar i äldre lägen.

Varierande öppen hagmark delad i två hägn. Fuktig till torra, fattiga marker. En artrik rished näraliggande staggheden är vanlig i södra delen. Örnbräken är mycket vanlig, vilket kan vara ett utslag av för dåligt hävdtryck.

5. SÖNNERHULT

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Sönnershult är mycket högt belägen ovanför sjön Oppbjärken i ett uppodlat och kuperat moränlandskap. Byn utgör en av traktens större och bebyggelsen ligger tätt samlad med boningshus på ena sidan byvägen och ladugårdarna på den andra. Mangårdsbyggnaderna, huvudsakligen bestående av större salsbyggnader med frontespiser samt tvåvåningshus, har delvis blivit föremål för ombyggnad. Ekonomibyggnaderna, oftast liggande omedelbart invid den ålderdomliga bygatan är mestadels välhållna och flera av dem uppförda i skiftesverk, några dock stadda i visst förfall. Inom objektet finns även knuttimrade uthus.

Delar av åkermarken är fortfarande indelade i relikta långsmala gårdar, där de olika odlingsytorna avgränsas genom sten- och trädgårdesgårdar. Särskilt fina trädgårdesgårdar finns

omedelbart öster om byn. I kulturlandskapet finns dessutom ett relativt stort antal odlingsrösen och enstaka terrasserings samt impediment i form av berg i dagen. De enda kända fornlämningar som finns inom byn utgörs av tjärdalar, vilket påvisar att skogsnäringen fått komplettera jordbruket.

Naturförhållanden:

Vid Sönnershult finns flera hagmarker, gemensamt för dom är att de är trivialiserade på grund av gödsling eller har de nyttjats som åkermark i ett tidigare skede.

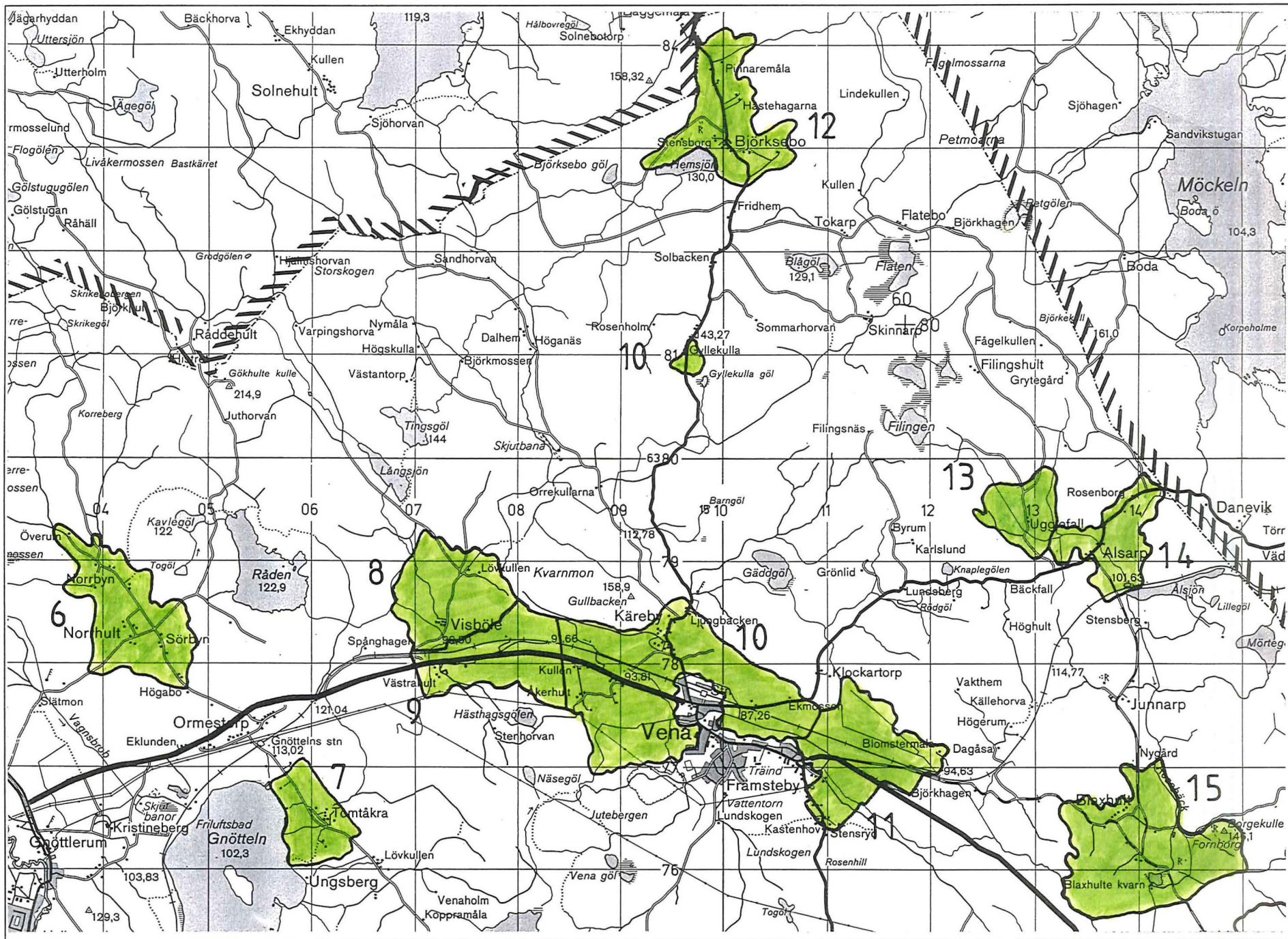
Sammanfattande värdetext:

Klungby på gammal tomt i ett landskap med likheter med det tidiga 1800-talet.

Högt belägen by med tätt grupperad bebyggelse, ekonomibyggnader i skiftesverk samt en knuttimrad byggnad. Formrikt odlingslandskap med långsmala åkertegar, sten- och trädgårdesgårdar, odlingsrösen och terrasserings. Tjärdalar inom byn.

Blåsuga

6. NORRHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Norrhult har förlagts till en större åsplåtå och består av de tre bebyggelsekomplexen Sörbyn, Mellangården och Norrbyn. Samtliga ligger samlade intill den gamla landsvägen mellan Kristdala och Vimmerby. Bebyggelsen i Sörbyn är välbevarad, vid Mellangården av något mer blandad karaktär samt vid Norrbyn tämligen moderniserad. Odlingslandskapet ger ett ålderdomligt intryck med långsmala åkergården, mestadels avgränsade av låga stenmurar. Inom objektet finns flera odlingsrösen, enstaka torplämningar och en äldre stensatt vägbank. En rund stensättning med stenkista indikerar att viss bosättning förekommit i området redan under förhistorisk tid.

Naturförhållanden:

Vid Norrhult finns en björkhage som är svagt hävdad. I hagen finns förutom björk även asp i trädskiktet samt en, björk och tall i buskskiktet. Rödvenhedar är vanligast men även blåbärlingonhed samt rödvenfriskängar förekommer. Hävdgynnade arter är blåsuga, kattfot, ögontröst och stagg.

Sammanfattande värdetext:

Tredelad by utmed gammal landsväg. Väbevarad bebyggelse i Sörbyn. Odlingslandskapet har en ålderdomlig karaktär med lämningar alltifrån förhistorisk tid och framåt.

Glest björkbevuxen liten björkhage med dominans av rödvenhedar och få indikatorarter. Väl samlad bebyggelse i två partier.

7. TOMTÅKRA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Tomtåkra är en högt belägen by, av klungbykaraktär, strax öster om sjön Gnötteln. Mangårdsbyggnaderna är delvis välbevarade och utgörs bl a av en säregen byggnad uppförd i villastil med två våningar och två tornliknande

tillbyggnader. Huset har reveterats och byggdes omkring 1875. Ekonomibyggnaderna är i allmänhet välhållna och består bl a av en knuttimrad loftbod. Det omgivande kulturlandskapet är mångformigt och variationsrikt. En hagmark sydväst om byn präglas fr a av ett stort antal tätt liggande odlingsrösen av ålderdomlig karaktär. Strax norr om byn finns förhistoriska gravar bestående av tre rösen och en rund stensättning, sannolikt anlagda under brons- eller äldre järnålder och möjligen kan en viss uppodling av området påbörjats redan vid denna tid. Öster om byvägen ligger flera långsmala åkergården som kan utgöra rester av en äldre ägostruktur. Ytterligare agrara lämningar finns i form av enstaka terrasseringar och stenmurar samt fler odlingsrösen norr om byn. En viss förbuskning av objektet pågår. Senare tiders lämningar finns bl a i form av en tjärdal sydväst om byn.

Naturförhållanden:

Två öppna hagmarker med björk, lind, gran och körsbärsträd. Buskskiktet består av nypon, en, björksly och hassel. De torra-friska markerna utgörs av hållmarkstorräng, fårsvingeltorräng, rödvenstorräng samt skogsnävaäng. I de fuktiga partierna förekommer tuvtåteläng. Ett antal indikatorarter som filt-lav, gullviva, gökärt, knippfryle, knölsmörblomma, mandelblomma och vårbrodd tyder på att området hävdats genom bete eller slåtter under lång tid.

Ytterligare en öppen hage med björk, oxel, lind och rönn där en svag gödselpåverkan märks på ca hälften av ytan. Buskskiktet består av en och tät aspsly. Vanliga vegetations typer är fårsvingeltorräng och rödvenäng. Gökärt, jungfrulin och knippfryle är vanliga indikatorarter och gullviva och mandelblomma finns i enstaka exemplar. Hävden är svag-måttlig.

Sammanfattande värdetext:

Byn är högt belägen och har klungbykaraktär, byggnaderna är välhållna. Det omgivande odlingslandskapet är mångformigt och variationsrikt med ett stort antal tätt liggande odlingsrösen, långsmala åkertegar, enstaka ter-

rasseringar och stenmurar. Förhistoriska gravar samt en tjärdal.

Öppna hagmarker med variation av vegetationstyper och ett flertal indikatorarter. En öppen hage som efter restaurering kan få ett visst bevarandevärde.

8. VISBÖLE

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Visböle by har lokaliserats till en hög moränhöjd ovanför Venadalen. Planmönstret vid Visböle äger karaktären av oskiftad radby med tätt grupperad bebyggelse. Mangårdsbyggnaderna är vanligtvis uppförda i två våningar under 1800-talets mitt, de äldsta byggnaderna härrör från 1700-talets början. Även ekonomibyggnaderna är av stort kulturhistoriskt intresse med flertalet ladugårdar helt eller delvis uppförda i skiftesverk och flera timrade uthus.

Det omgivande kulturlandskapet illustrerar väl den i senare tid genomförda jordbruksomläggningen. Denna har medfört stora arealvinster i dalgången där de utdikade markerna har uppodlats, men även inneburit att den formrikare terrängen uppför sluttningarna har "konserverats" genom övergången till betesmark. Således finns de agrara lämningar koncentrerade till områdets högläntare delar och består av odlingsrösen, terrasseringar, sten- och trädgårdsgårdar samt en fägata. Av intresse är även den ålderdomliga fastighetsindelningen med små, oftast långsmala skiften.

Naturvärdena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Visböle by är en relik från ett äldre småländskt jordbruk av idag nära nog unik i sitt slag. Dess oskiftade karaktär har även medfört att struktur och textur på markerna bevarats mer än vanligt. Visböle är en renodlad jordbruksby utan inslag av annan verksamhet. Dess läge med öppna odlingsmarker gör den mycket värdefull ur pedagogisk synpunkt.

Högt belägen radby i Venadalens västra del med bebyggelse av högt kulturhistoriskt värde.

De agrara lämningarna består av odlingsrösen, terrasseringar, sten- och trädgårdsgårdar samt en fägata och är lokaliserade till de högläntare delarna.

9. VÄSTRAHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Västrahult är en ensamgård av götisk typ, vackert belägen ovanför Venadalen. Gårdsmiljön är välbevarad och inrymmer förutom ålderdomliga byggnader, även en vällingklocka och jordkällare. Mangårdsbyggnaden skall enligt uppgift vara uppförd 1737 och gården skall tidigare varit kronans kornettboställe.

Odlingslandskapet illustrerar väl den sentida omläggningen av jordbruket i Venadalen, där den tidigare åkermarken i höglänta lägen lägen övergivits till förmån för nyodlingen av låglänt utdikningsmark. Vid Västrahult återfinns agrara lämningar i de högre belägna områdena, fr a öster och söder om gården, och består bl a av odlingsrösen, åkerterrasser, hamlade träd och dessutom finns en äldre stensatt väg. Inom objektet finns fornlämningar i form av en förhistorisk grav och i hagmarkens norra del återfinns den s k Präststenen där prästen från Lönneberga skall ha slagit ihjäl prästen från Vena i en lönedispyt.

Naturförhållanden:

Vid Västrahult finns en björkhage som dessutom har ek, lind, apel, gran och tall i trädskiktet. Buskskiktet utgörs av en och hassel. Hävden i området är måttlig - svag och hyser hävdgynnade arter som blåsuga, slåttertuggubbe, knägräs, solvända, stagg, gullviva och ängsvädd. Kulturhistoriska spår finns i form av hamlade träd, äldre åker samt odlingsrösen.

En blandlövhage i Västrahult i ett backigt och blockrikt landskap. Trädskiktet består av ek, björk, och lind och buskskiktet av en, hassel, nypon och asp. Hagen är, framför allt delen på vägens södra sida, tätt trädbevuxen medan delen norr om vägen ställvis är öppen. I de högre liggande partierna runt blocken, före-

kommer fårsvingeltorräng, i de friskare delarna rödvenhed och rödvenäng samt i fuktstråken lågstarräng. Det är framför allt de torrare partierna som är artrika och här återfinns gökärt, blåsuga, gullviva, gråfibbla, jungfrulin, knippfryle, knölsmörbomma, slåtterfibbla, solvända, tjärblomster och vårbrodd. I området finns fem grova lindar och en grov ek, en mindre vattensamling samt stenmurar och odlingsrösen. Endast svag gödselpåverkan märks i ungefär en fjärdedel av området och hävden är tillfredsställande i så gott som hela området. Omkring 5% av ytan utgörs av gammal åker.

Sammanfattande värdetext:

Ensamgård som tidigare varit kornettboställe, med välbevarade och ålderdomliga byggnader. Lämningar som odlingsrösen, åkerterrasser, hamlade träd samt en stensatt väg finns i de högre belägna delarna öster och söder om gården.

En blandlövhage i ett backigt och blockrikt landskap med ek, björk, lind och hassel. Hagen hyser ett flertal indikatorarter samt kulturhistoriska spår. Stora ytor med vackra björkhagar. Trädskiktet är för tätt vilket har utarmat floran. Många av de öppna gläntorna är gammal åker. Flera hamlade träd finns i hagen.

10. VENA (Käreby, Stenkulla, Gyllekulla)

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Vena och Stenkulla innefattar en större, sammanhängande del av Venadalen kring Vena kyrka. Vena finns först omnämnt 1337, men den äldsta stenkyrkan byggdes sannolikt under 1100-talet. Den nuvarande kyrkan, uppförd 1799, utgör den näst största kyrkan i Linköpings stift. Till kyrkmiljön hör även sockenstuga och prästgård uppförda under 1700-talet, medan kyrkbyns övriga bebyggelse huvudsakligen härrör från 1800-talets slut och framåt.

Käreby var före skiftesreformerna en radby, då flera gårdar blev utflyttningsskyldiga, men radbykaraktären finns ändå delvis bevarad.

Bebyggelsen vid Käreby är förhållandevis välbevarad, med flera förhöjda enkel- och parstugor. Bland ekonomibyggnaderna finns enstaka ladugårdar uppförda i skiftesverk och flera timrade uthus.

Kulturlandskapet belyser väl den i modern tid genomförda omläggningen av jordbruket. Genom utdikningen av Venadalens låglänta delar mångdubblades åkerarealerna för många av de intilliggande byarna. Detta medförde att större delen av de blockrika sluttningarna övergavs som åkermark, vilket är förklaringen till att det är därvid man återfinner merparten av de agrara lämningarna. Vid de blockrika moränryggarna i objektets södra del finns flera spår av en tidigare uppodling bestående av flera terrasserings-, sten- och trögärdesgårdar samt odlingsrösen. De centralare och låglänta delen av området är däremot mycket formfattig, dels beroende på en mer rationellt driven jordbruksteknologi, men även på att de finare sedimentjordarna är stenfattigare. I den mer kuperade terrängen i norr ökar ånyo antalet agrara landskapselement, och består av odlingsrösen, sten- och trögärdesgårdar samt ett stort antal markfasta block.

Strax utanför objektets sydöstra del ligger hembygdsgården och objektet genomskärs av järnvägen Hultsfred-Västervik anlagd 1879.

Gyllekulla utgör ett torp beläget på Venas marker i kuperad, blockrik morän omgivet av skogsmark. Manbyggnaden skall enligt uppgift vara uppförd omkring 1850 men är ombyggd. Odlingslandskapet är av småskalig karaktär, de agrara lämningarna utgörs av enstaka odlingsrösen och trögärdesgårdar. Områdets stenmurar är huvudsakligen uppbyggda av större block. Gyllekulla ligger vid den gamla vägen mellan Vena och Vimmerby och strax norr om området finns en milstolpe av gjutjärn.

Naturförhållanden:

Vid Vena finns en öppen hagmark med asp, gran och lind i trädskiktet samt enbuskar som dominant i buskskiktet. Hagen betas av får och hävden bedöms som måttlig. Stagghed är den vanligaste vegetationstypen tillsammans med rödvenfriskängar men även gräs- lågstarrfuktäng förekommer i rätt stor omfattning.

Hävdgynnade växter i området är darrgräs, betad ljung, harstarr, knägräs, ögontröst, sommarfibbla och stagg.

Vid Stenkulla finns ett par vackra björkhagar på ett par höjdryggar, de utgörs till stor del av rödvenhedar och blåbär -lingonhedar men det finns även inslag av örtrik torräng. Förutom björk växer även ek och tall i trädsiktet samt en och hassel i busksiktet. Hagarna är svagt hävdade men verkar vara opåverkade av gödsling. Blåsuga, solvända, prästkrage, bockrot, jungfrulin och ängsvädd är några hävdgynnade arter som finns i markerna.

Sammanfattande värdetext:

Käreby har en förhållandevis väl bevarad bebyggelse med enkel- och parstugor, enstaka ladugårdar i skiftesverk och flera timrade ut-hus. Utdikningen av Venadalens låglänta delar medförde att en stor del av de blockrika sluttningarna övergavs som åkermark och idag innehåller spår av tidigare uppodling bestående av flera terrasseringsringar, sten- och trädgårdsgårdar samt odlingsrösen.

Vid Stenkulla finns en vacker björkhage med mycket enar. Trädsiktet är tätt vilket resulterat i artfattigdomen och delvis uppluckrad grässvål.

Öppen hagmark vid Vena med de värdefullaste partierna väster om vägen. Där dominerar stagghed med ljungtuvor och enstaka enar. Öster om vägen ser det något påverkat ut. Sockencentrum med kyrka, prästgård och sockenstuga.

11. FRÄMSTEBY

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

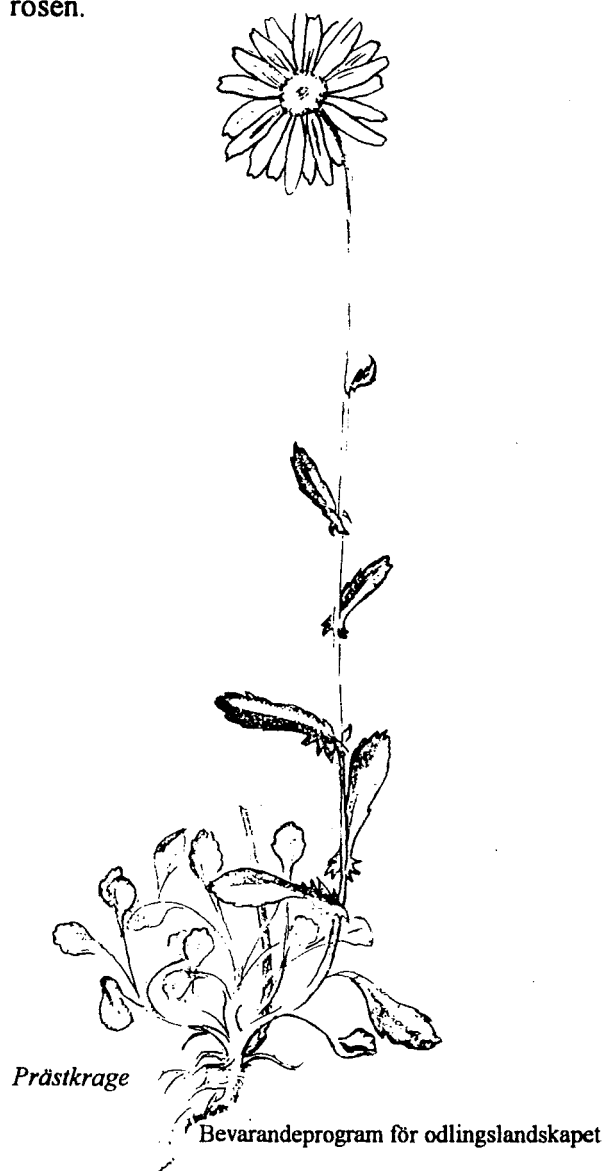
Främsteby är beläget vid en sluttning ovanför Venadalen och är i västra delen närmast sammanbyggd med Vena samhälle. Byn har tidigare varit frälsehemman under Tuna gård. Manbyggnaderna består bl a av flera välbevarade, höga tvåvåningshus, typiska för 1800-talets mitt. Bland ekonomibyggnaderna finns flera välhållna ladugårdar och förrådsbyggnader. Kulturlandskapet vid Främsteby uppvisar stora

likheter med Venadalen i övrigt. Den i sen tid utdikade och uppodlade marken i dalgången saknar helt agrara lämningar, vilka i stället ligger koncentrerade till den tidigare odlade sluttningen ned mot dalen. Lämningarna finns i ett relativt stort antal och består av ett flertal odlingsrösen, stensatta terrasser samt jordfasta block. Objektet genomskärs av järnvägen Hultsfred-Västervik anlagd 1879.

Naturvärdena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

By i Venadalen med ett flertal välbevarade mangårds- och ekonomibyggnader. Bybebyggelsen har kulturhistoriskt intresse. Utdikningen av Venadalens låglänta delar medförde att en stor del av de blockrika sluttningarna övergavs som åkermark och idag innehåller spår av tidigare uppodling bestående av flera terrasseringsringar, sten- och trädgårdsgårdar samt odlingsrösen.

Prästkrage

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

12. BJÖRKSEBO

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Björksebo har förlagts till ett uppodlat parti av i övrigt skogsbeväxt moränmark. Manbyggnaderna består bl a av påbyggda enkel- och parstugor, vilka dock blivit föremål för en viss grad av ombyggnad. Enstaka ekonomibyggnader är välhållna, men i området finns även större maskinhallar. Odlingslandskapet är tämligen påverkat av sentida rationalisering och därför förhållandevis formfattigt. Stenmurarna inom området består huvudsakligen av större block. Fornlämningar finns i området i form av en rund och en kvadratisk stensättning, vilka indikerar en viss bosättning i området under brons- eller äldre järnålder. Björksebo är beläget vid den äldre vägförbindelsen Vena - Vimmerby och även en milstolpe finns registrerad inom objektet.

Naturvårderna på platsen är inte närmare kända.

Sammanfattande värdetext:

Odlingslandskapet kring Björksebo och en tämligen enhetlig och välbevarad bebyggelse i byn ger miljön ett kulturhistoriskt värde.

By utmed den äldre vägförbindelsen Vena - Vimmerby. Enstaka ekonomibyggnader. Två stensättningar.

13. UGGLEFALL

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Ugglefall består av två gårdar belägna på ett mindre uppodlat höjddparti. Endast vid den norra gården utgörs mangårdsbyggnaden av ett välbevarat 1800-tals hus. Odlingslandskapet, arealmässigt relativt litet, är tämligen formfattigt och bruksytorna ligger i nära anslutning till gårdarna varefter skogsmarken vidtar. Två tjärdalar finns registrerade strax söder om bebyggelsen.

Naturförhållanden

En öppen tuvig och blockrik hagmark med några björkar, tallar och enbuskar. Hagen är måttligt hävdad genom bete och har ingen gödselpåverkan. I hagen finns gott om indikatorarter speciellt på de torra färsvingelpartierna vid tuvorna. Kattfot, knölsmörbloffa, mandelbloffa, tjärblomster, och vårbrodd är vanligt förekommande; svinrot, ljung, knippfryle, gökärt, gråfibbla och blåsuga förekommer i enstaka exemplar.

I de friska-fuktiga partierna finns rödvenäng och lågstarräng.

Sammanfattande värdetext

By på gammal tomt. En öppen, tuvig och blockrik, hagmark med gott om indikatorarter.

Välbevarad mangårdsbyggnad från 1800-talet vid den norra gården. Två tjärdalar söder om bebyggelsen.

14. ALSARP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Alsarps by ligger förhållandevis väl samlad på en mindre höjd i ett kuperat moränlandskap. Manbyggnaderna består vanligtvis av par- och enkelstugor samt salsbyggnader, vilka har blivit föremål för en relativt hög grad av ombyggnad. Öster om byn ligger den gamla övergivna bytomten, bestående av åtta intill varandra liggande tomter, begränsade av jordvallar, stenmurar, terrasskanter och trädgårdsgårdar. Två av tomterna har husgrunder och dessutom finns fem källargrunder.

Inom fornlämningsområdet finns även by- och fågata, ett femtiotal odlingsrösen och stenmurar. Kulturlandskapet illustrerar därför väl den agrara utvecklingen i regionen. I samband med bebyggelsens flyttning och uppodlingen av låglänta ängsmarker upphörde åkerbruket öster om bytomten. De talrika odlingsrösen som försvårar ett rationellt åkerbruk i den gamla inägomarken kvarligger. Övriga fornlämningar inom objektet består av ett förhistoriskt gravröse som indikerar en viss bosätt-

ning i området redan under brons- eller äldre järnålder. Dessutom finns sentida såg- och torplämningar, en milsten, en kolbotten och ett par tjärdalar.

Naturförhållanden:

Vid Alsarp finns en öppen hagmark som troligen har varit uppodlad i ett tidigare skede. Fältskiktet utgörs av tuvtåtel-fuktängar och högrösfuktängar. Floran är trivial med ett svagt betestryck.

Sammanfattande värdetext:

Alsarps gamla bytomt är av stort vetenskapligt intresse. Odlingslandskap med talrika odlingsrösen, sentida såg- och torplämningar, milsten, kolbotten tjärdalar samt ett forntida gravröse.

15. BLAXHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Blaxhult har lokaliseras till uppodlade delar av moränbunden kuperad skogsmark strax norr om Venadalen. Bland byggnaderna finns flera 1800-tals hus, men flertalet har moderniserats. Av särskilt kulturhistoriskt intresse är den än i dag fungerande kvarnen/sågen, där kvarndammen har restaurerats.

Odlingslandskapet är till stora delar förhållandevis författigt, med ett fåtal stenmurar och odlingsrösen. Byns åkerarealer har i modern tid utökats genom utdikningsföretag av sankmarker. Inom objektet återfinns kommunens enda fornborg, belägen på Borgekulle, med vidsträckt utsikt över Venadalen. I området finns även tre runda och en oval stensättning, vilka vittnar om en viss bosättning under brons- och äldre järnålder, möjligen redan under stenålderns slutskede. I övrigt finns flera sentida bebyggelse-lämningar och några tjärdalar.

Naturförhållanden:

I västra Blaxhult finns en annan träd och buskbärande hagmark med lind, gran, tall, ek, lönn, ask och körsbär i trädskiktet samt domi-

nans av en i buskskiktet. I fuktigare partier finns även al. Delar av området har en svag gödslingspåverkan och rödvenfriskängar är vanligt förekommande, men det finns också stagghed och högrösfuktäng. Ingen vegetationstyp kan sägas dominera i hagen. Hagen är svagt - måttligt hävdad med hävdgynnade arter som slåttergubbe, darrgräs, liten blåklocka, harstarr, knägräs, backnejlika, solvända, gökärt, sommarfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva och ängsvädd. Kulturhistoriska spår finns bl a i form av hamlade träd och odlingsrösen.

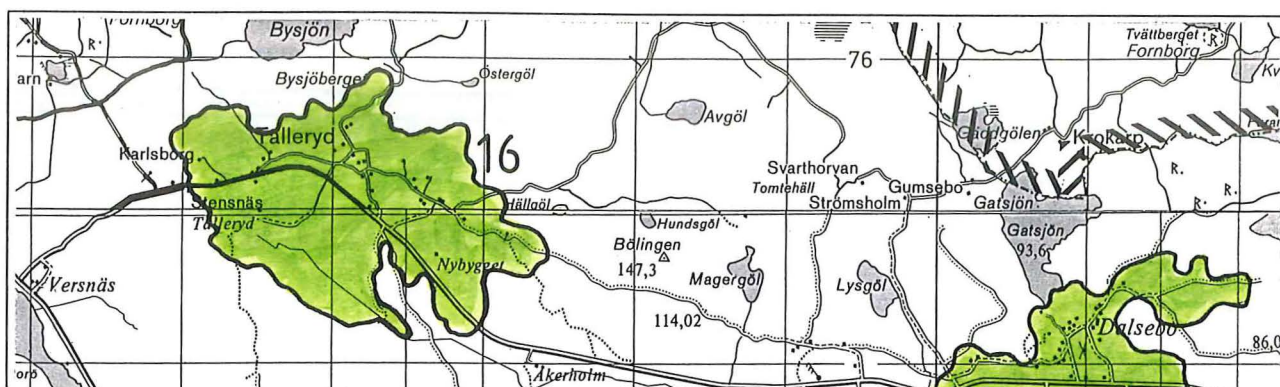
Sammanfattande värdetext:

Vid Blaxhult finns en hage med ett artrikt trädskikt. I fältskiktet är det framförallt friska-fuktiga marker som är vanligast. Ganska många hävdgynnade arter trots en viss gödslingspåverkan och dåligt hävdtryck.

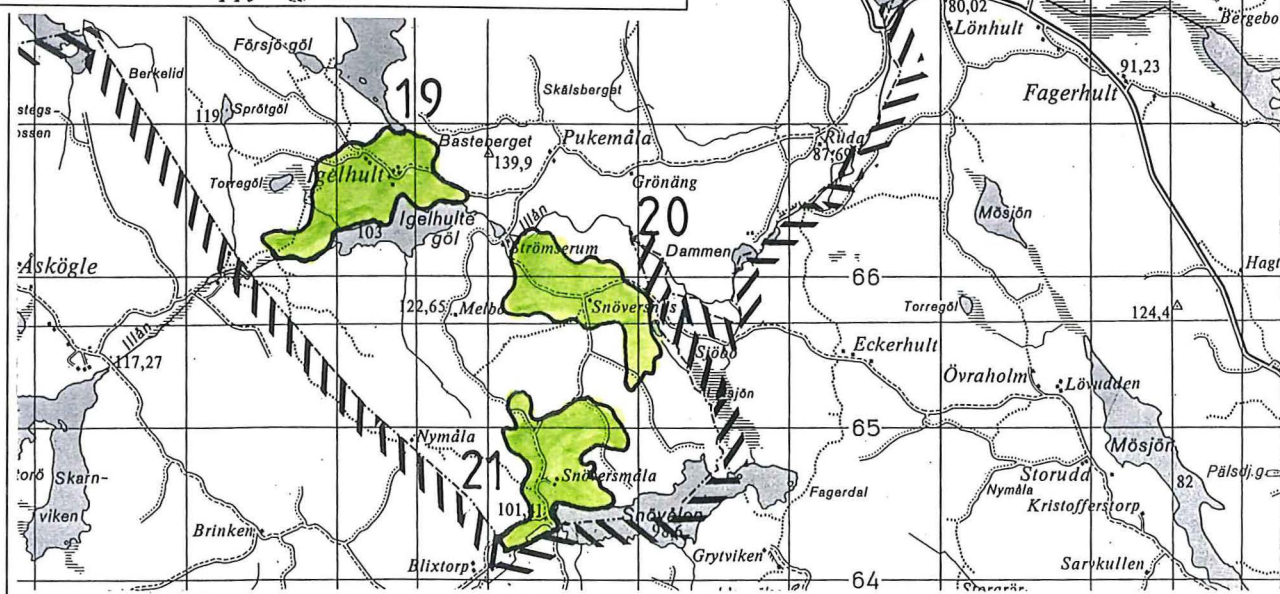
Byn på gammal tomt med bevarat planmönster sedan storskiftetiden. Kulturlandskapet har god överensstämmelse med det sena 1700-talets landskap. I markerna finns både förhistoriska lämningar och sentida bebyggelse-lämningar. Ett fornborg finns inom området.

Gökärt

Toppjungfrulin

16. TÄLLERYD

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Tälleryd som utgör en av områdets större byar är belägen i småkuperad blockig morän ovanför ett utdikad våtmarksområde. Bebyggelsestrukturen är något splittrad, vilket delvis har sin förklaring i att stora delar av byn brann ner år 1879 varefter gårdarna spriddes ut efter landsvägen. Mangårdsbyggnaderna utgörs bl a av några tvåvåningshus, men ombyggnadsgraden är relativt hög och det finns även enstaka helt moderna hus. Enstaka ekonomibyggnader är uppförda i skiftesverk och dessutom finns ett knuttimrat uthus.

Byns uppodlade delar består huvudsakligen av mossmarker som torrlagts genom sentida utdikningsföretag. Områdets agrara lämningar ligger koncentrerade till de tidigare odlade sluttningarna som numera betas. Lämningarna består av stenmurar, odlingsrösen (några kallmurade), stensatta terrasser och enstaka trädgårdsgårdar. Bland fornlämningarna finns två stensättningar, sannolikt anlagda under brons- eller äldre järnålder, vilka vittnar om att trakten varit föremål för viss bosättning redan under förhistorisk tid. Dessutom finns flera bebyggelselämningar bl a i form av kvarn- och såglämningar.

Naturförhållanden:

Vid Tälleryd finns en blandlövhage med ek och björk i trädskiktet samt enbuskar, nypon, björk och al i buskskiktet. Tuvtåtel-fuktängar och högortfuktängar är de vanligaste vegetationstyperna men även rödvenhed och stagg-hed förekommer. Hagen är svagt - måttligt hävdad med arter som blåsuga, kattfot, slåttergubbe, darrgräs, betad ljung, knägräs, solvända, stagg och jungfrulin.

Sammanfattande värdetext:

Stor by med spridd bebyggelse, de agrara lämningarna består av stenmurar, odlingsrösen, stensatta terrasser och enstaka trädgårdsgårdar. Två stensättningar.

Trädbevuxen hage där stor del troligen varit uppodlad. De fuktiga delarna i väster och kantzoner mot dessa är finast. Hagmarken är i sin helhet mycket öppen.

17. DALSEBO

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Dalsebo, som utgör en av socknens större byar, ligger i ett kuperat och uppodlat landskapsavsnitt mellan Gatsjön och Dalsjön. Den något utspridda bebyggelsen har förlagts till sydsluttningen ned mot Dalsjön. Mangårdsbyggnaderna består till större delen av parstugor och tvåvåningshus, men drygt hälften av dem har genomgått varierande grad av ombyggnad. Bland ekonomibyggnaderna finns flera ålderdomliga ladugårdsbyggnader, enstaka uppförda i skiftesverk, samt timrade sidobyggnader. Bland övriga byggnader finns en centralt belägen väderkvarn, enligt uppgift byggd 1845 och numera nyttjad som hembygds-museum.

Den uppodlade delen av området utgörs huvudsakligen av i sen tid utdikade delar av Dalsjön. Till skillnad från dessa lägre belägna delar finns uppför sluttningarna ett förhållandevis stort antal agrara lämningar, vilka utgörs av stenmurar, odlingsrösen, delvis stensatta terrasser och samt enstaka trädgårdsgårdar. Några av stenmurarna är vällagda och enstaka odlingsrösen kallmurade.

Nordöst om byn finns ett tiotal förhistoriska gravar bestående av rösen och stensättningar, karaktäristiska för brons- och äldre järnålder och ytterligare en bit norrut återfinns en fornborg, dock belägen i Vimmerby kommun. Fornlämningarna indikerar att viss bosättning förekommit i området redan under förhistorisk tid. Dessutom finns flera tjärdalar i omgivningen, vilket påvisar att skogens resurser fått komplettera jordbruket. Nämnas bör även ett postament till en milstolpe, vilket visar att vägsträckningen är av tämligen hög ålder.

Naturförhållanden:

Hagen utgör en del av Dalsebo bys gamla inägomark och ligger söder om gården på slutt-

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

ningen ner mot Dalsjön. Hagen är kuperad i norra delen och sluttar jämnt mot sjön i söder. Markytan är blockrik med undantag av en liten stenröjd yta som varit åker. Området närmast gården utgörs av en samfällt ägd lund med blandlövträd. I övrigt är hagen öppen-halvöppen. Trädsiktet i de öppna delarna består av ek och rönn och busksiktet utgörs av en, granar och nedbetade ek- och hasselplantor.

Stor variation i markfuktighet ger upphov till många olika vegetationstyper. I hagen finns fårsvingeltorrängar med inslag av håll, röd- vensäng, rödvengrashed, högört- och lågstarrängar. Det är kanske främst torrängen med kattfot, mandelblomma, jungfrulin, nagelört, vårbrodd och solvända som på våren visar på marker med lång hävdkontinuitet. Hävden är i dag måttlig i halva hagen, god i cirka en fjärdedel och svag i en fjärdedel. Det är främst i de fuktigare partierna som hävden behöver ökas.

I södra delen finns en liten jämn yta som tidigare varit åker. In på åkern löper en gammal brukningsväg, (knappt skönjbar), kantad av en stenmur. Här ligger även ett antal odlingsrösen.

Sammanfattande värdetext:

Dalsebo är en av inlandets typiska byar på ursprunglig bytomt med välbevarat omgivande kulturlandskap.

Stor by med spridd bebyggelse utmed Dalsjöns sydsluttning. Delvis bevarade mangårdsbyggnader av parstugutyp, enstaka ladugårdsbyggnader i skiftesverk, timrade sidobyggnader samt väderkvarn. Stenmurar, odlingsrösen, delvis stensatta terrasserings samt enstaka trädgårdsgårdar i sluttningarna. Ett tiotal förhistoriska gravar nordost om byn.

Öppen-halvöppen hagmark med ett vackert läge vid Dalsjön. Marken har varierande fuktighetsgrad, ett flertal vegetationstyper samt många indikatorarter.

18. BREDVIK

Klass 3

Kulturbistoriska förhållanden

Bredvik har lokaliserats till den norra sluttningen ovanför sjön Opp-Näjern, vilken tillsammans med Ner-Näjern tidigare bildat en större sammanhängande insjö som delats genom ett sjösänkingsföretag. Bebyggelsen är fr a i byns östra/sydöstra del synnerligen välbevarad och består bl a av en rödmålad tvillingstuga och en knuttimrad loftbod.

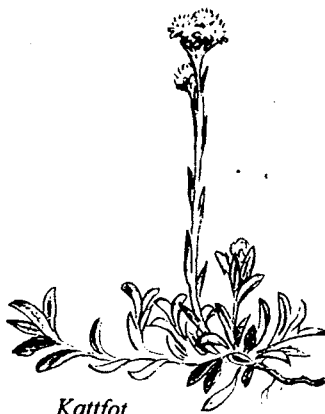
Odlingslandskapet illustrerar väl den i sen tid genomförda jordbruksomläggningen, då de uppodlade ytorna utgörs av mark som frilagts som ett resultat av sjösänkningen medan de tidigare uppodlade delarna har övergivits. Objektets agrara lämningar finns koncentrerade till den f.d åkermarken uppför sluttningarna och består av stensatta terrasserings, odlingsrösen samt sten- och trädgårdsgårdar. Bland fornlämningar inom området kan nämnas en varggrop, enstaka tjärdalar samt lämningar efter fyra kvarnställen.

Naturförhållanden:

Mera lundmiljöer och skogsbeten än öppna hagar. End el av området är gödselpåverkad.

Sammanfattande värdetext:

Byn som helhet fin med välbevarad bebyggelse. Flera hamlade askar finns inom området. Stensatta terrasserings, odlingsrösen samt sten- och trädgårdsgårdar koncentrerade till den f.d. åkermarken. Varggrop, enstaka tjärdalar samt lämningar efter fyra kvarnställen.

Kattfot

19. IGELHULT

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Igelhult är en klungby, vackert belägen i slutningen ovanför den mindre sjön Igelhulte göl. Byn och dess uppodlade delar omgärdas av bergig och skogsbeväxt blockmorän. Den samlade bebyggelsestrukturen ger ett ålderdomligt intryck, men byggnaderna har genomgått en hög grad av renovering och ombyggnad.

Odlingslandskapet består av relativt små åkergräden, vilka till större delen avgränsas genom trädgårdsgårdar och endast undantagsvis av stenmurar. Flera odlingsrösen finns i området, men många har i sen tid påförts större block. Ett gravröse, sannolikt från brons- eller äldre järnålder finns på ett smärre höjdparti nära sjön. I övrigt påvisar ett flertal tjärdalar och kolbottnar att den omgivande skogen varit en värdefull binäring.

Vägsträckningarna i området är ålderdomliga och nordväst om byn fortsätter den numera igenväxande Igelhulte kyrkväg, som utgjort den tidigare vägen till Vena kyrka. Vid Illån i byns östra del finns en timrad kvarnstuga under förfall. Miljön kompletteras av en damm samt en enkel- och en parstuga. Inom fastigheten finns även en kolerakyrkogård och byns sydöstra fastighetsgräns utgörs av ett större flyttblock, den s k Jättesten, som enligt traditionen skall vara ett missriktat jättekast mot Vena kyrka.

Naturförhållanden:

Vid Igelhult finns en hage med dominans av ek men även tall är mycket vanlig. Gran, asp och björk förekommer också. Buskskiktet utgörs av en ek och ek. De varierande fuktighetsförhållandena som finns i hagmarken ger upphov till varierande vegetationstyper. Rödvenfriskäng, rödvenhed och stagghed finns i ungefär lika stora delar. Rödvenäng dominerar den enbuskbeväxta marken i södra delen. Här finns även en del stenrösen som visar att marken någon gång brukats som åker. Rödvenhed och stagghed dominerar resten av objektet, ofta som någon övergångsform där stagg, blodrot,

knägräs, slättergubbe, ängsvädd och ljung är dominanta. Hällmarken i norr domineras av ljung och är mycket artfattig. Slätter och betesindikatorer som hittats i hagen är ex blåsuga, slättergubbe, darrgräs, rödklint, knägräs, ögontröst, solvända, slätterfibbla, sommarfibbla, prästkrage, stagg, slätterblomma, jungfrulin och ängsvädd. Många av arterna finns i stort antal. Hävden betecknas som måttlig.

Sammanfattande värdetext:

Art och variationsrik hage med ek som dominant i trädskiktet. Vegetationen är till stor del hedartad.

Klungby i släntläge med samlad bebyggelse. Formrikt odlingslandskap med långsmala åkertegar, trädgårdsgårdar, odlingsrösen och terrasseringsar. Gamla vägsträckningar, kvarnstuga, gravröse på litet höjdparti, kolerakyrkogård, tjärdalar och kolbottnar i skogsmark.

20. SNÖVERSNÄS

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Snöversnäs utgör en ensamgård, belägen i karakteristiskt utmarksläge omgivet av barrskogsklädd moränmark. Gården ligger vid en trevägskorsning och manbyggnaden utgörs av en reveterad salsbyggnad med frontespis. De välhållna ekonomibyggnaderna utgörs bl a av uthus uppförda i skiftesverk.

Det småskaliga odlingslandskapet inrymmer ett flertal agrara lämningar bestående av odlingsrösen samt enstaka sten- och trädgårdsgårdar. Marken är dessutom block- och hällrik. I utmarken finns enstaka tjärdalar och kolbottnar vilka vittnar om skogens betydelse som binäring. Byns sydvästra fastighetsgräns utgörs av ett större flyttblock, den s k Jättesten, som enligt traditionen skall vara ett missriktat jättekast mot Vena kyrka.

Naturförhållanden:

Snöversnäs är en ensamgård i skogsbygden. Nära gården ligger den forna inägomarken med hagar och små gamla åkrar. Hagmarkerna är kuperade med inslag av häll och stora

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

block. Trädsiktet består av asp, björk, ek, al och gran. Busksiktet utgörs av en, asp och björksly. Markfuktigheten varierar och i hagen finns såväl våta som fuktiga, friska och torra partier. De torra markerna domineras av färsvingeltorräng och de friska av rödvenäng med inslag av rödvenhed och stagghed. I de fuktiga partierna förekommer lågstarräng.

Norr om gården domineras området av centralt liggande torra marker med inslag av friska och fuktiga partier. Öster och väster härom ligger gamla åkermarker som numera betas av nöt. Den norra åkern är en liten åker med stort inslag av odlingsrösen. Området söder om husen består av en öppen kuperad hagmark med torra-friska marker med blåsuga, bockrot, gråfibbla, gullviva, gökärt, jordtistel, kattfot, knippfryle, ljung, mandelblomma och ärenpris. Öster om husen finns en granskogsdunge.

Skogspartiet och den öppna hagmarken skiljs åt av ett vattendrag. Området som helhet är värt att bevara då det representerar en ensamgård i skogsbygden med ett småskaligt odlingslandskap. De öppna hagmarkerna utgör en hotad naturtyp och har ett antal hävdgynnade arter. I området finns även ett antal kulturhistoriska lämningar som odlingsrösen, husgrunder och gamla åkrar.

Sammanfattande värdetext:

Området representerar en ensamgård i skogsbygden med ett småskaligt odlingslandskap.

Öppna välhävdade hagmarker i kuperad och variationsrik natur.

21. SNÖVERSMÅLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Snöversmåla utgör en ensamgård i utmärksläge, belägen i en mindre terrängsvacka ovanför sjön Snövälen. Bebyggelsen är delvis ombyggd, men åtminstone ekonomibyggnaderna är välhållna. Åkergårderna är huvudsakligen förhållandevis små och avgränsas oftast genom trögärdesgårdar, men även stenmurar förekommer. I odlingslandskapet i övrigt syns flera odlingsrösen och ställvis finns impedi-

ment i form av berg i dagen. I området finns enstaka tjärdalar och kolbottnar som påvisar att skogsmarken varit ett betydelsefullt komplement till jordbruket i dessa perifera trakter.

Naturförhållanden:

Vid Snöversmåla finns en ekhage med dominans av rödvenhed med inslag av stagghed och blåbär-lingonhed. Hagen betas av får och är svagt hävdad överlag. Trädsiktet utgörs förutom av ek, tall och gran, med inslag av en och hassel i busksiktet. Blåsuga, darrgräs, betad ljung, knägräs, stagg, bockrot, jungfrulin och ängsvädd är hävdgynnade arter i hagen. Kulturhistoriska spår finns i form av trögärdesgård och hamlade träd.

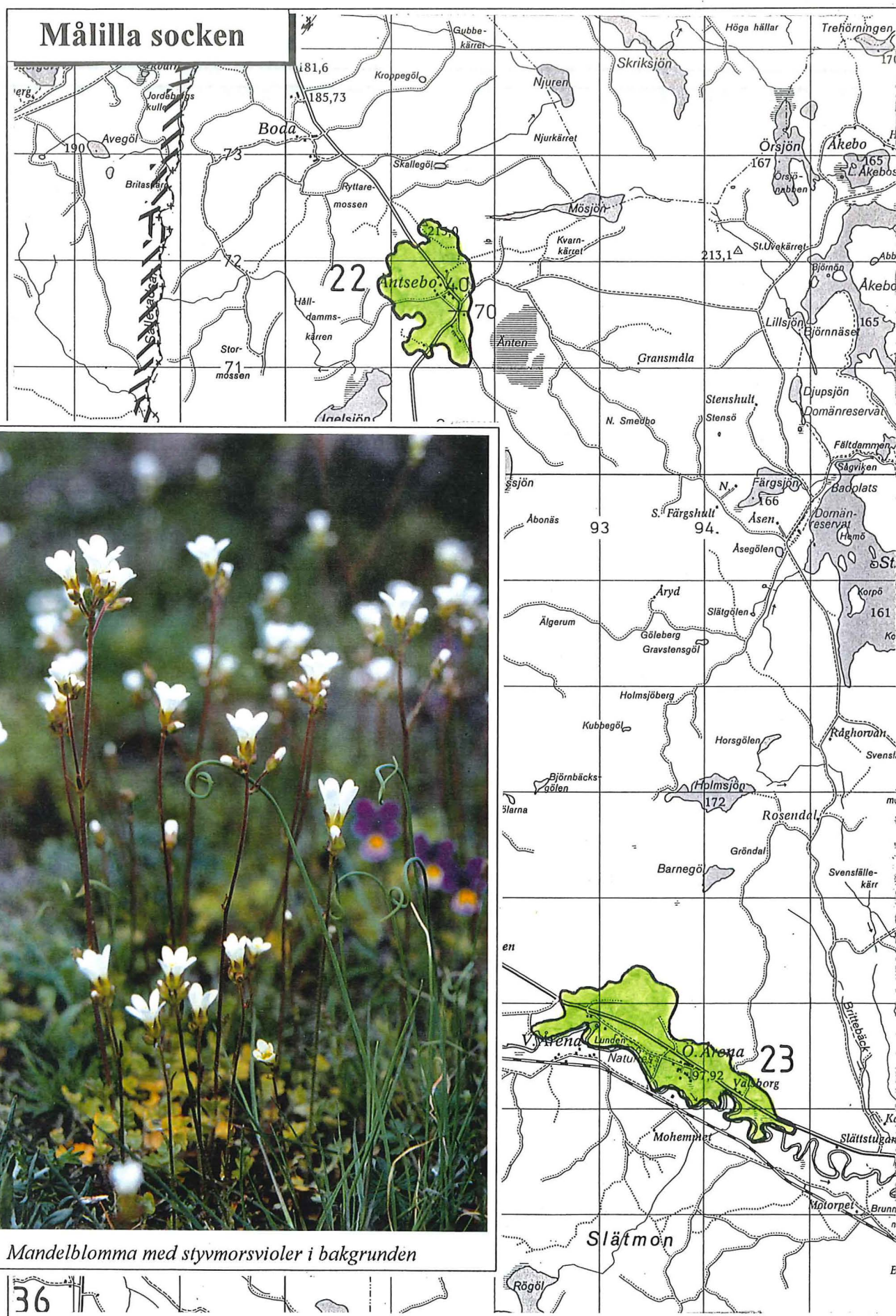
Sammanfattande värdetext:

Ekhage som har dålig hävd med ganska få indikatorarter, fattig mark med fint utbildad stagghed.

Ensamgård i utmark med välhållna ekonomibyggnader, små åkertegar omgärdade av trögärdesgårdar, odlingsrösen. Enstaka tjärdalar och kolbottnar i skogsmarken.

Jungfrulin

Målilla socken

22. ÄNTSEBO

Klass 2

Kulturrehistoriska förhållanden:

Äntsebo är beläget vid en trevägskorsning och av klungbykaraktär. Byn har lokaliserats till en uppodlad sydostsluttning mot ett smärre kärrmarksområde kallat Änten, vilken troligtvis utgör resterna av en utdikad sjö. Den omgivande terrängen är kuperad och skogsbeväxt.

Bebyggelsen består av ålderdomliga enkel- och parstugor, även om ett visst inslag av modernare och förvanskade mangårdsbyggnader finns. Såväl uthus som ladugårdar är ålderdomliga, men de senare har oftast renoverats kraftigt.

Åkerytorna är i flera fall tämligen små arealt sett och de uppodlade delarna i byns omedelbara närhet relativt renplockade från agrara lämningar. Odlingslandskapet blir emellertid allt formrikare desto längre man kommer från bykärnan.

De agrarhistoriska lämningarna utgörs av odlingsrösen och stenmurar, vilka dock i flera fall pålagts större block, enstaka terrasserings- och fragmentariska träd. Ett flertal kolbottnar och tjärdalar i omgivningen, liksom det faktum att det tidigare funnits flera sågar i byn påvisar att den kringliggande skogens resurser fått komplettera jordbruket. Inom objektet finns även ett flertal torplämningar.

Naturvärderna på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Bebyggelsen och det omgivande odlingslandskapet är en sammanhållen och välbevarad miljö av kulturrehistoriskt intresse.

Klungby i trevägskorsning med gammal bebyggelse som renoverats. Odlingslandskapet består av odlingsrösen, stenmurar, enstaka terrasserings- och fragmentariska träd. Torplämnar samt ett flertal kolbottnar och tjärdalar i den kringliggande skogen.

23. ÖSTRA ÅRENA

Klass 3

Kulturrehistoriska förhållanden:

Östra Årena har förlagts till ett mindre höjdparti ovanför Emån och är av radbykaraktär. Byn uppvisar en bebyggelsestruktur där uthus och förrådsbodar vanligtvis har förlagts närmast Emån, något högre upp ligger manbyggnaderna samt närmast den äldre vägsträckningen ladugårdsbyggnaderna. De äldsta mangårdsbyggnaderna är, åtminstone exteriört, synnerligen välbevarade och utgörs bl a av tvåvåningsbyggnader präglade av snickarglädje. Omedelbart utanför byns centrala, äldre del finns modernare bebyggelse. De stora ekonomibyggnaderna är i allmänhet välbevarade.

Odlingslandskapet är, förutom den fina trädgårdsgård som omger Lundens naturreservat, mycket formfattigt. Åkergårdarna är i ett regionalt perspektiv ytmässigt stora och omfattar huvudsakligen Emåns översilningsmarker. Förutom den uppodlade dalgången omges byn av mycket kuperad skogsmark och ett flertal kolbottnar vittnar om att skogen varit en betydelsefull binäring.

Naturförhållanden:

Längs med Emån finns ett naturreservat i Östra Årena som heter Lundens naturreservat. Det består av en björkhage med inslag av ek, lind och asp. Några ekar är mycket gamla. I buskskiktet hittar man en, hassel och nypon. Undervegetationen består till största delen av fårsvingeltorräng och örtrik torräng. Rödvenfriskäng och rödvenhed finns också i mindre områden på sluttningarna. Hagen är måttligt hävdad av nötkreatur med arter som blåsuga, kattfot, slättegubbe, darrgräs, rödklint, klasefibbla, knägräs, brudbröd, blodnäva, sommarfibbla, prästkrage, bockrot, jungfrulin, gullviwa, svinrot och ängsvädd i fältskiktet.

Sammanfattande värdetext:

By av radbytyp med flera välbevarade mangårdsbyggnader och ekonomibyggnader, belägen strax norr om Emån. Ett flertal kolbottnar i utmarken.

Fin hage på en isälvsavlagring med tätt växande björkar. Trots tätheten är det mycket artrikt. Vegetationen är till största delen torrängsartad. Hagen utgör ett vackert inslag i landskapsbilden och är skyddad som naturreservat.

24. UPPSALA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Uppsala består av tre spridda gårdar, där den östra gården är naturskönt belägen på en mindre höjd ovanför Silverån. Mangårdsbyggnaderna vid de båda norra gårdarna är uppförda med kvadratisk grundplan, den vid Silverån byggd 1836. Även ekonomibyggnaderna är äldst vid den östligaste gården, men stadda i kraftigt förfall.

Det omkringliggande odlingslandskapet belyser väl den i modern tid genomförda omläggningen av jordbruket. De i dagsläget uppodlade ytorna består uteslutande av låglänt och utdikad mossmark i områdets västra del. De högre belägna f d åkrarna nyttjas numera som betesmarker och inrymmer ett flertal agrara lämningar. Dessa består av flera stenmurar, varav enstaka vällagda, ett stort antal ofta tätt liggande odlingsrösen samt några terrasseringsar. Inom området finns även några bebyggelselämningar efter torp och ekonomibyggnader.

Objektet genomskärs av järnvägen Oskarshamn-Hultsfred.

Naturförhållanden:

Vid Uppsala finns en fin björkhage som till stor del varit uppodlad. Växtsamhällena utgörs av rödvenhedar och blåbärlingonhedar med inslag av stagghedar. Förutom björk ingår även ek och tall i trädskiktet. Buskskiktet utgörs av hassel och en. Området är välhävdad av nöt med hävdgynnade arter som blåsuga, kattfot, slättergubbe, betad ljung, knägräs, backnejlika, ögontröst, solvända och stagg.

Sammanfattande värdetext:

Fin björkhage som till stor del varit uppodlad. I vissa delar börjar de hävdgynnade växterna återkomma. Mycket bra hävd.

Spridd bebyggelse där den högre belägna f d åkermarken innehåller agara lämninlar som stenmurar, odlingsrösen och terrasseringsar. Bebyggelselämningar efter torp och ekonomibyggnader finns inom byn.

25. HAGELSRUM

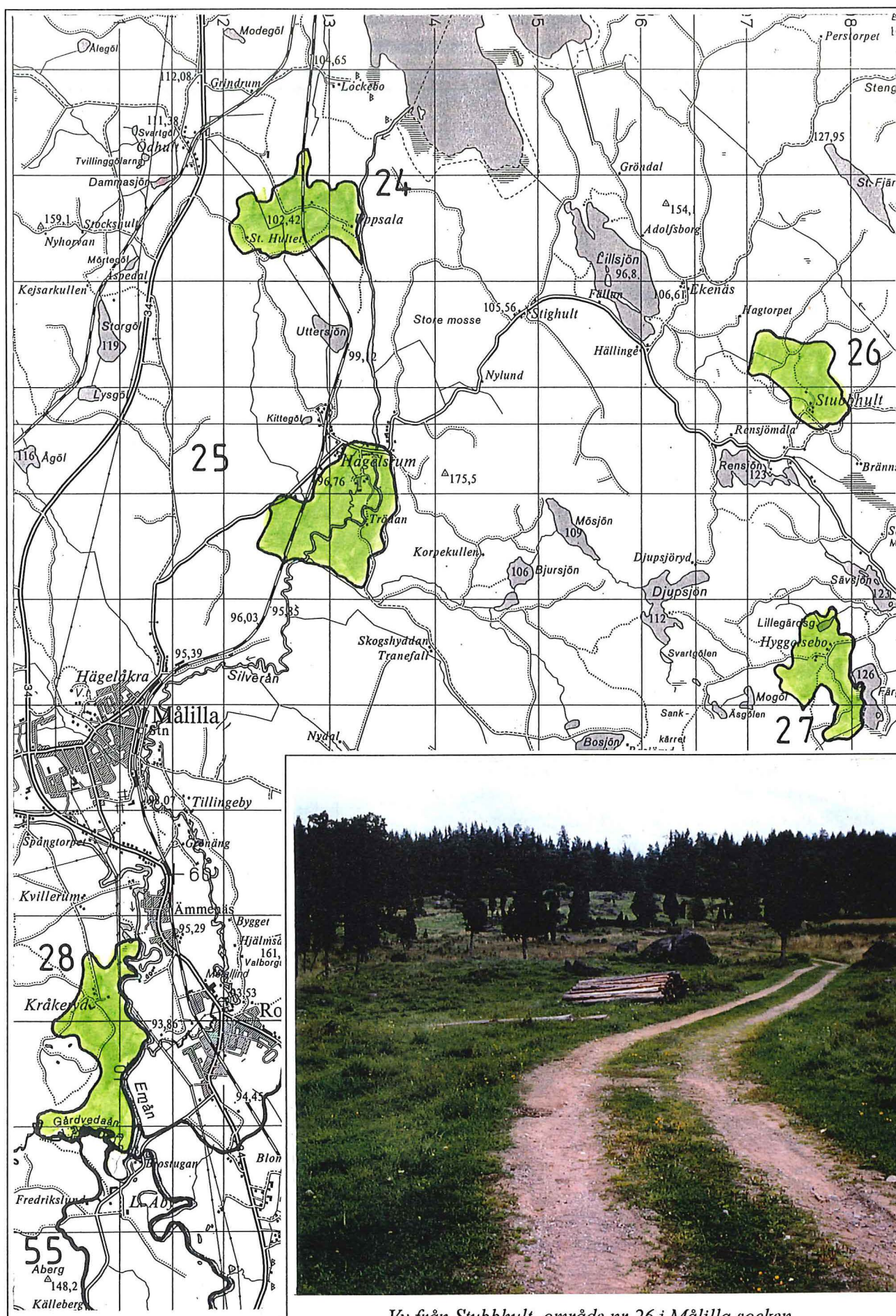
Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Hagelsrum är beläget vid kuperad moränmark i omedelbar anslutning till Silveråns dalgång. De första kända ägarna av gården skall ha varit medlemmar av Folkungaätten under 1200-talet, men sägnen berättar att Hagelsrum en gång varit tillhåll för vikingahövdingar när de vilade mellan långfärderna. Heliga Birgitta donerade gården till Vadstena kloster och gården förblev kyrkogods fram till Gustav Vasas reformation.

Hagelsrum utgör i dag en synnerligen välbevarad gårds- och bruksmiljö. Till den herrgårdslänkande manbyggnaden uppförd vid 1800-talets mitt hör även en äldre manbyggnad, arbetarbostäder (bl a en timrad statarbostad) och en loftbod från 1600-talet. Den märkligaste anläggningen är dock masugnen från 1772. På 1800-talet fanns även färgeri, oljeslageri, vadmalstamp, tegelbruk, tullmjöls- och sågkvarn.

Det omkringliggande kulturlandskapet präglas i hög grad av Silveråns meandrande lopp genom sedimentslätten. Dessa tidigare översilningsängar nyttjas i dag som vidsträckt åker- och betesmark. Den flacka terrängen bryts dock av ett flertal blockrika moränkullar, vanligen belägna i övergångszonen mot skogsmarken. Agrara lämningar saknas nästan helt i den låglänta marken, men i den blockigare marken finns enstaka odlingsrösen och stenmurar. Även i skogsmarken finns flera områ-

Vy från Stubbhult, område nr 26 i Målilla socken.

den med odlingsrösen, men även åkerterrasser, odlingsrösen och en fångstgrop.

Naturförhållandena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Gård i anslutning till Silveråns dalgång med en synnerligen välbevarad gårds- och bruksmiljö. Betesmarkerna innehåller enstaka odlingsrösen och stenmurar. I skogsmarken finns flera områden med odlingsrösen, men även åkerterrasser, odlingsrösen och en fångstgrop.

26. STUBBHULT

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Stubbhult, av klungbykaraktär, är högt belägen ovanför flera fuktmarker. Mangårdsbyggnaderna utgörs bl a av en enkel- och en parstuga samt ett tvåvåningshus. Flera av ekonomibyggnaderna är uppförda i skiftesverk, dessutom finns enstaka knuttimrade förrådsbyggnader.

Åkergårderna består av relativt små bruknings- sytor. Några av stenmurarna i området är väl- lagda men framförallt kännetecknas landskapet av de många odlingsrösen och de välbevarade trädgårdsgårdarna. Odlingsrösen, framförallt belägna nordöst om bebyggelsen, har i viss utsträckning påförts enstaka block. Trädgårdsgårdarna ligger i först hand i anslutning till bebyggelsen. Dessutom är marken ställvis fortfarande blockrik och det finns flera impediment bestående av berg i dagen.

Bland fornlämningarna vid byn märks en hälsokälla, en kvarnlämning samt enstaka tjärdalar. Ytterligare kulturhistoriska spår finns i form av en ängslada och hamlade träd.

Naturförhållanden:

Vid Stubbhult finns en annan träd och buskbärande hagmark med ett trädskikt bestående av mycket glest stående björk och ek. Buskskiktet består av enbuskar, hassel, ek och björk. Vissa enar är så kallade störenar, d v s enar som kvistats för att användas till trädgårdsgårdar. Hagen består av ett fuktstråk omgivet av enbuskmark i väster och öppen hagmark i öster. Fukstråket domineras av ett öppet fast-

mattekårr och lågstarrfuktäng. Rödvenhed dominerar vegetationen i enbacken och skogs- nävaängen tar överhanden i öppnare partier. Slätter och betesindikatorer som hittats i hagen är: slättergubbe, darrgräs, betad ljung, harstarr, knägräs, backnejlika, stagg, slätter- blomma, gullviva, svinrot och ängsvädd. En ängslada och trädgårdsgårdar är kulturhisto- riska spår.

En fin liten blandlövhage och ett par gamla åkrar med talrika odlingsrösen i den ålderdom- liga byn Stubbhult. Odlingsmarken och byns fågata är fint inhägnade med trädgårdsgårdar. I ången i byns nordöstra del finns ek, björk, hassel och låga enar. Ången har svag hävd men är inte gödselpåverkad. Fältskiktet domi- neras av slättergubbe och svinroten är vanligt förekommande. I övrigt finns här gott om ar- ter som indikerar långvarig hävd av framför allt slätter; t ex gökärt, gullviva, vårbrodd, gråfibbla, kattfot, knölsmörlomma, slätter- fibbla och blåsuga. I byn finns även två grova lindar och en grov säl.

Sammanfattande värdetext:

En by på gammal bytomt med bibehållen ål- derdomlig struktur och små åkertegar med odlingsrösen samt en fin liten artrik ängsmark. Landskapet välbevarat sedan 1800-talets bör- jan.

Högt belägen klungby, enkel- och parstugor, ekonomibyggnader i skiftesverk, enstaka knuttimrade byggnader, ängslada. Småbrutet odlingslandskap med stenmurar, trädgårdsgår- dar, hamlade träd och odlingsrösen. Kvarn- lämning, hälsokälla samt enstaka tjärdalar.

Hagen med omgivningar utgör ett vackert och omväxlande inslag i den omslutande skogs- marken. Fuktstråket har troligen nyttjats som slätteräng i ett tidigare skede. Även övriga delar i objektet är fina, särskilt enbuskmarken i väster.

27. HYGGESEBO

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Hyggelsebo har lokaliserats till en höjdplåtå ovanför några mindre sjöar och gölar, bl a

Färgsjön. Något utspridd bebyggelsestruktur där mangårdsbyggnaderna består av salsbyggnader och en parstuga. Ålderdomliga ekonomibyggnader med två ladugårdar uppförda i skiftesverk och tre timrade förrådsbyggnader. Odlingslandskapet kännetecknas framförallt av det stora antalet odlingsrösen som återfinns inom objektet, även inom delar av området som idag är skogsbevuxna. Fornlämningarna i området består av enstaka tjärdalar och torplämningar.

Naturförhållanden:

Vid Hyggelsebo finns en ekhage med inslag av lönn, lind och björk samt hassel och nypon i buskskiktet. Hagen är tydligt gödslingspåverkad till en ganska stor del med trivial rödvenfriskäng. I de opåverkade partierna är rödvenhed vanligast ofta i mosaik med rödvenfriskäng, men det finns också inslag av fårsvingeltorräng och lågstarrfuktäng. De opåverkade partierna är bra hävdade med många hävdgynnade arter bl a blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, liten blåklocka, harstarr, brudborste, knägräs, ögontröst, solvända, gökärt, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin, gullviva, svinrot och ängsvädd. Enligt en inventering av Smålands flora ska det även finnas granspira i området.

Sammanfattande värdetext:

Ekhage med stora ytor beväxta med storvuxna ekar. Tyvärr är stora delar tydligt gödslingspåverkade, men i de opåverkade partierna är det ovanligt artrikt och välhävdad.

By på gammal tomt i ett delvis bevarat 1800-tals kulturlandskap.

Högt belägen by med spridd bebyggelse, salsbyggnader och en parstuga, ladugårdar i skiftesverk samt timrade förrådsbyggnader. Ett stort antal odlingsrösen förekommer i byn samt enstaka tjärdalar och torplämningar.

28. KRÅKERYD

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Kråkeryd har lokaliserats till ett mindre höjddparti invid Emån. Mangårdsbyggnaderna består av en större herrgårdslignande salsbygg-

Hultsfreds kommun

nad med frontespis, enligt uppgift byggd under 1870-talet, en nyare salsbyggnad samt en reverterad enkelstuga. Ekonomibyggnaderna utgörs bl a av en vinkelbyggd ladugård som delvis är uppförd i skiftesverk, men även av en plåthall. Norr om gården kantas vägen av en allé. Odlingslandskapet är tämligen formfattigt där odlingshindren i första hand utgörs av impediment i form av berg i dagen och markfasta block. Inom objektet finns ett av kommunens största gravfält med åtminstone 55 högar och 20 stensättningar, vilket antyder att gården kan ha ett vikingatida ursprung. Dessvärre är gravfältet beväxt med tät skog som skulle behöva gallras. I övrigt utgörs de kända fornlämningarna i området endast av något enstaka torpställe.

Naturförhållanden:

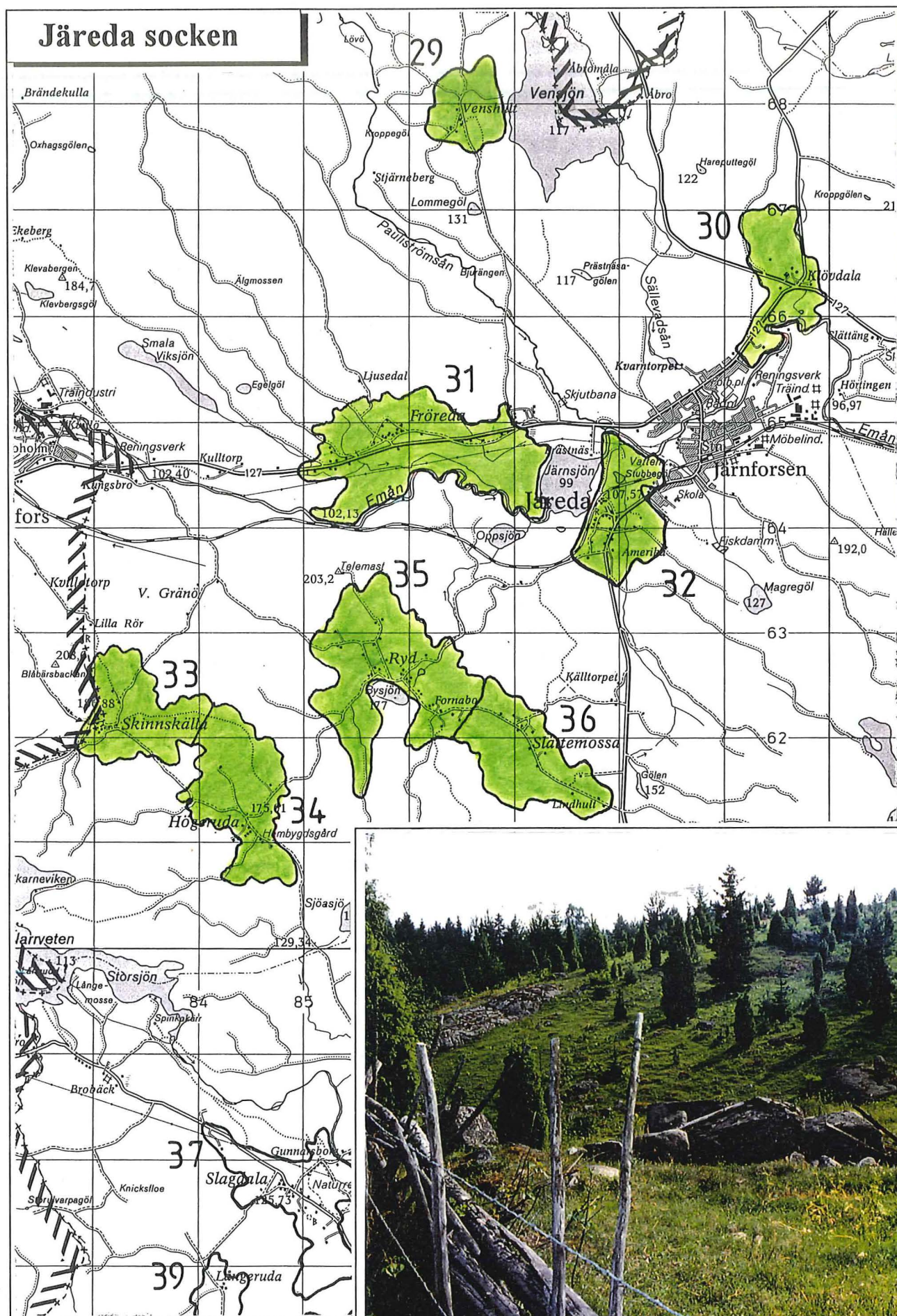
Vid Kråkeryd finns en blandlövhage längs med Gårdvedaån med dominans av björk i trädskiktet, övriga inslag är ek, tall, gran och al. Buskskiktet utgörs av en. Viss del av det av det stora hagmarksområdet har tidigare varit uppodlat med trivial flora. Stagghed är den vanligaste vegetationstypen men även rödvenhed, tuvtätelfuktäng och lågstarrfuktäng förekommer. Cirka halva området har tydlig gödslingspåverkan och ytterligare en fjärdedel har viss gödslingspåverkan. Trots det och den måttliga hävden finns hävdgynnade arter som slättergubbe, darrgräs, betad ljung, harstarr, knägräs, backnejlika, brudbröd, slätterfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin, höskallra, svinrot och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Stort hagmarksområde vid Gårdvedaån. Stor del har varit uppodlad men här och var finns fina gräsvålar. Geologiskt mycket intressant med korvsjöar och sandavlagringar.

Höggravfält från järnåldern.

By på liten höjd intill Emån med bl a en herrgårdslignande mangårdsbyggnad, ladugård i skiftesverk, allé samt ett gravfält med åtminstone 55 högar och 20 stensättningar, vilket antyder att gården kan ha ett vikingatida ursprung.

Vacker enebacke i Högeruda, område nr 34 i Järeda socken.

Järeda socken

29. VENSULT

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Vensult är en radby belägen vid slutningen ned mot Vensjön. Den äldsta bebyggelsen utgörs av tre gårdar, där de enhetligt färgsatta mangårdsbyggnaderna består av tvåvåningshus. Boningshusen är, åtminstone exteriört, synnerligen välbevarade, och ett av dem är timrat. Även ekonomibyggnaderna är mycket välhållna, med flera ladugårdar helt eller delvis uppförda i skiftesverk och dessutom finns bland uthusen flera loftbodar, varav enstaka är knuttimrade.

Odlingslandskapet är i de nu uppodlade delarna formfattigt, men i norra och östra delarna av området finns ett stort antal tätt liggande odlingsrösen. Det mindre antal stenmurar som finns inom objektet är av blandad karaktär med såväl äldre murar som nyare uppbyggda av större stenblock. Enstaka fragmentariska trögärdesgårdar finns även kvar i anslutning till bebyggelsen. Det kan även nämnas att det inom området finns flera bebyggelse lämningar, liksom några senare uppförda torp, samtliga perifert belägna i förhållande till den äldre bebyggelsen.

Naturförhållanden:

En öppen hagmark vid Vensjöns slutning med björk, ek, rönn och äppleträd samt höga enbuskar, björksly och nypon. Vinterns snöfall har förstört många av de höga enbuskarna men om dessa röjs undan kan hagmarken bli en fin enebacke. Mot strandkanten finns en remsa med gran- björk- och tallskog. Hagen är relativt nyrestaurerad och betas nu av får. Inga spår av gödselpåverkan märks och hävden är måttlig. Vegetationen karakteriseras av rödvenhed med inslag av lågstarräng, högörtäng och skogsnävaäng. I hagen är smörbollar och knölsmörbloffa vanliga; svinrot, gullviva, slätterfibbla, filtlav, mandelbloffa, jungfrulin och gökärt finns i enstaka exemplar. I områdets nordöstra del finns en gammal åker med

odlingsrösen och stengärdesgårdar, möjligen även husrester.

Vid Vensult finns en ekhage som till stor del har varit uppodlad i ett tidigare skede. Förutom ek finns även björk i trädskiktet samt en, nypon, hassel, björk och oxel i buskskiktet. Rödvenfriskängar dominerar i det svagt gödslingspåverkade fältskiktet enstaka inslag finns även av fuktängar och rödvenhedar. Området är välhävdad med arter som blåsuga, kattfot, vårbrodd, slättergubbe, darrgräs, stor blåklocka, gökärt, stagg, bockrot, jungfrulin och gullviva. Kulturhistoriska spår finns bl a i form av hamlade träd, stengärdesgårdar, stensträngar och odlingsrösen.

Sammanfattande värdetext:

Radby mot slutningen mot Vensjön med mycket välbevarad bebyggelse, såväl mans- som fågårdar. Odlingsrösen och stenmurar samt fragment av trögärdesgårdar.

En öppen nyrestaurerad hagmark vid Vensjöns strand med ett flertal vegetationstyper och relativt många indikatorarter. Kan efter röjning bli en fin enebacke.

Välbetad ekhage med storvuxna ekar vid Vensult. Stor del av hägnet har tidigare varit uppodlat, men i de opåverkade partierna är fältskiktet artrikt.

30. KLÖVDALA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Klövdala, som utgör en av socknens större gårdar, är belägen vid en förhållandevis flack del av Järedaåsen strax norr om Emån. De bägge manbyggnaderna är exteriört välbevarade, den ena har varit gästgivargård vid trevägskorsningen från slutet av 1600-talet fram till 1907, den andra är en tvåvåningsbyggnad uppförd i slutet av 1700-talet. Det strategiska läget vid landsvägen har även inneburit att Klövdala fram till 1911 varit marknadsplats.

Odlingslandskapet består av relativt formfattiga och öppna åkermarker med enstaka åkerholmar. Inom området finns några terrasseringsringar, vilka dock sannolikt delvis är naturliga

samt välbevarade trädgårdsgårdar, mestadels i anslutning till bebyggelsen. I anslutning till gårdarna finns även en allé. Strax nordväst om gårdarna ligger ett privatägt hembygdsmuseum med flera äldre byggnader. Vid Emån har en stenåldersboplatz registrerats och i utmarken finns flera bebyggelselämningar och kolbottnar. Dessutom finns den s k Lasse-Majas grotta, som "stortjuven" enligt traditionen skall ha använt som gömställe.

Naturförhållanden:

Hagmarkerna vid Klövdala är antingen gödslingspåverkade eller barrträdsplanterade.

Sammanfattande värdetext:

Exteriört välbevarade byggnader på gammal bytomt vid landsväg. Marknadsplats. Enstaka åkerholmar, allé, terrasserings samt välbevarade trädgårdsgårdar. Vid Emån har en stenåldersboplatz registrerats och i utmarken finns flera bebyggelselämningar och kolbottnar.

31. FRÖREDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Fröreda har lokaliserats till en större sandfältsplåtå, en del av Järedaåsen, norr om Emån. Bebyggelsestrukturen är något utspridd, vilket delvis beror på att stora delar av byn brann ned år 1683. Endast ett fåtal byggnader klarade branden, och byn återuppbyggdes successivt under 1700-talets första hälft.

Fröreda Storegård, kommunens enda byggnadsminne, utgör ett unikt gårdskomplex som fortfarande uppvisar karaktären av småländsk bondby från 1700-talet. Byggnaderna består bl.a. av fyra tvåvånings enkelstugor sammanbyggda som tvillingshus, två loftbodas och två mindre visthusbodas, samtliga troligtvis uppförda under 1700-talets början, samt två undantagsstugor från 1800-talet. Anmärkningsvärt är att i en av enkelstugorna finns handmålade tapeter och målningar från 1700-talet. Även vid byns övriga gårdar finns flera välbevarade man- och ekonomibyggnader.

Odlingslandskapet kännetecknas fr a av större åkergården närmast Emån. Såväl dessa tidigare översilningsängar som de uppodlade delarna av sandplatån är, förutom enstaka terrasserings vid sandfältet, mycket formfattiga. Avsaknaden av agrara lämningar beror till större delen på att dessa områden är naturligt stenfattiga. Inom objektet finns dock enstaka blockrika hagmarker. Förutom de många blocken saknas även här något större antal landskapselement. Detta beror troligtvis på att de kringliggande lättbrukade markerna medfört att man aldrig behövt stenröja/odla områdets blockrikare delar.

Parallellt med den nuvarande vägsträckningen går den äldre och mer slingrande vägen med en milsten. Övriga fornlämningar utgörs av en förhistorisk grav i form av en rund stensättning med hållkista, sannolikt från stenålderns senare skede eller bronsåldern samt ett flertal stenåldersboplatser intill Emån och Järnsjön. Ett par av dessa har undersökts i samband med Järnsjöns sanering och bl a återfanns fyndrika boplatslämningar från jägarstenåldern. Även senare tiders bebyggelselämningar finns inom fastigheten i form av torpställen och backstugor samt lämningar efter Fröreda kvarnar längs Pauliströms långa sträckor med forsande vatten.

Naturförhållanden:

Vid Fröreda finns flera hagmarker, bl a en öppen hagmark med ett par björkar och en ek i trädskiktet samt en och nypon i buskskiktet. Rödvenfriskängar och tuvtåtel-fuktängar dominerar i fältskiktet med enstaka inslag av blåbär-lingonhed. Hagen var måttligt hävdad och svagt gödslingspåverkad och hyste endast ett fåtal hävdgynnade arter bl a stagg, bockrot, backnejlika, ängsskallra och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Ganska blockig hagmark med öppen karaktär. Triviala rödvenängar dominerar fältskiktet tillsammans med tuvtåtel-fuktängar. Välbevarade byggnader i spridd bymiljö.

Spridd bymiljö med flera stora gårdar längs gamla landsvägen, bl a Fröreda Storegård (byggnadsminne). Välbevarade mangårds-

byggnader och gamla uthusbyggnader. I en av enkelstugorna finns handmålade tapeter och målningar från 1700-talet. Soldattorp tillhörande Aspelands kompani, Kungl Kalmar regemente ligger i byns västra del. Fornlämningar utgörs av en förhistorisk grav i form av en rund stensättning med hällkista, sannolikt från stenålderns senare skede eller bronsåldern samt ett flertal stenåldersboplatser intill Emån och Järnsjön.

32. JÄREDA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Objektet innefattar kulturlandskapet omkring Järeda kyrkby, belägen omedelbart öster om Järnsjön. Järeda omtalas första gången 1337 och den nuvarande kyrkan av sten uppfördes under 1770-talet på samma plats som den tidigare träkyrkan. Den övriga bebyggelsen består av större sals- och tvåvåningsbyggnader samt enkel- och parstugor, större delen välbevarade. Bland ekonomibyggnaderna finns några ladugårdar uppförda i skiftesverk.

Det omgivande kulturlandskapet består av omväxlande betes- och åkermark, men kännetecknas kanske i första hand av större åkergården närmast Järnsjön och Emån. Såväl dessa tidigare översilningsängar, som de högre belägna delarna av området är förhållandevis fattiga på agrara lämningar. Det landskapselement som istället kännetecknar området är det stora antalet markfasta blocken.

Fornlämningar finns inom området i form av ett boplatsoområde från jägarstenåldern norr om kyrkan och ett gravfält från yngre järnålder söder därom. Gravfältet kan vara en indikation på att Järeda etableras under slutet av förhistorien.

Naturförhållandena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Större sals- och tvåvåningsbyggnader samt enkel- och parstugor, större delen välbevarade. Fornlämningar i form av ett boplatsoområde och ett gravfält.

Gamla redskap fotograferade av Märta Hagwall i Järeda år 1933. Ur kalmar läns museums arkiv.

33. SKINNSKÄLLA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Skinnskälla by har ett något märkligt läge så tillvida att den är belägen i såväl Kalmar som Jönköping län. Enligt tradition skall byn erhållit sitt namn efter den i byn liggande Skin- eller Kittskällan, även kallad Skillnadskälla, som genomskärs av gränsen mellan de båda länen. Ytterligare ett gränsmärke finns något norr om byn i form av ett stort, 20 meter i diameter, förhistoriskt gravröse vilken markerar läns- och bygränser.

Den välbevarade bebyggelsen har förlagts till en smärre höjdplatå i ett i övrigt kuperat moränlandskap. Byn är av radbykaraktär och manbyggnaderna består av par- och enkelstugor, vanligen i två våningar, från 1800-talets

senare del. Även ekonomibyggnaderna är välhållna och innefattar bl a knuttimrade förrådsbodar.

Vid Skinnskälla återfinns ett varierat odlingslandskap, där markanvändningen växlar mellan åker-, hag- och skogsmark. De agrara lämningarna inom området utgörs av stenmurar, odlingsrösen, enstaka terrasseringar och dessutom impediment i form av berg i dagen. Bland stenmurarna finns enstaka vällagda, men oftast har de påförts större block. I de uppodlade delarna av området finns odlingsrösen endast i ett mindre antal och i flera fall snarare av stentippskaraktär. I betesmarkerna söder om byn finns däremot ett relativt stort antal odlingsrösen med ett ursprungligare utseende. Fragment av trädgårdsgårdssystem finns bevarade framförallt kring bebyggelsen och söder om byn.

Naturförhållanden:

Vid Skinnskälla finns en blandlövhage med dominans av ek och björk, men även asp, gran och ek förekommer. Buskskiktet utgörs av en, nypon, björk och apel. Hagen är frisk - hedarad de vanligaste vegetationstyperna är örtrik friskäng och rödven- friskäng, men även rödvenhed, blåbär-lingonhed och högörtfuktäng förekommer. Hävdtrycket är måttligt - svagt med en tydlig gödslingspåverkan i cirka 25% av området. Hävdgynnade arter är bl a blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, solvända, slätterfibbla, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin, ormrot, gullviva, svinrot och smörbollor.

Sammanfattande värdetext:

Radby med mycket välbevarad bebyggelse. Varierat odlingslandskap med stenmurar, odlingsrösen, terrasseringar samt fragment av trädgårdsgårdar. Gamla vägsträckningar.

Bra exempel på hur en by med omgivande odlingslandskap kan gestalta sig på gränsen mot sydsvenska högländet.

Vid byn finns en blandlövhage med framförallt ek och björk. Hagen har trots en ganska dålig hävd många växter som är bete eller slättergynnade.

34. HÖGERUDA

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Högeruda är beläget på en höglänt platå, i ett i övrigt kraftigt kuperat moränlandskap. Byn är av klungbykaraktär och består bl a av enkel- och parstugor, varav enstaka dock genomgått en hög grad av ombyggnad. Även flera ekonomibyggnader har moderniserats, men några knuttimrade förrådsbyggnader finns i området.

Odlingslandskapet är synnerligen formrikt och består bl a av ett stort antal odlingsrösen och stenmurar. Av särskilt intresse är de många åkerrasseringarna, fr a belägna strax norr om byn. Dessa belyser väl människans förmåga att anpassa jordbruket till de svårödlade förutsättningar som det kuperade landskapet inneburit. Av kulturhistoriskt intresse är även trädgårdsgårdarna, de ställvis stensträngsliknande gärdesavgränsningarna samt en äldre stensatt väg. Objektet inrymmer även en hembygdsgård, Högeruda uteby, från omkring år 1800.

Ur fornlämnings synpunkt finns en stenåldersboplats registrerad, liksom flera sentida bebyggelselämningar.

Naturförhållanden:

Vid Högeruda finns stora arealer betesmark bl a en ekhage, två annan träd och buskbärande hagmarker samt en blandlövhage.

Blandlövhagen ligger längs vägen mot Skinnskälla öster om hembygdsgården och har ett glest trädskikt som består av gran, asp, ek, oxel, rönn och tall samt ett buskskikt av en och gran. Fuktighetsförhållandena i hagen varierar och upphov till flera olika vegetations typer. En något trivial rödvenfriskäng dominerar och finns på ytor som tidigare troligen varit uppodlade. Torrare och mer opåverkade områden består av rödvenhed och fårsvingeltorräng. Hällmarkstorräng förekommer på granithällarna. I lågområden finns tuvtätelfuktäng. Hävdtrycket bedömdes som måttligt-svagt. Hävdgynnade arter bl a är blåsuga, kattfot, darrgräs, knägräs, backnejlika, fältgentiana, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin och gullviva.

Längre norrut finns en annan träd och buskbärande hage med björk, al, körsbär och tall i trädskiktet. Nypon är det vanligaste inslaget i buskskiktet men även en, gran och hassel förekommer. Fältskiktet är rikt med ganska många indikatorarter bl a kattfot, slättergubbe, darrgräs, rödklint, knägräs, fältgentiana, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, gullviva, ängsskallra och vildlin. Området är svagt hävdad.

Söder om hembygdsgården finns ytterligare en annan träd och buskbärande hagmark samt en ekhage. I norra delarna av hagen växer ek, ask och alm. Lågområdet är trädfrött. I en enbacke består trädskiktet av unga tallar och enstaka granar och björkar. Sydvästra delen domineras helt av ek. Buskskiktet är något för tätt och utgörs helt av en. Vegetationen är huvudsakligen hedartad och består till största delen av rödvenhed. På stenar och tuvor finns blåbärlingonhed och fårsvingeltorräng. Lågområdet består av trivial rödvenfriskäng och högörtfuktäng. Hävdgynnade arter är t ex blåsuga, kattfot, darrgräs, backnejlika, backsmultron, prästkrage, vildlin, stagg, bockrot, jungfrulin, gullviva, slättergubbe, slätterfibbla och svinrot. Kulturhistoriska spår i hagarna vid Högeruda är bl a trädgårdsgårdar, stensträngar samt odlingsrösen.

Sammanfattande värdetext:

Klungby med välbevarad bebyggelse, formrikt odlingslandskap med odlingsrösen, stenmurar, åkerterrasseringar stensträngsliknande gärdesavgränsningarna samt en äldre stensatt väg. Sentidabebyggelselämningar samt en stenåldersboplats.

Fint exempel på hur en by med omgivande odlingslandskap kan gestalta sig på gränsen mot sydsvenska högländet.

Stora arealer betesmark med många vegetationstyper och hävdgynnade arter bl a förekomst av den hotade fältgentianan i ett par av hagarna. Stora arealer torrängar - hedartade gräsmarker. Hävdtrycket var överlag svagt - måttligt med vissa välhävdade partier vid inventeringstillfället.

35. RYD

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Ryd, en av socknens större byar, är naturskönt belägen på en höjd ovanför Bysjön. Den ålderdomliga och välbevarade bebyggelsen ligger förhållandevis samlad och byn är delvis av klungbykaraktär. Flera av manbyggnaderna, bl a bestående av tvåvånings- och salsbyggnader, är uppförda under 1800-talet. Bland ekonomibyggnaderna finns flera timrade ladugårdar och uthus, dock finns något yngre bebyggelse i objektets östra del.

Det omgivande odlingslandskapet är, åtminstone i de delar som ligger närmast bebyggelsen, relativt rensat på agrara lämningar. De mer perifert belägna åkrarna är formrikare, bl.a. finns nordost om byn ett stort antal odlingsrösen. Agrara landskapselement finns även i form av de sten- och trädgårdsgårdar som inhägnar det slingrande vägnätet och enstaka åkerytor.

Områdets fornlämningar består av två något tveksamma stensättningar och en husgrund, odaterad men förmodligen av hög ålder. Senare tiders bebyggelselämningar finns i ett tämligen stort antal.

Naturvärdena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Bra exempel på hur en by med omgivande odlingslandskap kan gestalta sig på gränsen mot sydsvenska högländet.

Klungby med välbevarad bebyggelse, ett stort antal odlingsrösen samt sten- och trädgårdsgårdar, gamla vägsträckningar, stensättningar och en husgrund, även bebyggelselämningar från sen tid.

36. SLÄTTEMOSSA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Slättemossa utgör en långsträckt by belägen i småkuperad uppodlad terräng ovanför några

smärre fuktmarksområden. Den glest grupperade bebyggelsen inrymmer flera välbevarade byggnader, bestående av större sals- och tvåvåningsbyggnader, några uppförda under 1800-talet. Bland ekonomibyggnaderna finns enstaka knuttimrade uthus. Odlingslandskapet i området är relativt formfattigt, dock något fler agrara lämningar i dess östra del. De agrara lämningarna består av enstaka stenmurar och odlingsrösen, kring bebyggelsen finns flera trädgårdsgårdar. Fornlämningar finns i form av en fångstgrop och sentida bebyggelse lämningar.

Naturförhållanden:

Vid Slättemossa finns en annan träd och buskbärande hagmark med gran, ek, björk och al i trädskiktet samt en, gran och björk i buskskiktet. Rödvenfriskängar och fårsvingeltorrängar är de vanligaste vegetationstyperna ofta i mosaik. I mindre partier förekommer även blåbär-

lingonhed. Hagen saknade hävd vid inventeringstillfället men hyste fortfarande arter som kattfot, vårbrodd, slättergubbe, stor blåklocka, darrgräs, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin, ängsskallra, mandelblomma, och skogsklöver.

Sammanfattande värdetext:

Fint exempel på hur en by med omgivande odlingslandskap kan gestalta sig på gränsen mot det sydsvenska högländet.

Långsträckt by med flera välbevarade gårdar med manbyggnader från 1800-talet. Knuttimrade loft- och förrådsbodar. De agrara lämningarna består av enstaka stenmurar, odlingsrösen och trädgårdsgårdar. Fornlämningar finns i form av en fångstgrop och sentida bebyggelse lämningar.

Artrik hage vid byn som tyvärr var ohävdad vid fältbesöket.

*Haddarp, Lönneberga socken, fotograferad på 1920-talet.
Ur Kalmar läns museums arkiv.*

Virserums socken

The map displays the Virserum municipality, including the central town of Virserum and surrounding areas. Key features include the Virserumssjön (lake) in the center, the Virserumsån (river) flowing through it, and the Virserums skog (forest) to the south. The map is divided into numbered sections (37-51) and shows various geographical features like hills, forests, and water bodies. The title "Virserums socken" is prominently displayed at the top left.

Virserums socken

37. SLAGDALA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Slagdala har lokaliserats till en smärre sandplatta belägen söder om Virserumsåsen, en av de mäktigaste åsbildningarna i södra Sverige. På åssträckningens motstående sida löper Skärvetån. Flertalet mangårdsbyggnader är relativt välbevarade och ekonomibyggnaderna är i allmänhet välhållna.

Kulturlandskapet består i objektets västra del av stora formfattiga gården, vilket även gäller åkermarken närmast Skärvetån. I områdets sydvästra del finns däremot några långsmala åkergården som avgränsas av vällagda stenmurar, sannolikt rester av en äldre ägoindelning. Inom delar av dessa åkrar finns även odlingsrösen. Områdets formrikaste del finns uppför den kraftiga och långsträckta sluttningen söder om byn, med ett förhållandevis stort antal odlingsrösen, terrasseringar, sten- och trädgårdsgårdar samt en fågata. Denna del av objektet är dock igenväxande. Dessutom finns en björkallé som kantar byvägen i objektets västra del och på vägens västra sida finns även en imponerande stenmur.

Tidigare har funnits missionshus och affär, lämningar finns efter soldattorp, backstugor, kvarn och såg. Omkring en kilometer nordväst om byn låg tidigare Fröåsa pappersbruk, byggnaderna numera flyttade till hembygdsmuseet i Virserum.

Naturförhållanden:

Vid Slagdala finns en blandlövhage med dominans av björk och inslag av ek, oxel och ask. Buskskiktet består av al, en och nypon. Hagen har en tydlig gödslingspåverkan i cirka halva arealen och är till större delen svagt hävdad. Rödvenfriskäng dominerar. Rödvenhed, fårsvingelvariant av rödvenhed, tuvtåteluktän, högörtfuktäng och blåbär-lingonhed förekommer också. Hävdgynnade arter är bl a blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, solvända, prästkrage, stagg och jungfrulin.

Sammanfattande värdetext:

Klungby på gammal bytomt, långsmala åkergården avgränsas av vällagda stenmurar, odlingsrösen, terrasseringar, sten- och trädgårdsgårdar samt en fågata. Sentida bebyggelse-lämningar.

Stort hagmarksområde som till största delen är svagt hävdad. Glest trädbevuxet. Några torrare sluttningar är mycket artrika.

38. VENSKÖGLE

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Venskögle har lokaliserats mindre höjder strax intill Virserumsån. Vid tidpunkten för storskiftet var hela byn koncentrerad till områdets sydöstra del, men vid laga skiftet hade den samlade bebyggelsebildens splittrats. Mangårdsbyggnaderna har till större delen reveterats och även flera ekonomibyggnader har moderniserats, även om enstaka delvis är uppförda i skiftesverk.

Odlingslandskapet utgörs till stor del av starrängar som definitivt torrlagts genom sänkningen av sjöarna Garpen och Skiren under 1880-talet. Större delen av dessa marker saknar agrara lämningar, men i de tidigare uppodlade högläntare partierna finns såväl odlingsrösen, enstaka stenmurar som åkerterrasseringar. Fornlämningarna inom området utgörs bl a av två stenåldersboplatser, tjärdalar samt lämningar efter bebyggelse och sågkvarn. Dessutom har tidigare funnits en möbelfabrik.

Objektet genomskärs av den smalspåriga järnvägen mellan Växjö och Västervik.

Naturförhållanden:

Vid Venskögle finns en fin ekhage mellan järnvägen och vägen med något för hög kron-täckning. Björk finns i enstaka exemplar samt en och hassel i buskskiktet. Hävden är svag-måttlig med en svag gödslingspåverkan i halva området. Kattfot, slättergubbe, darrgräs, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva, backsippa och ängsvädd är exempel på hävdgynnade arter i hagen.

Sammanfattande värdetext:

Utskiftad by där de tidigare uppodlade högläntare partierna innehåller såväl odlingsrösen, enstaka stenmurar som åkerterrasseringar. Fornlämningarna inom området utgörs bl a av två stenåldersboplatser, tjärdalar samt lämningar efter bebyggelse och sågkvarn.

Fin ekhage med något för hög beskuggning av trädskiktet. Slättergubben är mycket vanlig annars något artfattigt

39. LÅNGERUDA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Långeruda är av klungbykaraktär och har lokaliserats till en större uppodlad höjdplatå som i övrigt omges av kuperad skogsmark. Den ålderdomliga och enhetligt färgsatta bebyggelsen består bl a av ett välbevarat tvåvåningshus och välhållna ekonomibyggnader.

Odlingslandskapet är tämligen formrikt med flera vällagda stenmurar, varav flertalet dock pålagts stenmassor i sen tid. Väst och sydväst om byn finns förhållandevis rikligt med odlingsrösen, men annars ganska få. Förhistoriska gravar i form av ett röse och en stensättning finns i objektets östra del och vid vägen mellan Björkmossa och Långeruda står en rest sten. Gravarna härrör sannolikt från äldre järnålder, vilket även indikeras av de för trakten unika fynden av ämnesjärn som gjorts inom byn och vilka vittnar om att någon form av lågteknisk järnhantering bedrivits i närheten. De flacka och tätt liggande odlingsrösen som återfinns i skogsmarken sydöst om byn är sannolikt samtida med gravarna och indikerar en viss uppodling av området redan under förhistorisk tid. Utöver de förhistoriska fornlämningarna finns även några sentida bebyggelse-lämningar och av kulturhistoriskt intresse är dessutom den slingrande vägsträckningen och de enstaka åkerterrasseringarna.

Naturförhållanden:

En blandlövhage norr om gården med lövskog och en liten, f d åker. Hagen är beväxt med ek, björk, gran och tall, hassel-, och nypon-

buskar, samt ekplantor. Marken har inte några spår av gödsling utom närmast gården där en svag påverkan märks. Hävd saknas i området men här finns ännu relativt många indikatorarter som t ex gråfibbla, gökärt, jungfrulin, kattfot, knölsmörbomma, mandelblomma, slättergubbe, smörbollar, solvända, svinrot, tjärblomster och vårbrodd.

Sammanfattande värdetext

Slagdala och Långeruda på gamla tomter. Lämningar efter sentida torp. Gravfält. En ohävdad, men artrik blandlövhage i Långeruda.

Klungby i höjdläge med välbevarad bebyggelse. Odlingslandskapet innehåller vällagda stenmurar, odlingsrösen, åkerterrasseringar, gammal vägsträckning och sentida bebyggelse-lämningar. Gravfält med runda, kvadratiska och en tresidig stensättning, samt rest sten. Fynd av ämnesjärn.

40. EKEFLOD

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Vid Ekeflod har huvuddelen av bebyggelsen lokaliserats till ett mindre höjddparti ovanför ett smärre fuktmarksområde, kallat Floen. Bebyggelsen ligger något splittrad och såväl mangårds- som ekonomibyggnaderna har till stor del förvanskats. Bland uthusen finns dock en välbevarad knuttimrad förrådsbyggnad.

Större delen av området utgörs av betesmark, där de agrara lämningarna kvarligger, emedan de oftast borttagits i de senare uppodlade delarna. Åkergårderna är oftast tämligen små och begränsas ofta av vällagda stenmurar eller trögärdesgårdar. Vidare finns ett stort antal odlingsrösen samt en väg med dubbla stenmurar väster om byn som sannolikt utgör den tidigare fägatan ut mot skogen. I skogsmarken finns dessutom ett gravfält, socknens enda, bestående av fyra kvadratiska/runda rösen och tre stensättningar. I närheten finns ytterligare ett gravröse samt ett stort antal flacka och tätt liggande odlingsrösen som vittnar om en tidigare uppodling av området, sannolikt samtida med gravanläggningarna. I de omgivande

skogsmarkerna finns flera områden med röjningsrösen, men deras ålder är tills vidare inte klarlagd. Bland övriga fornlämningslokaler finns de s k Dackehålorna där dackestrider enligt uppgift skall ha utkämpats samt sentida bebyggelse lämningar.

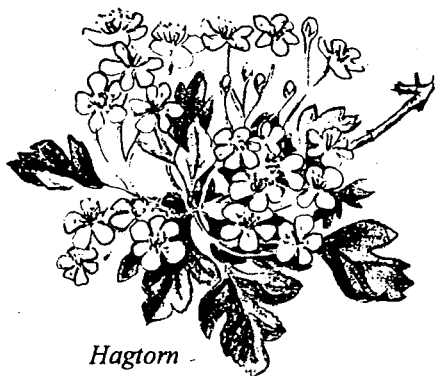
Naturförhållanden:

Vid Ekeflod finns en annan träd och buskbärande hagmark med dominans av björk och gran i trädskiktet. Ek, oxel, tall och körsbär är andra arter i trädskiktet. Buskskiktet utgörs till stor del av enbuskar men även hassel och nypon förekommer. Hagen är måttligt hävdad med indikatorarter som kattfot, darrgräs, backsmultron, sommarfibbla, prästkraige, stagg och gullviva. Hävdtrycket bedömdes som måttligt.

Sammanfattande värdetext:

Annan träd och buskbärande hagmark vid Ekeflod som till stor del utgörs av torrängar med ett varierat träd och buskskikt. Kulturlandskap med god överensstämmelse med landskapet vid 1700-talets slut 1800-talets början. Vägar i gamla sträckningar.

Spridd bebyggelse på liten höjd. Välbevarad knuttimrad förrådsbyggnad. Små åkrar omgärdade av vällagda stenmurar eller trögärdesgårdar, odlingsrösen. Gravfält med kvadratis-ka/runda rösen och stensättningar. Röjningsrösen och sentida bebyggelse lämningar i skogsmark.

Hagtorn -

41. HÄSSLID

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Hässlid är beläget vid gränsen till Jönköpings län i ett kraftigt kuperat och uppodlat landskapsavsnitt. Bebyggelsestrukturen är något utspridd, men vanligtvis ligger gårdarna samlade vid vägen mot Virserum. Såväl mangårds- som ekonomibyggnader är ålderdomliga men har genomgått en viss grad av ombyggnad. Odlingslandskapet är av förhållandevis stor- skalig karaktär och har till stor del rensats från agrara lämningar. Stenmurar finns främst i områdets västra del, liksom odlingsrösen och trögärdesgårdar. Fornlämningarna i området utgörs av bebyggelse lämningar i form av sentida torpställen och backstugor.

Naturförhållanden:

Vid Hässlid finns en blandlövhage med ek, björk, lönn, ronn, asp och oxel i trädskiktet samt hassel, en, hagtorn, asp, ask och gran i buskskiktet. Hagen är svagt hävdad men artrik bl a kan man hitta hävdgynnade arter som kattfot, slättergubbe, darrgräs, klasefibbla, brudsporre, slätterfibbla, sommarfibbla, prästkraige, stagg, jungfrulin, gullviva, svinrot och smörbollar. Örtrik friskäng är den vanligaste vegetationstypen men högortfuktäng och blåbär lingonhed förekommer också.

Sammanfattande värdetext:

Blandlövhage som är artrik både i träd, buskskiktet samt i fältskiktet. Gränsar åt nordost mot ett fuktstråk.

Välbevarad bebyggelse som ligger något spridd utmed landsväg. Stenmurar, odlingsrösen och trögärdesgårdar i byns västra del. Sentida bebyggelse lämningar förekommer.

42. BJÖRKMOSA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Björkmossa by, som under 1400-talet skall ha legat under släkten Trolle, har lokaliserats till

ett kraftigt kuperat och uppodlat landskapsavsnitt. Bebyggelsestrukturen är något utspridd och uppvisar flera ålderdomliga och välbevarade byggnader. Bebyggelsen ger dock ett modernare intryck i byns östra del och den senare etableringen därvid indikeras även av det formfattigare odlingslandskapet.

Byns åkerytor består i flera fall av långsmala gårdarna och de agrara lämningarna utgörs av ett flertal stenmurar, varav enstaka vällagda, trädgårdsgårdar samt odlingsrösen. Den nuvarande vägen följer delvis den äldre sträckningen och enligt uppgift skall i byn tidigare funnits skjutsstation under vissa tider, exempelvis vid regementsmöten.

Sydväst om Björkmossa, vid Hjortesjön, återfinns det s k Knallakorset, bestående av två runda stensättningar på vilka ett träkors placerats. Sannolikt utgör anläggningarna förhistoriska gravar, men det har nedtecknats traditioner om att anläggningarna är av senare datum. Enligt en uppgift skall mordkorset placerats dit av traktens bönder som minne av en västgötaknalle som dräptes på platsen 1669 av gästgivaren i Björkmossa. Enligt en annan uppgift skall mördaren ångrat sig och själv rest korset. Övriga fornlämningslokaler inom objektet utgörs framförallt av bebyggelseämningar, främst efter sentida torpställen.

Naturförhållanden:

Vid Björkmossa finns bl a en annan träd och buskbärande hagmark med björk, ek, gran, lind och asp i trädskiktet samt en, nypon och hassel i buskskiktet. Fårsvingeltorrängar är dominant i fältskiktet. Mindre inslag finns även av rödvenfriskäng och högstarrfuktäng. Hagen är välhävdat men artfattig då större delen är svagt gödslingspåverkad. Hävdgynnade arter är bl a blåsuga, kattföt, slättergubbe och stagg. Kulturhistoriska spår finns i form av hamlade träd, stengårdsgårdar och odlingsrösen.

Sammanfattande värdetext:

Spridd, delvis välbevarad bebyggesle i kuperat landskap. Odlingslandskapet innehåller långsmala åkertegar, stenmurar, trädgårdsgårdar, odlingsrösen samt gammal vägsträckning. Förhistoriska gravar med sentida tradition.

Trivialiserad välbetad hagmark vid Björkmossa.

43. VIRSERUM (Länsmansgårdsängen)

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Inom naturreservatet Länsmansgårdsängen återfinns ingen bebyggelse och de byggnader som är belägna omedelbart norr om objektet är ett resultat av Virserums expansion i modern tid. Inom området finns några stenmurar/strängar som löper vinkelrätt ned mot Virserumssjön, flera odlingsrösen samt någon enstaka åkerterrass, vilka samtliga vittnar om den tidigare uppodlingen av området. Av kulturhistoriskt intresse är även att objektet genomskärs av järnvägssträckningen Åseda-Virserum-Hultsfred vilken togs i bruk i början av 1920-talet.

Naturförhållanden:

Länsmansgårdsängens naturreservat ligger vid Virserum i anslutning till Virserumssjön. Området utgörs till stor del av en moränbacke som sluttar mot NO, O och S. Området har tidigare nyttjats som fodermark vilket hamlade lindar, odlingsrösen och en stenmursrest vittnar om. Området har även kraftiga gamla ekar. Reservatet slås i mitten eller senare delen av juli men området har för tät träd och buskskikt för att utveckla riktig ängsflora. De växter som förekommer är till större delen av lundkaraktär. I området finns bl a kirskål, backsmultron, smörbollar, humleblomster, ormbär, tandrot, liljekonvalj samt den sällsynt förekommande smalbladiga lungörten. I buskskiktet dominerar glest ställda hässlen.

Sammanfattande värdetext:

Område med många spår av det gamla odlingslandskapet med bl a hamlade träd, kraftiga ekar, odlingsrösen och stenmurar. Reservatet slås i mitten av sommaren, varvid höet forslas bort. Förekomst av den sällsynta smalbladiga lungörten.

Stenmurar/strängar, enstaka åkerterrasser, odlingsrösen.

44. ÅNHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Ånhult, en av socknens större byar, har lokaliseras till höglänt småkuperad moränmark söder om Hjortesjön. Den höga uppodlingsgraden och den delvis flacka terrängen bidrar till en mycket öppen landskapsbild. Vid Lilla Ånhult är bebyggelsestrukturen förhållandevis utspridd men vid Stora Ånhult något mer sammanhållen. Mangårdsbyggnaderna inom objektet är av varierad ålder och utseende, flera har genomgått en jämförelsevis hög grad av ombyggnad. Detsamma gäller även flertalet ekonomibyggnader.

Den i ett regionalt perspektiv omfattande uppodlingen av området har inneburit att odlingslandskapet är relativt formfattigt. Stenmurar finns endast ställvis bevarade och det fåtal odlingsrösen som finns kvar är snarast av stentippskaraktär. Ett agrart element som uppträder i ett tämligen stort antal är de terrasseringar som återfinns i sluttningarna ned mot sjön. Trägårdesgårdar finns fr a i områdets sydöstra del. Flera småindustrier har tidigare funnits inom byn, bl a ett par möbelfabriker, vattensåg och kvarnar. En åker benämnt Kyrkåkern skall enligt traditionen vara begravningsplats för Ånhults kyrka.

Naturförhållanden:

Hagmarkerna vid Stora Ånhult är antingen gödslingpåverkade eller utan hävd.

Vid Lilla Ånhult finns en ekhage som till stor del är gödslingpåverkad, i de opåverkade delarna dominerar ek men även oxel, gran och björk förekommer. I buskskiktet växer bl a hassel, björk, sälg, en och gran. Högortfuktängar utgör den vanligaste vegetationstypen, rödvenfriskängar förekommer i mindre omfattning. Hävdtrycket i hagen är svagt med endast ett fåtal indikatorarter bl a jungfrulin, sommarfibbla, gökärt, slättergubbe och vårbrodd.

Sammanfattande värdetext:

Högt belägen, tvådelad by där Lilla Ånhult har en spridd och Stora Ånhult en mer sammanhål-

len bebyggelse. Åkerterrasseringar ner mot Hjortesjön, trägårdesgårdar i sydost.

Vid Lilla Ånhult liten hage med storvuxna ekar, tyvärr är stor del av hägnet gödslingpåverkad. By i ett odlingslandskap som är delvis bevarat sedan 1700-talet. Vägar i gamla sträckningar.

45. MISTERHULT

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Misterhult, en av socknens större byar, är högt belägen i ett mycket kuperat uppodlat landskap. Den äldsta bebyggelsen, bestående av tre gårdar, ligger koncentrerad till en radby, i övrigt är gårdar och torp mer utspridda. Mangårdsbyggnaderna är som helhet välbevarade och utgörs bl a av de för 1800-talets mitt tidstypiska tvåvåningshusen. Även ekonomibyggnaderna ger ett ålderdomligt intryck och är i flertalet fall välhållna.

Odlingslandskapet utgörs av tämligen stora gården, flera gånger inhägnade av vällagda och kraftiga stenmurar. Odlingsrösen är i förhållande till de uppodlade ytorna tämligen få till antalet, men stora, vilket kan indikera att stenmaterialet från fler och mindre rösen har hopsamlats till större. Odlingsrösen har dessutom påfallande ofta lagts ovanpå naturliga impediment i form av berg i dagen. Dessutom finns inom objektet enstaka terrasseringar i sluttningarna samt trägårdesgårdar.

Bland fornlämningarna finns en förhistorisk gravanläggning i form av en rundstensättning registrerad strax norr om byn, vilken påvisar att området nyttjats åtminstone sporadiskt redan under förhistorisk tid. Vid den s k Korsåkern skall enligt uppgift krigare från dackekrigen gravlagts och inom byn finns även ett stort antal bebyggelselämningar, bl a i form av torpställen och backstugor.

Naturförhållanden:

Vid Misterhult finns flera värdefulla hagmarker, bl a två björkhagar och en blandlövhage. Den ena utav björkhagarna löper Tängelån genom. Förutom björk finns även ek och gran

i trädskiktet samt ungbjörk, en och nypon i buskskiktet. Rödvenfriskängar och skogsnävängar är de vanligaste vegetationstyperna, men även högörtfuktäng och fårsvingeltorräng förekommer. Hagen är svagt hävdad med hävdgynnade arter som slättergubbe, darrgräs, solvända, slätterfibbla, sommarfibbla, prästkrage, jungfrulin, svinrot och smörbollar.

Den andra björkhagen ligger vid gården Ruda och har stora välväxta björkar i trädskiktet men även ek och gran förekommer. Nypon och en växer i buskskiktet. En något artfattig rödvenfriskäng dominerar. Eftersom hagen är kuperad finns flera sluttningar med artrik fårsvingeltorräng. I ett lågområde breder en relativt artrik tuvtåtel-fuktäng ut sig. Även vid norra ingången finns en fuktäng. Där är marken stenbunden och svagare bete på detta partiet ger upphov till en högörtfuktäng. Flera indikatorarter finns i hagen främst i torrängen. Blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, slätterfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva, mandelblomma och svinrot är exempel på dessa.

I norra Misterhult strax söder om Dackestupet finns en blandlövhage med dominans av ungbjörk men även ek förekommer. Buskskiktet utgörs av ek, nypon, oxel, rönn och björk. Ingen vegetationstyp dominerar men rödvenfriskäng, fårsvingeltorräng och blååtel-fuktäng av sydlig variant är vanligast men hällmarks-torräng förekommer också i mindre omfattning. Hävdgynnade arter är blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, solvända, gökärt, jungfrulin, höskallra, mandelblomma och smörbollar.

Sammanfattande värdetext:

Högt belägen by med välbevarad bebyggelse som ligger såväl samlad som spridd. Vällagda stenmurar, stora odlingsrösen, enstaka terrasseringsringar, sentida bebyggelselämningar samt förhistorisk grav.

Stora arealer betesmark vid Misterhult där björk utgör det vanligaste trädslaget. Rödvenfriskängar dominerar i fältskiktet som ställvis är mycket artrikt. By med samlad välbevarad radbykaraktär.

46. RÖDMOSSA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Rödmossa är beläget i ett kraftigt kuperat och uppodlat landskapsavsnitt. Bebyggelsen är utspridd men ligger i anslutning till de äldre vägsträckningar som finns inom området (en milsten finns registrerad vid byn). Mangårdsbyggnaderna består av såväl enkel- som parstugor, varav några tvåvåningshus, och är i de flesta fall välbevarade. Även ekonomibyggnader och uthus är huvudsakligen välvårdade.

Större delen av odlingslandskapet nyttjas numera som betesmark, men de agrara lämningarnas antal måste i förhållande till åkerarealens storlek anses som förhållandevis få, vilket antyder ett intensivt nyttjande av marken. Områdets odlingsrösen har mestadels hopsamlats till större enheter. Inom objektet finns relativt få stenmurar och trögärdesgårdar, dessutom oftast bevarade i ett perifert läge i förhållande till bebyggelsen. Bland de agrara lämningarna bör även nämnas enstaka terrasseringsringar, varav några stensatta, i sluttningarna.

Nordöst om byn finns en mindre gravplats med fem förhöjningar, som enligt uppgift skall härröra från dacketiden. I området finns även sentida bebyggelselämningar, i form av torpställen, några skvaltkvarnar samt en vattensåg.

Naturförhållanden:

Vid Rödmossa finns flera hagmarker bl a en öppen hagmark med ett buskskikt som utgörs av ek, asp, hassel, björk, en och nypon. Vegetationstyperna utgörs av rödvenhed, blåbär-lingonhed och skogsnävaäng. Tyvärr så var området ohävdad vid fältbesöket men det fanns ändå hävdgynnade arter som blåsuga, kattfot, vårbrodd, slättergubbe, gökärt, prästkrage, stagg, jungfrulin, mandelblomma, ängsvädd och smörbollar. Det finns även en annan träd och buskbärande hage med gran, ek och tall som är väldigt tät med blåbär-lingonhed som dominerande vegetationstyp. Även här saknades hävd med endast ett fåtal indikatorarter. Det finns dessutom en blandlövhage och en ekhage som är triviala och i viss mån gödslingspåverkade.

Sammanfattande värdetext:

Hagmarker vid Rödmossa som antingen är ohävdade eller gödslingspåverkade, trots det finns det rester kvar av naturlig fodermarksflora. By på gammal bytomt. Delvis välbevarade vägar och kulturlandskap från storskiftetiden.

Högt belägen by med välbevarad bebyggelsen spridd utmed väg. Stora odlingsrösen, enstaka stensatta terrasseringar, sentida bebyggelse-lämningar (torp, skalkvarnar, vattensåg). Gravar som kan härröra från dacketiden.

47. MISTERHULT (Mistermåla)

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Mistermåla är en torp under Misterhult, beläget i karakteristiskt utmarksläge, vid ett flackt avsnitt av i övrigt kuperad skogsmark. Manbyggnaden är förhållandevis välbevarad och ladugården uppförd i skiftesverk. Inom objektet pågår inte längre någon uppodlingen, men små röjda ytor och trädgårdsgårdar vittnar om ett tidigare åkerbruk. I nära anslutning till objektet finns flera sentida bebyggelse-lämningar i form av torpställen och en fångstgrop.

Gullviva

Naturförhållanden:

Vid Mistermåla finns en blandlövhage med stort inslag av björk men ek och rönn förekommer också. Buskskiktet utgörs av ek, gran, oxel, nypon och björk. Tyvärr saknades hävd vid tillfället och stor del av hagen var granplanterad. Hävdgynnade arter som fortfarande fanns kvar vid inventeringen är: slåtergubbe, gökärt, stagg, jungfrulin, gullviva, mandelblomma, svinrot och smörbollar.

Sammanfattande värdetext:

Torp med förhållandevis välbevarad bebyggelse. Sentida torpställen och en fångstgrop.

Mistermåla är en fin ensamgård i ett skogslandskap. Blandlövhagen vid gården har varit utan hävd i cirka 10 år, men hade vid inventeringstillfället fortfarande biologiska värden, trots en skogsplantering.

48. ÖSKÖGLE

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Öskögle har lokaliserats till en svag sluttning nedanför krönet av en mäktig åssträckning. Mangårdsbyggnaderna torde ha uppförts under 1800-talet, men samtliga har förvanskats, ekonomibyggnaderna är dock förhållandevis välbevarade. I omgivningen finns endast ett fåtal agrara lämningar bevarade. Endast någon enstaka stenmur är vällagd och odlingsrösen utgörs huvudsakligen av stentippar. Dessutom stör en större täkt landskapsbilden. Ur fornlämnings-synpunkt har endast några enstaka sentida bebyggelse-lämningar registrerats.

Naturförhållanden:

Vid Öskögle finns en vacker liten björkhage längs vägen. Trädskiktet utgörs förutom av björk även av gran, tall, rönn, apel och körsbär. Buskskiktet består av en, hassel, björk och ek. Ingen vegetationstyp dominerar men rödvenfriskäng och rödvenhed är vanligast men även blåbär-lingonhed förekommer. Vid inventeringsbesöket var området ohävdad men hyste ändå hävdgynnade arter som kattfot,

slåttergubbe, darrgräs, sommarfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Förhållandevis välbevarade ekonomibyggnader.

Vacker liten björkhage vid Öskögle som saknade hävd. I tätbevuxna partier är vegetationen lundartad.

49. KULLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Som bynamnet anger är byn Kulla högt belägen på ett höjddparti ovanför Äshultasjön. Förutom enstaka utspridda torp finns två bebyggelseenheter, Oppkulla resp. Nerkulla. Oppkulla består av en gård av götisk karaktär, medan Nerkulla utgörs av två gårdar. Flertalet mangårdsbyggnader har genomgått en tämligen hög grad av ombyggnad och enstaka ekonomibyggnaderna är uppförda i skiftesverk.

Odlingslandskapet är relativt formfattigt och de agrara lämningarna utgörs av enstaka stenmurar och odlingsrösen, som ej ger något särskilt ålderdomligt intryck. Dessutom finns enstaka impediment bestående av berg i dagen. Ur fornlämnings synpunkt finns endast två sentida bebyggelse lämningar registrerade inom objektet.

Naturförhållanden:

Blandlövhage i östra delen av Kulla som utgörs av ek, björk och al. Buskskiktet består av gran, en och björk. En gräshed utgör den vanligaste vegetationstypen men även högörtfuktän, tuvtåtel fuktäng och blåbär-lingonhed förekommer. Trots en svag hävd hittades femton hävdgynnade arter t ex kattfot, slåttergubbe, darrgräs, rödklint, solvända, sommarfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin, ängsskallra, svinrot och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Hagen vid Kulla är till karaktären öppen, men en igenväxning pågår då betestrycket vid inventeringstillfället var för dåligt.

Tudelad by med enstaka ekonomibyggnader i skiftesverk. Ett par sentida bebyggelse lämningar.

50. GRÄNTÖ

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Topografiskt ligger bebyggelsen vid Gräntö, utspridd kring höjdrön och sluttningen ned mot Lindesjön. Enligt uppgift skall byn innan skiftesreformerna haft karaktären av klungby, men splittrats i samband med laga skiftet. Flertalet mangårdsbyggnader har blivit föremål för en hög grad av ombyggnad och även stora delar av ekonomibyggnaderna har moderniserats.

Odlingslandskapet ger ett tämligen småskaligt intryck och området är relativt stenbundet. De uppodlade delarna av området har till större delen rensats från agrara lämningar, vilket även indikeras av att större block och tippsten pålagts stenmurarna. Betesmarken däremot, inrymmer ett större antal lämningar, där främst de tätt liggande odlingsrösen vittnar om en tidigare uppodling. Områdets övriga agrara lämningar utgörs av trögärdesgårdar, sentida stensträngar samt en fägata.

Ur fornlämnings synpunkt har flera torplämningar registrerats inom bygränserna. Ett av soldattorpen låg på det s k Gräntöhorv och kring detta grupperade sig ytterligare fem stugor. Enligt uppgift skall Gräntö under 1880-talet varit bebott av ett sjuttioal personer och hört till traktens större byar.

Naturförhållanden:

Vid Gräntö finns en annan träd och buskbärande hagmark med björk, gran, al och tall i trädskiktet samt en och björk i buskskiktet. Rödvenhedar utgör hagens vanligaste vegetationstyp men även blåbär-lingonhed samt rödvenfriskäng förekommer. Hagen är svagt häv-

dad men hyser indikatorarter som exempelvis kattfot, slåttergubbe, darrgräs, prästkraige, stagg, jungfrulin och ängsskallra.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal bytomt. Gräntös kulturlandskap är ganska välbevarat sedan 1700-talets slut.

Utskiftad by i höjdläge med ett småskaligt och stenbundet odlingslandskap med odlingsrösen, trögärdesgårdar, fågata samt sentida bebyggelselämningar.

Vid Gräntö finns en hage med ganska stort inslag av barrträd. Glest buskskikte bestående av småväxt en. Marken är torr och hed artad. I södra delen gränsar hagen mot en mindre åker som omgärdas av både sten och trögärdesgård.

51. RAMSEBO

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Ramsebo, som under 1500-talet låg under Vadstena kloster, är beläget på en mindre höjd vid Ramsebosjöns östra strand. Byn består av de två gårdsenheterna, Norr- och Sörgården, belägna på ömse sida om vägen mellan Virserum och Fågelfors. Gårdskomplexet vid Sörgården är mer välhållen och består av ett ålderdomligt tvåvåningshus, en mycket välbevarad ladugårdsbyggnad och uthus. Odlingslandskapet är däremot formfattigt och endast enstaka odlingsrösen och solitärträd finns i området. Bland fornlämningarna påvisar enstaka kolbottnar att skogen utgjort ett komplement till jordbruket och en milsten har registrerats i områdets östra del.

Naturförhållanden:

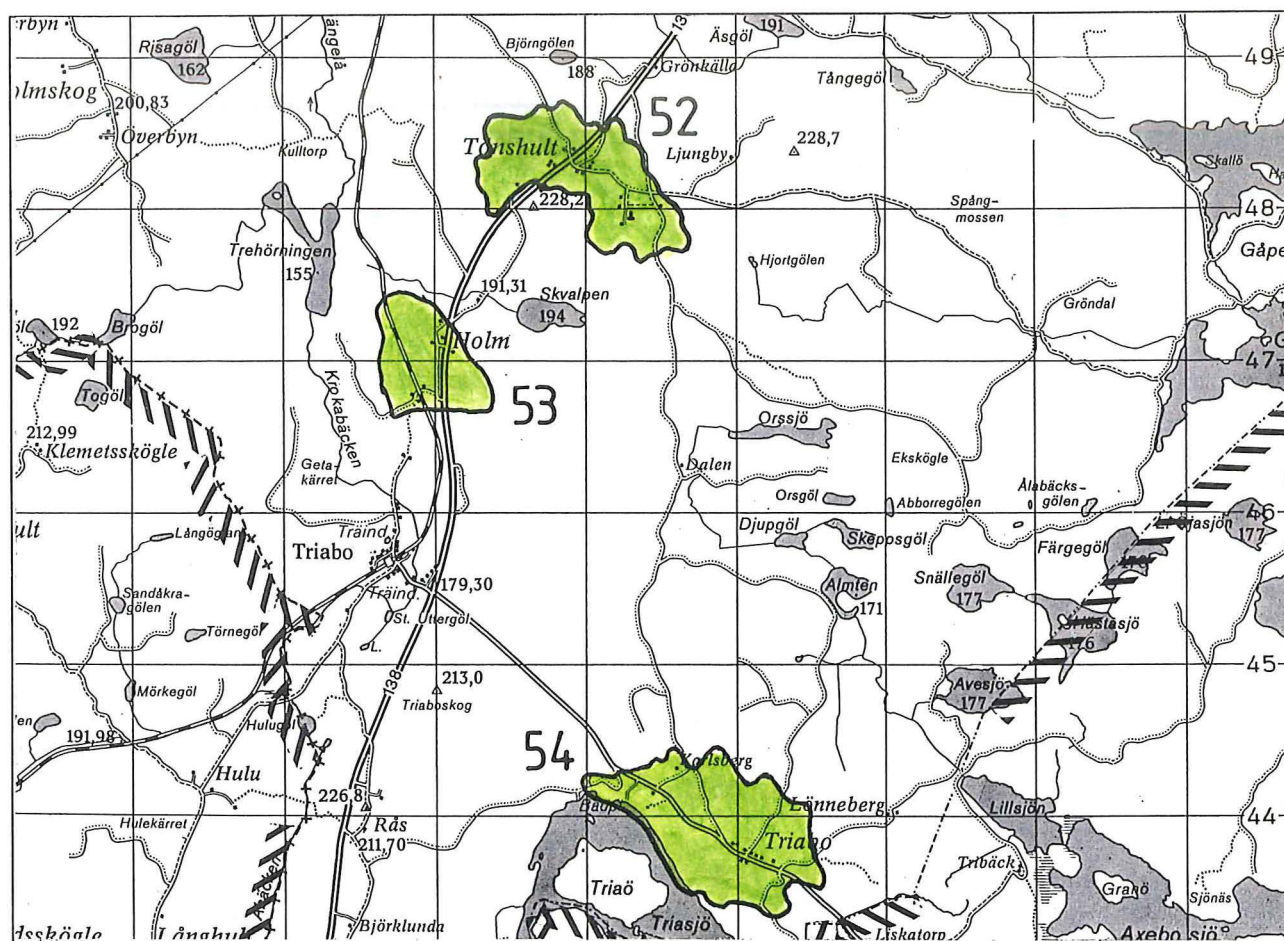
Vid Ramsebo söder om sjön Äsen finns en annan träd och buskbärande hagmarke med ek, tall och björk i trädskiktet. Hassel och en utgör buskskiktet. Tillsammans har träd och buskskiktet en täckningsgrad på 25-50%. Hagen ligger längs en sydslutning med artrik torräng i fältskiktet. Fårsvingeltorräng och fläckvis även örtrik torräng utgör vegetations-typerna.

Trots att området är måttligt hävdat finns det många slåtter och betesindikatorer som blåsuga, slåttergubbe, darrgräs, rödklint, klasefibbla, knägräs, brudbröd, solvända, bockrot, sommarfibbla, prästkraige, stagg, flentimotej, jungfrulin, gullviva och backklöver.

Sammanfattande värdetext:

Hagmark längs en sydslutning vid sjön Äsen. Hagen utgörs av artrika torrängar med ek, tall och björk i trädskiktet.

By om två gårdar utmed väg, relativt välhållna byggnader, enstaka odlingsrösen, solitärträd samt enstaka kolbottnar i skogsmark, milsten.

Hage vid Öskögle, område nr 48 i Virserums socken.

52. TÖNSHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Tönshult har lokaliserats till uppodlade delar av ett kuperat och skogsbundet moränlandskap med omgivande fuktmarker. Bebyggelsen, huvudsakligen förlagd till krönlägen, är indelad i tre gårdskomplex, Herregården, Mellangården och Nygården. Tönshults herrgård skall enligt uppgift tillkommit genom en sammanslagning av ett antal mindre gårdar under 1800-talets mitt och utgör den arealt sett den största skogsegendomen i orten. Mangårdsbyggnaden utgörs av en gulmålad salsbyggnad med frontespis, som skall uppförts under 1940-talet. Byns övriga boningshus består i allmänhet av större tvåvåningsbyggnader, exteriört välbevarade, flera uppförda under tidigt 1800-tal. Även flertalet ekonomibyggnader är välhållna, en ladugård är uppförd i skiftesverk.

Kulturlandskapet är förhållandevis formrikt, men i dagsläget endast uppodlat i mindre utsträckning. De agrara lämningarna består av stenmurar, flertalet dock uppbyggda av större block och sprängsten, måttligt med odlingsrösen, terrasserings- och enstaka trädgårdsgårdar, dessutom finns rikligt med jordfasta block. Inom objektet löper ställvis äldre, slingrande vägsträckningar parallellt med den nyanlagda. Förr skall ett tiotal torp ha legat under Tönshult och därför finns ett stort antal bebyggelse lämningar i form av torpställen och backstugor. Under senare hälften av 1800-talet skall byn även haft en omfattande möbelindustri.

Naturförhållanden:

Vid Tönshult finns en annan träd och buskbärande hagmark med björk, gran, tall, ek och rönn i trädskiktet samt björk, en, oxel, gran och ek i buskskiktet. Hagen har varierande hävdtryck men huvuddelen är svagt hävdad. Ingen vegetationstyp dominerar men rödvenfriskäng, skogsnävaäng och rödvenhed är vanligt förekommande. Stagghed och blåbärlingonhed förekommer i mindre omfattning. Hävdgynnade arter är bl a blåsuga, kattfot,

slättergubbe, betad ljung, slätterfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva, ängsskallra, mandelblomma, svinrot, ängsvädd och smörbollar.

Sammanfattande värdetext:

Hagen vid Tönshult är ett variationsrikt område med artrik grässvål. Huvuddelen av objektet består av en norrsluttning med tydlig fuktighetsgradient. Ödelagda torpställen väster om Tönshult.

Högt belägen, tredelad by med välbevarad bebyggelse, stenmurar, odlingsrösen, terrasserings-, gamla vägsträckningar samt sentida bebyggelse lämningar.

53. HOLM

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Holm har lokaliserats till en mindre höjd i kuperad moränmark. Manbyggnaderna består förutom någon salsbyggnad, till övervägande delen av nyare bebyggelse. Bland ekonomibyggnaderna finns ett par ladugårdar uppförda i skiftesverk och ett timrat uthus. Det omgivande kulturlandskapet är kraftigt igenväxande och ingen uppodling förekommer i dagsläget. I området finns dock talrikt med odlingsrösen, även i skogsmarken, som vittnar om en tidigare uppodling. Inom objektet finns även trädgårdsgårdar, dock huvudsakligen förfallande. Inom fastigheten finns även flera bebyggelse lämningar efter sentida torpställen och backstugor samt en fångstgrop.

Naturförhållanden:

En blandlövhage med ek, björk, sälg och lönn samt hassel och enbuskar. Hävden är svagmåttlig och en svag gödslingspåverkan märks på ungefär halva ytan

Rödvenäng är vanlig men även fårsvingeltorräng förekommer. Mandelblomma och gökärt är vanliga medan enstaka exemplar av bergsyra, gråfibbla, gullviva, jungfrulin, knippfryle och tjärblomster tyder på hävdkontinuitet. I hagen finns en trädgårdsgård, odlingsrösen och en mycket grov ek.

Sammanfattande värdetext

En blandlövhage med svag-måttlig hävd, odlingsrösen och en mycket grov ek.

54. TRIABO

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Triabo har lokaliserats till sydslutningen ned mot Triasjön. Bebyggelsen ligger, förutom viss nyetablering i byns mer perifera delar, tämligen koncentrerat. Det väster om byn liggande åkernamnet Gamlebygårdet antyder möjligen ett äldre och ursprungligt byläge. Möjligen kan detta sammankopplas med traditionen om att om samtliga byns invånare omkom under digerdöden. Sägner berättar vidare att de tre sista levande fick gräva sina egna gravar och att denna plats kallas Kyrkelid-åkern. Manbyggnaderna, vilka består av såväl enkel- som parstugor, är förutom nybyggnationerna ålderdomliga och exteriört relativt välbevarade. Den äldsta byggnaden skall häröra från 1700-talets slut. Även flertalet ekonomibyggnader är välvårdade, bl a finns ett knuttimrat uthus. Odlingslandskapet är föremål för viss förbuskning. De agrara lämningarna består i första hand av stenmurar och odlingsrösen. Flertalet stenmurar är uppbyggda av större skrotsten, men även enstaka välagda förekommer. Måttligt med odlingsrösen förekommer inom vissa begränsade ytor, me-

dan andra åkerytor är helt frirensade från odlingshinder. Bland fornlämningarna finns en milsten, vilken indikerar att vägsträckningen är av förhållandevis hög ålder. I övrigt finns lämningar efter sentida torpställen och vattensåg samt i skogsmarken kolbottnar och tjärdalar.

Naturförhållanden:

Vid Triabo finns en blandlövhage med storvuxna björkar, apel och ek i trädskiktet. Buskskiktet utgörs av en, hassel, björk, apel och ek. Skogsnävaäng utgör den vanligaste vegetationstypen men även örtrik friskäng och högortfuktäng förekommer i rätt stor omfattning. Tyvärr så var området obetat vid inventerings- tillfället men det fanns ändå arter som blåsuga, kattfot, slättergubbe, slätterfibbla, gökärt, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva, ängsskallra, mandelblomma, svinrot, ängsvädd och smörbollar.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal bytomt i ett kulturlandskap med drag från slutet av 1700-talet. Vid Triabo finns en igenväxande hagmark med storvuxna ekar som är mycket artrik trots den uteblivna hävden.

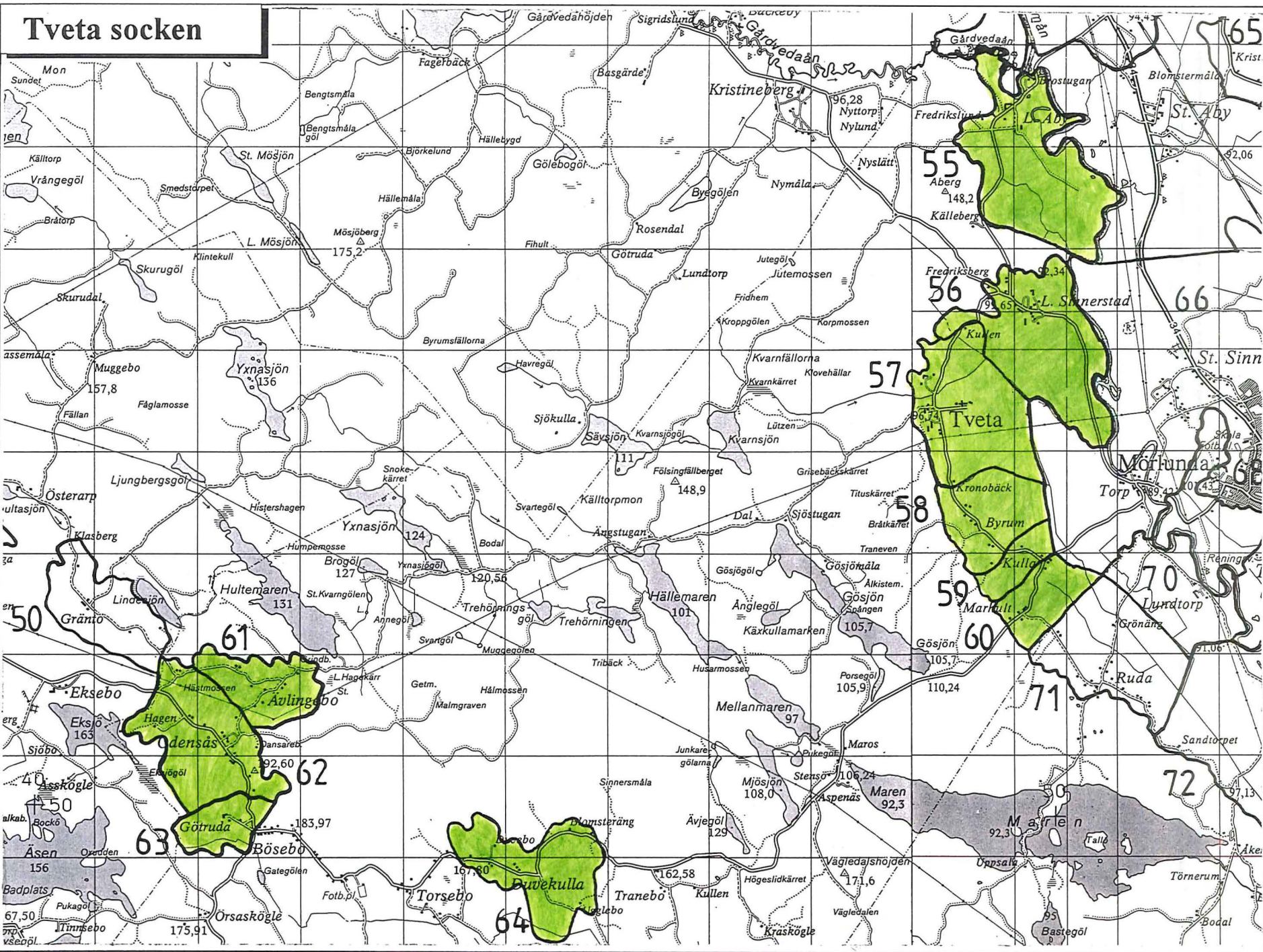
Samlad och välbevarad bebyggelse i sydslutning, stenmurar och odlingsrösen förekommer. Milsten, sentida bebyggelseämningar, vattensåg, kolbottnar och tjärdalar i skogsmark.

Stora Bäckeby i Gårdveda socken på 1880-talet.

Ur Kalmar läns museums arkiv.

Tveta socken

Tveta socken

Tveta socken

55. LILLA ABY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Lilla Aby utgör en ensamgård av herrgårdstyp belägen på en mindre höjd i nära anslutning till Emån, som i detta avsnitt meandrar kraftigt och har efterlämnat flera korvsjöar. Huvudbyggnaden utgörs av en större gulmålad salsbyggnad med frontespis och pelare under brutet och valmat tak. Den skall enligt uppgift uppförts omkring 1860. Övriga bostadshus utgörs av torp i form av två parstugor och en enkelstuga. Flera ladugårdsbyggnader och en förrådsbyggnad är uppförda i skiftesverk, men en större plåthall inverkar i viss utsträckning negativt på helhetsbilden.

En björkallé leder till gården, vilken omges av uppodlad och formfattig slättmark. Omedelbart intill Emån finns dock mindre områden med betesmark. Från norr och öster om gården inrymmer hagmarkerna flera odlingsrösen vilka påvisar den tidigare uppodlingen av även dessa delar. På ett impediment vid ån söder om Lilla Aby finns ett förhistoriskt gravfält bestående av sju runda stensättningar som sammantaget med gårdsnamnets efterled -by antyder att bebyggelsen etablerades redan under järnåldern. Vidare har ett förhistoriskt boplatsoområde registrerats strax söder om gården och av visst kulturhistoriskt intresse är även den plankbelagda bron vid Brostugan.

Naturförhållanden:

Längs med Emån vid Lilla Aby finns flera betesmarker bl.a. en björkhage och en ekhage. Björkhagen består uteslutande av björk i trädskiktet och saknar buskskikt. Ekhagen har däremot även asp och björk i trädskiktet och en i buskskiktet. Rödvenfriskängar är den vanligaste vegetationstypen, troligtvis beroende på en svag tydlig gödslingspåverkan i stora delar av områdena. Det finns även inslag av tuvtåtel-fuktäng och örtrik torräng. Hagmarkerna är mångformiga med en vacker landskapsbild och hyser ganska många hävdgynna

de arter framförallt i ekhagen, där det bl.a. växer blåsuga, slåttergubbe, liten blåklocka, darrgräs, rödklint, knägräs, backnejlika, brudbröd, solvända, stagg, fältsippa, svinrot och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Ensamgård av herrgårdstyp i höjdläge intill Emån, odlingsrösen samt ett förhistoriskt gravfält.

Hagmarker längs Emån som framförallt är variationsrika med en vacker landskapsbild.

56. LILLA SINNERSTAD

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Lilla Sinnerstad är beläget på en svag sluttning ovanför Emåns dalgång. Mangårdsbyggnaderna är stora och närmast herrgårdsliknande, dessutom finns någon enstaka parstuga. Flera av byggnaderna har dock genomgått en viss grad av ombyggnad. Bland ekonomibyggnaderna finns flera ladugårdar uppförda i skiftesverk och enstaka timrade uthus.

Byn omges till stor del av den flacka och uppodlade Mörlundaslätten och odlingslandskapet är därför relativt formfattigt. Endast vid de något högre belägna delarna av området återfinns odlingshinder i form av jordfasta block. Ur fornlämnings synpunkt finns ett förhistoriskt boplatsoområde registrerat öster om byn och även två slaggförekomster, vilka vittnar om att lågteknisk järnframställning bedrivits vid platsen. Av intresse är därför bynamnets förled sinner-, vilket utgör en regional benämning för järnhantering. En bit norrut återfinns ett mindre gravfält som antyder en förhistorisk kolonisation av området. Inom objektet finns även postamentet till en milsten som påvisar att de slingrande vägsträckningarna är ålderdomliga.

Naturvärdena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad bymiljö i lilla Sinnerstad. Delar av odlingslandskapet har likheter med det sena 1700-talets landskap.

Välbevarad bymiljö med stora närmast herrgårdsliknande mangårdsbyggnader i ett öppet slättlandskap. Förhistoriskt boplatsoområde samt rester av lågteknisk järnframställning.

57. TVETA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Objektet innefattar Tveta kyrka och gård med omkringliggande kulturlandskap. Tveta kyrka är isolerat belägen vid en mindre höjd i anslutning till Emåns dalgång. Delar av kyrkans långhus är uppfört under 1100-talet. Kyrkan blev 1726 föremål för omfattande ombyggnad och fick i huvudsak då sitt nuvarande utseende. Enligt sägnen är Tveta den första kyrka som uppfördes i östra Småland, gamla offerkällor till Tor och Oden skall finnas strax norr om kyrkan. Tveta gård, prästgården, utgör ett välbevarat gårdskomplex, där manbyggnaden är uppförd omkring 1850. Till gården hör även en ekonomibyggnad uppförd i skiftesverk, de övriga är delvis ombyggda samt en allé. Inom objektet finns även enstaka parstugor från 1800-talet.

Det omgivande odlingslandskapet är karaktäristiskt för Mörlundasläkten. De lågläntare och i senare tid uppodlade delarna av området är formfattiga, vid den mer kuperade terrängen kring kyrkan finns formrikare beteshagar. Inom betesmarken finns fr a ett stort antal jordfasta block och odlingsrösen, kring prästgården dessutom vällagda stenmurar.

Naturförhållanden:

Vid Tveta finns en stor och ganska bra hävdad blandlövhage med ask, ek, björk och tall i trädskiktet samt hassel och en i buskskiktet. Rödvenfriskäng dominerar i fältskiktet och hagen är tydligt gödslingspåverkad, fältskiktet är därmed trivialiserat med få växtarter, den enda hävdgynnade arten som kunde upptäckas vid fältbesöket var backnejlika.

Sammanfattande värdetext:

Medeltida kyrka, ombyggd 1726, ligger ensligt omgiven av ett öppet och kuperat odlingsland

skap. Prästgården med välbevarad gårdsanläggning är belägen väster om kyrkan, vällagda stenmurar.

Stor blandlövhage med ganska bra hävd, men ett trivialt gödslingspåverkat fältskikt. Välbevarade byggnader på Tveta gård. Landskap med ålderdomlig karaktär.

58. BYRUM

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Byrum är högt beläget ovanför Emådalen med vidsträckt utsikt över Mörlundasläkten. De enskilda gårdarna ligger spridda längs byvägen och mangårdsbyggnaderna utgörs mestadels av ombyggda enkel- och parstugor samt någon enstaka salsbyggnad. Ekonomibyggnaderna utgörs bl a av välbevarade ladugårdar samt ett knuttimrat uthus.

Odlingslandskapet illustrerar väl omläggningen av jordbruket där den flackare terrängen närmast Emån, som tidigare utgjort ängsmark numera odlas och den högre belägna f d åkermarken nyttjas som betesmark. Slättområdet är fri från agrara lämningar, men i sluttningarna finns vällagda stenmurar, rikligt med odlingsrösen, fågator samt enstaka stensatta terrasserings- och trädgårdsgårdar. Av kulturhistoriskt värde är även de långsmala skiften som finns i området, delvis avgränsade genom stenmurar, som påvisar att man inom varje gårds ägor försökt inrymma samtliga marktyper, d v s slätt, sluttning och skogsmark.

Naturförhållanden:

Vid Byrum finns en annan träd och buskbärande hagmark med ek, björk och gran i trädskiktet samt hassel och en i buskskiktet. Hagen har en tydlig gödslingspåverkan och rödvenfriskängar utgör den vanligaste vegetationstypen, men rödvenhed förekommer också om än i mindre omfattning. Hagen är måttligt hävdad av nöt med indikatorarter som mandelblomma, ängsvädd, stagg, gökärt, brudbröd, rödklint, knägräs, stor och liten blåklocka, ljung, darrgräs, slåttergubbe och kattfot.

Sammanfattande värdetext:

Ekdominerad hagmark som till stor del är gödslingspåverkad. Ett mindre område är dock opåverkat med ganska fin grässvål och många indikatorarter.

By på gammal bytomt i ett landskap som har delvis likheter med det sena 1700-talets landskap.

Högt belägen, utskiftad by med välbevarad bebyggelse utmed väg. Formrikt odlingslandskap med långsmala skiften, vällagda stenmurar, odlingsrösen, fägor, stensatta terrasseringsringar och trädgårdsgårdar.

59. KULLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Kulla gård är liksom flertalet övriga byar i trakten högt belägen ovanför Mörlundaslätten. De båda torpen i områdets östra del består av välbevarade parstugor som har förlagts till större impediment nere på slättområdet. Gårdsmiljön vid Kulla gård är väl bibehållen och består av en tvåvånings mangårdsbyggnad, en äldre magasinsbyggnad och ett mindre bostadshus. Det har vid närmare kontroll av manbyggnaden framkommit att en äldre huskropp från 1600-talets slut eller 1700-talets början har kringbyggts och utvidgats, gissningsvis omkring 1830-60.

Odlingslandskapet vid Kulla är karakteristisk för Mörlundaslätten, där slättmarken numera är uppodlad, medan högre belägna tidigare uppodlade ytor nyttjats för bete. På sluttningarna vid Kulla finns agrara lämningar i form av stenmurar och odlingsrösen, men fr a ett stort antal markfasta block.

Naturförhållanden:

En öppen hage vackert belägen med utsikt mot Mörlunda kyrka. I hagen växer björk, oxel och al; samt enstaka enar och hasselbuskar. Ungefär 25% av ytan utgörs av åkermark där en svag gödselpåverkan märks. I övriga delar syns inga spår av gödsling. Hagen domineras av rödvenhed och har inslag av får-

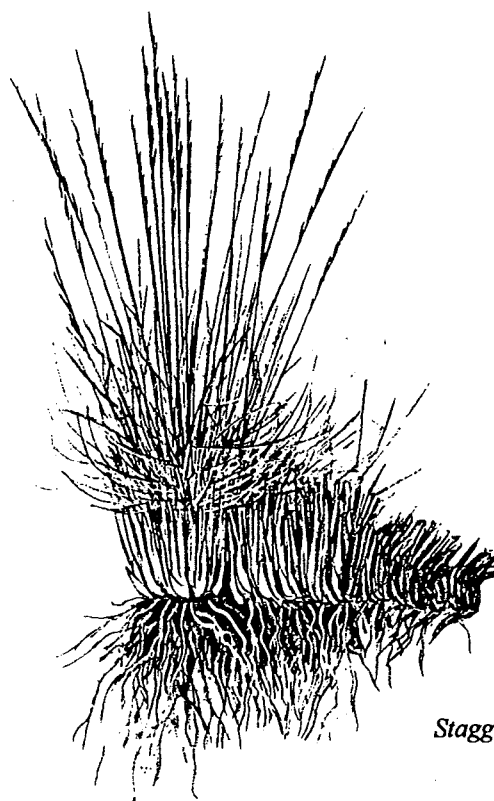
svingeltorräng, rödvenäng och tuvtåteläng. Slåttergubbe är en vanlig indikatorväxt och blåsuga, filtlav, gråfibbla, gullviva, gökärt, jungfrulin, kattfot, ljung, mandelblomma, nycklar, slåttergubbe, tjärblomster, och ängsvädd förekommer i enstaka exemplar. I området finns en mindre vattensamling med kabbleka och älgört. Här växer också ett antal mycket grova träd t ex, två askar, en oxel och en lönn. En rad kulturhistoriska spår, odlingsrösen och stensträngar tyder på lång kontinuitet. Fastigheten Kulla har ett gammalt tvåvåningshus från 1700-talet.

Sammanfattande värdetext

Högt belägen gård med välbevarad gårdsmiljö, stenmurar och odlingsrösen i betesmarkerna.

Odlingslandskap med vissa likheter med det sena 1700-talets landskap.

En vacker, öppen hagmark med ett flertal indikatorarter och kulturhistoriska spår.

Stagg

60. MARHULT

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Marhult består av två gårdskomplex belägna på en blockrik moränslutning ovanför Emådalen. Mangårdsbyggnaderna utgörs bl a av en parstuga, men har genomgått en hög grad av ombyggnad, vilket även gäller ladugårdarna även om en av dem delvis är uppförd i skiftesverk. Uthus och förrådsbyggnader är emellertid välbevarade. På ett större impediment i slättmarken finns dessutom tre torp, varav en ålderdomlig parstuga.

Odlingslandskapet i Marhult är karaktäristisk för Mörlundaslätten, där slätten numera är uppodlad, medan högre belägna och tidigare uppodlade ytor har övergivits och numera enbart nyttjas för bete. Denna agrara omläggning har resulterat i att slättområdet är helt fri från agrara lämningar, medan det i slutningen återfinns såväl stenmurar som odlingsrösen. Sluttningarna vid Marhult kännetecknas dock i första hand av ett stort antal markfasta block.

Naturförhållanden:

På gränsen mellan Tveta och Mörlunda socken finns en björkhage vid Marhult-Ruda som förutom björk även har lind, tall, gran och rönn i trädsiktet. Busksiktet utgörs av en och hassel. Cirka halva arealen är gödslingspåverkad och har troligen i ett tidigare skede varit uppodlat, där växer triviala rödvenfriskängar. I övrigt förekommer stagghed, gräs-lågstarrfuktäng samt högstarrfuktäng. Hagen är måttligt hävdad och hyser hävdgynnade arter som kattfot, darrgräs, betad ljung, harstarr, rödklint, knägräs, ögontröst, brudbröd, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin och ängsvädd. Kulturhistoriska spår finns i form av hamlade träd, odlingsrösen och gammal åker.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal bytomt i ett landskap som delvis har likheter med det sena 1700-talets landskap. Delvis välbevarad bebyggelse, stenmurar och odlingsrösen i betesmarkerna.

Måttligt betad björkhage vid Marhult-Ruda. Större delen är påverkad av tidigare uppodling. Ställvis mycket artrik flora.

61. ÄVLINGEBO

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Ävlingebo är beläget på ett större uppodlat men stenbundet höjdplåtaområde strax söder om sjön Hultemaren. Bebyggelsebilden är numera splittrad men torde före skiftesreformer-na legat mer samlad vid det östligaste gårdskomplexet. Bebyggelsen består till större delen av parstugor och tvåvåningsbyggnader, enstaka exteriört välbevarade, men några har genomgått en hög ombyggnadsgrad. Ekonomibyggnaderna har också blivit föremål för viss renovering, men några är uppförda i skiftesverk.

Ävlingebo uppvisar ett varierat odlingslandskap, där de i sen tid brukade åkerytorna till större delen har rensats från agrara lämningar, medan mindre områden med betesmarker är förhållandevis formrika. Lämningarna består bl.a. av odlingsrösen, stenmurar/strängar och trögärdesgårdar. I betesmarken är stenmurarna ofta vällagda, men i de sent brukade åkrarna har murarna ofta påförts större block. Områdena med betesmark är också till skillnad från åkrarna fortfarande mycket blockrika.

Naturförhållanden:

Vid Ävlingebo finns bl a en björkhage med inslag av ek, al och asp i trädsiktet samt en i busksiktet. Trivialiserad rödvenfriskäng dominerar i det svagt gödslingspåverkade fältskiktet, men det finns även inslag av tuvtåtel-fuktäng, rödvenhed och ett blåsstarrkärr. Hagen är måttligt hävdad med endast ett fåtal indikatorarter som slättergubbe, sommarfibbla, prästkrage, stagg och bockrot.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal bytomt i ett odlingslandskap med likheter med det sena 1700-talets odlingslandskap.

Utskiftad by belägen på höjdplatå med delvis välbevarad bebyggelse, odlingsrösen och stenmurar i markerna.

Björkhage med en ganska trivial flora p g a en gödslingspåverkan. Kulturhistoriska spår finns bl a i form av hamlade träd.

62. ODENSÅS

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

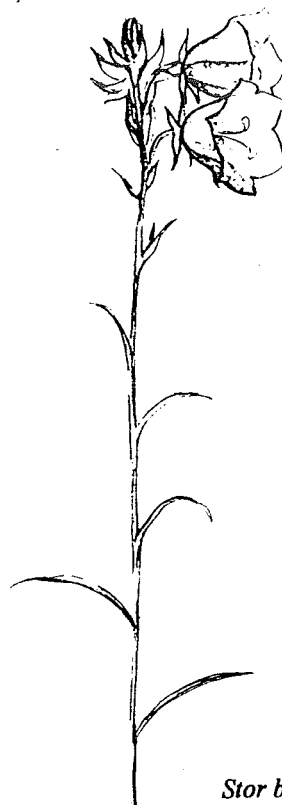
Odensås by har lokaliserats till ett större uppodlat, men stenbundet höjdplatåområde. Bebyggelsen ligger förhållandevis samlad, förutom viss nyetablering i byns yttre delar. Manbyggnaderna består till större delen av parstugor, enstaka exteriört välbevarade, men flera har genomgått en hög ombyggnadsgrad. Även ekonomibyggnaderna har blivit föremål för olika grad av renovering, men enstaka ladugårdar har uppförts i skiftesverk.

Odlingslandskapet vid Odensås är förhållandevis varierat, åtminstone i de delar av området som nyttjas som betesmark. De brukade ytorna är däremot relativt frirensade från odlingshinder och stenmurarna i anslutning till åkerytorna har ofta påförts större block. I betesmarkerna består de agrara lämningarna av odlingsrösen, vällagda stenmurar/strängar samt enstaka trögärdesgårdar. Nämnas kan även en fågata i byns norra del och att den icke uppodlade marken fortfarande är mycket blockrik.

Ur fornlämnings synpunkt finns ett förhistorisk gravröse, sannolikt från brons- eller äldre järnålder, registrerat öster om byn. Några röjningsrösen i anslutning därtill kan indikera en viss uppodling av området redan under förhistorisk tid. Det finns även en offerkälla, Övemåla källa, som också utgör gränsmarkering gentemot byarna Bösebo och Torsebo.

Naturförhållanden:

Vid Odensås finns stora arealer betesmark bl a en blandlövhage i norra delen och en strax söder om vägen. Blandlövhagen har ett trädskikt som utgörs av ek, ask, björk, al och asp. Buskskiktet består av nypon, en och has-

Stor blåklocka

sel. Faktorer som fuktighet, gödslingspåverkan och hävd tillstånd varierar inom objektet, vilket ger en varierad vegetation med rödvenfriskäng, örtrik friskäng, tuvtåtel-fuktäng, högört-fuktäng och blåsstarrkärr. Stor del av hagen är välhävdad, men sydöstra delen är måttligt svagt hävdad. I nordvästra delen syns en påverkan av gödsel. Trots det finns det generellt många hävdgynnade arter i hagen bl a blåsuga, kattfot, vårbrodd, slåttergubbe, darrgräs, stor blåklocka, knägräs, slåtterfibbla, sommarfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin och gullviva.

Ekhagen består till större delen av rödvenhed. I fuktigare partier finns tuvtåtel-fuktäng och blåtåtel-fuktäng. Stora ekar är vanligast i trädskiktet, men där finns också björk och tall. Hävdens tillstånd är måttligt till svagt. De slåtter och betesindikatorer som finns i hagen är: blåsuga, kattfot, slåttergubbe, darrgräs, brudborste, knägräs, solvända, sommarfibbla, prästkrage, stagg och svinrot.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal tomt i ett kulturlandskap med likheter med edet sena 1700-talets landskap.

Samlad bybebyggelse belägen på höjdplatå med delvis välbevarad byggnader, odlingsrösen, fägata, vällagda stenmurar/strängar samt enstaka trädgårdsgårdar i betesmarkerna. Förhistoriskt gravröse samt offerkälla som utgör rör mot angränsande byar.

Björkhage och ekhage vid Odensås som har variationsrikt fältskikt med ganska många hävdgynnade arter. Fuktiga och hedartade vegetationstyper dominerar.

63. GÖTRUDA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Götruda, som under senmedeltiden låg under Vadstena kloster, är en ensamgård vackert belägen på en mindre höjd ovanför ett smärre fuktmarksområde. Det omgivande landskapet utgörs av småkuperad och skogsbeväxt moränmark. Mangårdsbyggnaden utgörs av en gulmålad salsbyggnad med frontespis och tillhörande flygelbyggnad. Ekonomibyggnaderna har delvis förvanskats. Endast mindre delar av objektet är uppodlade och dessa är tämligen fattiga på agrara lämningar. I betesmarkerna finns däremot ett flertal tätt liggande odlingsrösen och enstaka stenmurar. Strax sydöst om objektet finns två förhistoriska gravar, sannolikt från brons- eller äldre järnålder, som vittnar om att trakten, åtminstone tillfälligt, varit föremål för bosättning även under förhistorisk tid.

Naturförhållanden:

Vid Götruda finns en björkhage som förutom björk även har ek i trädskiktet samt en, hassel, björk, ek och al i buskskiktet. Vegetationen består av rödvenfriskängar och rödvenhedar. Hagen betas av får och hävdtrycket bedöms som måttligt med endast ett fåtal hävdgynnade arter som blåsuga, darrgräs, ögontröst, prästkraige, stagg och jungfrulin.

Sammanfattande värdetext:

Ensamgård på liten höjd, delvis välbevarad bebyggelse, odlingsrösen och enstaka stenmurar i betesmarken, två förhistoriska gravar.

Fin björkhage med många enbuskar. Betas av får.

64. DUVEKULLA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Duvekulla, beläget i karaktäristiskt utmarksläge, utgjorde under senmedeltiden en av de byar som låg under Vadstena kloster. Bebyggelsestrukturen är relativt splittrad och byggnaderna härrör från skilda tidsåldrar. Den mycket stenbundna marken i området har resulterat i ett relativt innehållsrikt odlingslandskap, där de små och oregelbundna brukningssytorna inrymmer ett stort antal tätt liggande odlingsrösen och jordfasta block. Dessutom finns inom objektet flera vällagda stenmurar, liksom enstaka trädgårdsgårdar, dock delvis förfallande.

Naturförhållanden:

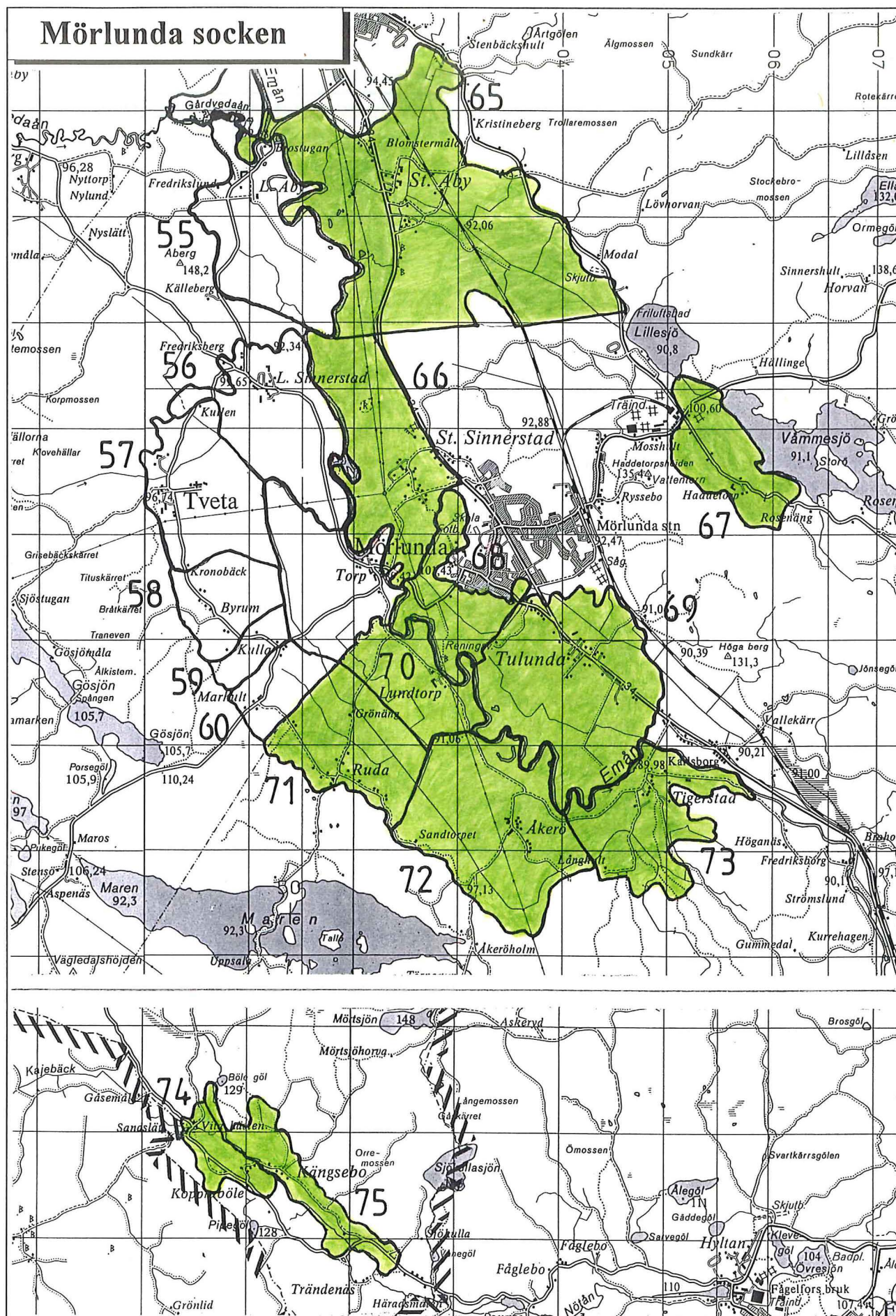
Blandlövhage som ligger strax väster om Duvekulla. Trädskiktet utgörs av ek, björk och asp med ett artrikt buskskikte bestående av en, hassel, slån, ek, ask, alm, gran och björk. Hagen betas av nöt, men området betecknas som måttligt hävdat. Ingen vegetationstyp dominerar utan rödvenfriskäng, rödvenhed, gräslåg-starrfuktäng, stagghed och blåbärlingonhed förekommer i ungefär samma omfattning. Hävdgynnade arter i hagen är blåsuga, kattföt, slättergubbe, darrgräs, knägräs, backnejlika, sommarfibbla, prästkraige, stagg, bockrot, jungfrulin och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal tomt i ett tämligen välbevarat landskap sedan storskiftetiden.

Spridd bebyggelse från olika tider, stenbunden mark med många odlingsrösen, stenmurar.

Vid Duvekulla finns en blandlövhage med bl a ett artrikt buskskikt. Hagen gränsar till små oregelbundna åkrar med många odlingsrösen.

Mörlunda socken

65. STORA ABY

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Stora Aby har till skillnad från flertalet övriga byar i trakten lokaliserats till den flacka, uppodlade delen av Mörlundaslätten. Byn har genom skiftesreformerna uppdelats i flera bebyggelsekomplex, men vid byns norra del kan fortfarande radbykaraktären urskiljas. Mangårdsbyggnaderna vid Stora Aby utgörs bl a av parstugor och större tvåvåningshus, men flertalet boningshus har blivit föremål för en förhållandevis hög grad av ombyggnad. Där emot finns i byn flera ålderdomliga ladugårdar uppförda i skiftesverk samt timrade uthus och förrådsbyggnader. Inom objektet finns även en ängslada av rundtimmer.

Odlingslandskapet utgörs i det närmaste av fullåkersbygd och är i praktiken helt fri från agrara lämningar. Kulturlandskapets formfattigdom förklaras genom att övergången från åker till skogsmark är mycket mer dramatisk vid Stora Aby än eljest i regionen, slättområdet övergår direkt i hällmark. Den enda kända fornlämningen i området utgörs av en stenåldersboplats vid Lillesjö. Bynamnet antyder att byn existerat redan under yngre järnålder. Av kulturhistoriskt värde är även den ekallé som leder till Storgården.

Naturvärdena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Välbevarad bymiljö i ett odlingslandskap där delar har likheter med det sena 1700-talets landskap.

Stora Aby består av flera gårdar, som tillsammans bildar en välbevarad bymiljö, där den norra delen av byn har radbykaraktär. Ekonomibyggnader i skiftesverk. Ekallé. Stenåldersboplats.

66. STORA SINNERSTAD

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Stora Sinnerstad, en av traktens större byar, har samma lokalisering som det stora flertalet byar vid Mörlundaslätten, på en höjdsträckning ovanför slättområdet. Manbyggnaderna som består bl a av tvåvåningsbyggnader och parstugor har vanligtvis genomgått en hög grad av ombyggnad och merparten äger därför inte något högre kulturhistoriskt värde. Ekonomibyggnaderna är i allmänhet bättre bevarade med flera ladugårdar i skiftesverk och någon enstaka knuttimrad förrådsbyggnad.

Det omgivande kulturlandskapet är formfattigt i den låglänta dalgången, men formrikare vid områdets högre belägna delar. De agrara lämningarna består huvudsakligen av ett flertal odlingsrösen, vanligen relativt glest liggande samt stenmurar. Av stort kulturhistoriskt intresse är även byns ålderdomliga ägostruktur med ett stort antal långsmala skiften. De fysiska spåren av fastighetsindelningen finns emellertid endast undantagsvis bevarad, och då oftast i form av taggränsstängsel. Inom objektet finns även kommunens fornlämningsrikaste gravfält bestående av sexton högar och åttiofyra runda stensättningar. Gravfältet torde vara anlagt under vikingatid och visar tillsammans med -stad ändelsen i bynamnet att byn sannolikt etableras under järnåldern.

Naturförhållandena på platsen är inte kända.

Sammanfattande värdetext:

Kommunens fornlämningsrikaste gravfält, troligen anlagt under vikingatid, finns inom området. Byn har sannolikt etableras redan under järnåldern.

Byn har en ålderdomlig ägostruktur med ett stort antal långsmala skiften.

Nyponros

67. HADDETORP

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Haddetorp, som utgör en ensamgård, är naturskönt belägen på en mindre moränhöjd ovanför Våmmesjön. Den herrgårdsliknande manbyggnaden uppfördes under slutet av 1800-talet och till den välbevarade gårdsmiljön hör även en vinkelbyggd ladugård delvis uppförd i skiftesverk och en björkallé. Det omgivande kulturlandskapet är kraftigt kuperat och fr a i dess södra del relativt formrikt. De agrara lämningarna utgörs av ett flertal odlingsrösen och enstaka stenmurar. Dessutom är marken blockrik och flera åkerholmar finns inom objektet.

Naturförhållanden:

Området består till endast 20% av naturbetesmark, resten utgörs av f d åker (30%) och tallskog och blandskog (50%). Hela objektet betades vid inventeringstillfället av ett antal ungtjurar. Den naturliga betesmarken består av två höjdryggar med ett fuktstråk emellan. Den östra höjdryggen är rullstensås som har en cirka 50% ig trädäckning av björk, ek, enbuskar och längs stranden al. Vegetationen består här till största delen av rödvensäng och någon fårsvingeltorräng. Våtmarken utgörs av lågstarräng som är måttligt hävdad. Den finaste delen av objektet är torrbacken närmast åkern som ligger på en sandavlagring. Vegetationen domineras av fårsvingeltorräng med bockrot, gråfibbla, filtlav, gullviva, gökärt, knippfryle, slätterfibbla, solvända och tjärblomster.

Sammanfattande värdetext

En fin torrbacke med slätterfibbla, solvända och tjärblomster vid Våmmesjöns strand, betad tall- och blandskog samt en åker. Objektet ligger nära tätorten Mörlunda och kan därför utgöra ett lämpligt studieobjekt.

68. MÖRLUNDA

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Mörlunda har lokaliserats till ett höjdområde ovanför Emåns dalgång. Mörlunda omtalas första gången 1329. Den nuvarande stenkyrkan uppfördes 1839-40. Den äldsta kända kyrkan brändes av danskarna 1567. Ett par runstensfragment finns bevarade vid kyrkan. Mörlunda utgjorde på 1800-talet marknadsplats och den industriella expansionen under slutet av 1800-talet, medförde även för Mörlundas vidkommande att flera småindustrier etablerades. Industrierna drog även till sig bebyggelse varför samhällets byggnader är förhållandevis sent tillkomna. Bebyggelsemiljön kring själva kyrkan är dock huvudsakligen ålderdomlig eller välanpassad. Den enda bebyggelse som ingår i objektet utgörs av en reveterad tvåvåningsbyggnad. En knuttimrad parstuga och en jordkällare innefattas även av gårdsmiljön.

Det omgivande odlingslandskapet är av två orsaker formfattigt. Dels har åkermarken koncentrerats till den låglänta och flacka Mörlundaslätten, som genomgående saknar odlingshinder tack vare de finkorniga sedimentjordarna. Dels får man förmoda att ett större antal agrarlämningar vid områdets högre belägna delar har borttagits vid bostadsbebyggelse. De landskapselement som inryms i objektet består nästintill uteslutande av markfasta block. Insprängd bland bebyggelsen finns tre runda stensättningar, varav två med synlig hållkista vilka torde kunna dateras till senare delen av stenålder eller tidig bronsålder.

Naturförhållanden:

Vid Mörlunda finns en ekhage som till stor del är gödslingspåverkad. I trädskiktet finns dessutom inslag av björk. Rödvenfriskängar dominerar men tuvtätelfuktängar är också vanligt förekommande. Hävden i området är svagt men det finns ganska många hävdindikatorer som blåsuga, slättergubbe, ljung, stor och liten blåklocka, rödklint, knägräs, gökärt, prästkrage, stagg, svinrot och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

Ekhage vid Mörlunda som trots ett svagt hävdtryck och en viss gödslingspåverkan ändå har ganska många betesgynnade växter. Kyrkbyn på gammal tomt i ett kulturlandskap med vissa likheter med det sena 1700-talets landskap.

Mörlunda kyrkby på gammal bytomt. Kyrkan från 1840. Bebyggelsemiljön kring själva kyrkan är huvudsakligen ålderdomlig eller välanpassad.

69. TULUNDA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Tulunda utgör en långsträckt by belägen på ett höjdparti ovanför Mörlundaslätten. Tulunda äger fortfarande karaktären av dubbel radby med bebyggelse på båda sidor om väg 34, trots att bebyggelsestrukturen ändrats radikalt. Tidigare låg ladugårdarna närmast vägen, men flyttades omkring 1930-talet till andra sidan boningshusen. Manbyggnaderna består främst av enkel- och parstugor samt salsbyggnader, ofta reveterade. Flera av dem har blivit föremål för förhållandevis omfattande ombyggnader. Bland övriga byggnader finns enstaka ladugårdar uppförda i skiftesverk samt knuttimrade uthus och sidobyggnader. Tulunda uppvisar än i dag en ålderdomlig fastighetsindelning där de långsmala ägorna fortfarande anpassats till tomtstorleken.

Odlingslandskapet kännetecknas främst av de i slutningen belägna betesmarkerna som inrymmer ett stort antal odlingsrösen och jordfasta block. Omedelbart norr om objektet ligger en förhistorisk gravanläggning bestående av en närmast rund stensättning med stenkista, förmodligen anlagd under stenålderns slutskede eller bronsåldern.

Naturförhållanden:

Vid Tulunda finns en blandlövhage med dominans av björk och inslag av asp. I buskskiktet finns enbuskar. Hagen är måttligt-svagt hävdad med en gödslingspåverkan i cirka halva området. Rödvenhed och stagghed är de vanligaste

vegetationstyperna men även tuvtåtel-fuktäng förekommer. Hagen hyser många hävdgynnade arter bl a blåsuga, kattfot, slättergubbe, darrgräs, betad ljung, harstarr, knägräs, backnejlika, ögontröst, brudbröd, prästkraze, stagg, jungfrulin, ängsskallra, svinrot och ängsvädd.

En liten björkhage med inslag av rönn och ek som ligger omgiven av åkermark ner mot Emån. Här finns gott om buskar, en och has-sel, och tätt med aspsly. Ingen gödslingspå-verkan märks och området är svagt-måttligt hävdad av nöt. Rödvenhed är den vanligaste vegetationstypen men även rödvenäng och färsvingeltorräng förekommer. Ett fåtal indikatorarter finns i hagen varav gökärt och svinrot är de vanligaste.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal bytomt som närmast har karaktären av en dubbel radby med gårdarna på ömse sidor om landsvägen. Vissa välbevarade byggnader. Enstaka ladugårdar uppförda i skiftesverk samt knuttimrade uthus och sidobyggnader. Ett stort antal odlingsrösen finns i betesmarkerna. Förhistorisk gravanläggning.

Vid Tulunda finns en varierad hagmark med flera fina öppningar med mosaiksamhällen mellan stagghed och rödvenhed. En liten björkhage nära Emån med tämligen mycket buskar samt svinrot och gökärt.

70. LUNDTORP

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Lundtorp utgör prästgården till Mörlunda kyrka och är beläget på en mindre höjd strax intill Emån. Prästgården utgörs av en gulmålad herrgårdsliknande salsbyggnad. Till gårds-komplexet hör även ytterligare en salsbyggnad, med brutet/valmat tak. Ekonomibyggnaderna är huvudsakligen välhållna. Förutom en hagmark i områdets norra del består odlingslandskapet av den formfattiga och flacka Mörlundaslätten. Inom det blockrika hagmarksområdet finns flera odlingsrösen som vittnar om en tidigare uppodling därvid. Ur

fornlämningssynpunkt har en stenåldersboplatz registrerats strax norr om hagmarken.

Naturförhållanden:

Vid Lundtorp finns ett par blandlövhagar i nära anslutning till Emån med ek som vanligaste trädslaget men även björk, lind, al, gran och tall förekommer. Buskskiktet utgörs utslutande av en. Området är välhävdad - svagt hävdad med hävdgynnade arter som betad ljung, harstarr, rödklint, knägräs, brudbröd, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin, ängsvädd och backklöver. Tuvtåtel-fuktäng är den vanligaste vegetationstypen, övriga växtsamhällen är rödvenfriskäng, hållmarkstorräng och stagghed. Hamlade träd, äldre åker och odlingsrösen är kulturhistoriska spår i området.

Sammanfattande värdetext:

Kulturlandskap som särskilt i randzonerna har likheter med det sena 1700-talets landskap.

Prästgård i Mörlunda socken som utgörs av en herrgårdslignande mangårdsbyggnad. Odlingsrösen i betesmarkerna. Stenåldersboplatz.

I söder artrik, liten hage dock utan större variation. Området i norr har till stor del brukats som åker och har ett mindre naturvärde.

71. RUDA

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Ruda är en långsträckt by belägen på blockrik moränmark ovanför Mörlundaslätten. Mangårdsbyggnaderna består bl a av enkel- och parstugor samt tvåvåningsbyggnader, men större delen har genomgått en relativt hög grad av ombyggnad. Bland ekonomibyggnaderna är några av ladugårdarna uppförda i skiftesverk, men flertalet har renoverats. Dessutom finns enstaka knuttimrade uthus.

Det nutida odlingslandskapet illustrerar väl den i senare tid genomförda omläggningen av jordbruket längs Emådalen. Det flacka slättområdet som tidigare nyttjats som ängs- och

betesmark är numera uppodlat och saknar agrara lämningar, medan sluttningarna som utgör den tidigare åkermarken, numera betas och inrymmer ett förhållandevis stort antal lämningar. Vid Ruda vittnar ett stort antal odlingsrösen i de högre belägna delarna om den tidigare uppodlingen. Dessutom finns flera stenmurar, varav många välldagda samt enstaka terrasseringsar. Ett stort antal jordfasta block inom områdets högre delar påvisar även att jordbruket inte bedrivits lika rationellt. Tidigare uppodlade ytor återfinns även sydväst om byn nedför sluttningen mot sjön Maren med förhållandevis många odlingsrösen. Ur fornlämningssynpunkt har två stenåldersboplatser registrerats inom objektet strax ovanför slättområdet, vilket indikerar att man tidigt nyttjade Emåns vattensystem.

Naturförhållanden:

På gränsen mellan Tveta och Mörlunda socken finns en björkhage vid Marhult - Ruda som förutom björk även har lind, tall, gran och rönn i trädskiktet. Buskskiktet utgörs av en och hassel. Cirka halva arealen är gödslingpåverkad och har troligen i ett tidigare skede varit uppodlat, där växer triviala rödvenfriskängar. I övrigt förekommer stagghed, gräs-lågstarrfuktäng samt högstarrfuktäng. Hagen är måttligt hävdad och hyser hävdgynnade arter som kattfot, darrgräs, betad ljung, harstarr, rödklint, knägräs, ögontröst, brudbröd, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin och ängsvädd. Kulturhistoriska spår finns i form av hamlade träd, odlingsrösen och gammal åker.

Sammanfattande värdetext:

Långsträckt by belägen ovanför Mörlundaslätten med delvis välbevarad bebyggelse. Ett stort antal odlingsrösen, flera välldagda stenmurar, samt enstaka terrasseringsar i betesmarken. Två stenåldersboplatser.

Måttligt betad björkhage vid Marhult - Ruda. Större delen är påverkad av tidigare uppodling. Ställvis mycket artrik flora.

72. ÅKERÖ

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Åkerö är belägen på en blockrik moränhöjd ovanför Mörlundaslätten. Mangårdsbyggnaderna utgörs vanligen av sals- och tvåvåningsbyggnader samt parstugor, flera delvis ombyggda. Bland ekonomibyggnaderna finns någon enstaka ladugård uppförd i skiftesverk, men de flesta är kraftigt om- eller tillbyggda. Däremot finns flera välbevarade timrade uthus och förrådsbyggnader.

Odlingslandskapet uppvisar den för Mörlundaslätten typiska markanvändningen med åkermarken förlagd till de lägre liggande partierna vid Emån och betesmarker uppför sluttningarna. Höjdpartierna inrymmer enstaka odlingsrösen som vittnar om den tidigare uppodlingen även av dessa områden. Strax söder om byn återfinns några synnerligen kraftiga och vällagda stenmurar.

Naturförhållanden:

Vid Åkerö finns en björkhage med en tydlig gödslingspåverkan och dominans av rödvenfriskängar i fältskiktet. Förutom björk finns även gran och ek i trädsiktet samt en och hassel i busksiktet. Hagen är svagt hävdad med nöt och innehåller endast ett fåtal indikatorarter som slåttergubbe, stor och liten blåklocka, knägräs, gökärt, stagg och ängsvädd.

Sammanfattande värdetext:

By belägen ovanför Mörlundaslätten med enstaka välbevarade byggnader, odlingsrösen samt vällagda stenmurar.

Björkhage som till stor del utgörs av triviala rödvenfriskängar. Endast ett fåtal indikatorarter. Klungby på gammal bytomt i ett landskap med vissa likheter med det sena 1700-talets landskap.

73. TIGERSTAD

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Tigerstads by är belägen på en höjdsträckning ovanför Emån och har delvis karaktären av radby längs den slingrande vägen. Mangårdsbyggnaderna utgörs av såväl enkel- och parstugor som salsbyggnader, enstaka förvanskade men flertalet välbevarade. Bland övriga byggnader märks flera välhållna ladugårdar, varav enstaka uppförda i skiftesverk, samt några äldre uthus och förrådsbyggnader.

Odlingslandskapet är småkuperat med åkermarken belägen i de lägre liggande delarna och betesmarken förlagd till sluttningarna. Hagmarkerna längs höjdsträckningen inrymmer många odlingsrösen, vilket antyder en tidigare uppodling. Ett stort antal jordfasta block inom områdets högre delar påvisar att jordbruket inte bedrevs lika rationellt innan jordbruksomläggningen. Vidare finns enstaka hamlade träd och i väster visar de långsmala gårderna resterna av en äldre ägoindelning. Förutom en stenåldersboplats som har registrerats strax sydväst om byn finns inga ytterligare kända förhistoriska lämningar. Ändelsen -stad i bynamnet antyder dock att byn etableras under förhistorien.

Naturförhållanden:

En stor del av objektet består av söndergödslade marker eller skog. Kvar av intresse finns tre små naturliga gräsmarker som kan karaktäriseras som öppen hagmark och öppen utmark. Spår av gammal åker med odlingsrösen finns kvar på ett utmarksområde. Trädtaget består av björk, ek och oxel och busksiktet av en och björksly. Området är till ca hälften välhävdad och hälften måttligt hävdad. Ställvis finns svag eller tydlig gödselpåverkan i form av nässeluppslag. Området domineras av fårsvingeltorräng med bergsyra, blåsuga, bockrot, gråfibbla, gräslök, gullviva, gökärt, jungfrulin, knippfryle, knölsmörblomma, ljung, mandelblomma, nagelört, tjärblomma och vårbrodd.

Sammanfattande värdetext

Byn är belägen på en höjdsträckning ovanför Emån och har delvis karaktären av radby längs den slingrande vägen, ett flertal välbevarade byggnader förekommer. Enstaka hamlade träd, långsmala åkertegar samt odlingsrösen i betesmarkerna. Stenåldersboplats.

Öppna marker med björk, ek och oxel och dominans av fårsvingeltorräng.

74. KOPPRABÖLE

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Koppraböle är beläget vid en uppodlade del av skogsklädd moränmark, med inslag av några välmarkerade åsryggar. Bebyggelsen ligger koncentrerad till ett mindre höjdparti och mangårdsbyggnaderna utgörs av välbevarade parstugor präglade av snickarglädje. Även flertalet övriga byggnader är ålderdomliga, bl a en knuttimrad drängstuga och ladugårdar delvis uppförda i skiftesverk. Samtliga byns byggnader är enhetligt färgsatta.

De uppodlade ytorna är arealt sett tämligen små, men formfattiga. I åkermarken finns enstaka stenmurar, odlingsrösen, terrasser och naturliga impediment i form av block och berg i dagen. Odlingslandskapet blir formrikare i den mer perifert belägna betesmarken, med samma landskapselement som i åkermarken, men i ett avsevärt större antal. En milsten finns registrerad i området, indikerande att vägsträckningen är av förhållandevis hög ålder.

Naturförhållanden:

Vid Koppraböle finns en annan träd och buskbärande hagmark med dominans av tall i trädskiktet men även björk och gran förekommer. Buskskiktet utgörs av en, björk, nypon och hassel. I fältskiktet är rödvenhedrar vanligast men även fårsvingeltorrängar förekommer. Det finns relativt många hävdgynnade arter i hagen bl a blåsuga, kattfot, slåttergubbe, darrgräs, betad ljung, rödklint, knägräs, backnejlika, fältgentiana, solvända, prästkrage, vildlin, jungfrulin och gullviva.

Hävdnen var vid inventeringstillfället måttlig - svag.

Sammanfattande värdetext:

By på gammal tomt med vägar och odlingslandskap som är välbevarade sedan början av 1800-talet.

Byn ligger koncentrerad till ett mindre höjdparti, och har en välbevarad bebyggelse. I betesmarken finns enstaka stenmurar, odlingsrösen, terrasser och naturliga impediment i form av block och berg i dagen. Milsten.

Talldominerad mark på väl markerade åsar. Stor del mycket tät och igenväxt, men fortfarande relativt artrikt. Mycket fin torrbacke. Förekomst av den hotade arten fältgentiana.

75. KÄNGSEBO

Klass 1

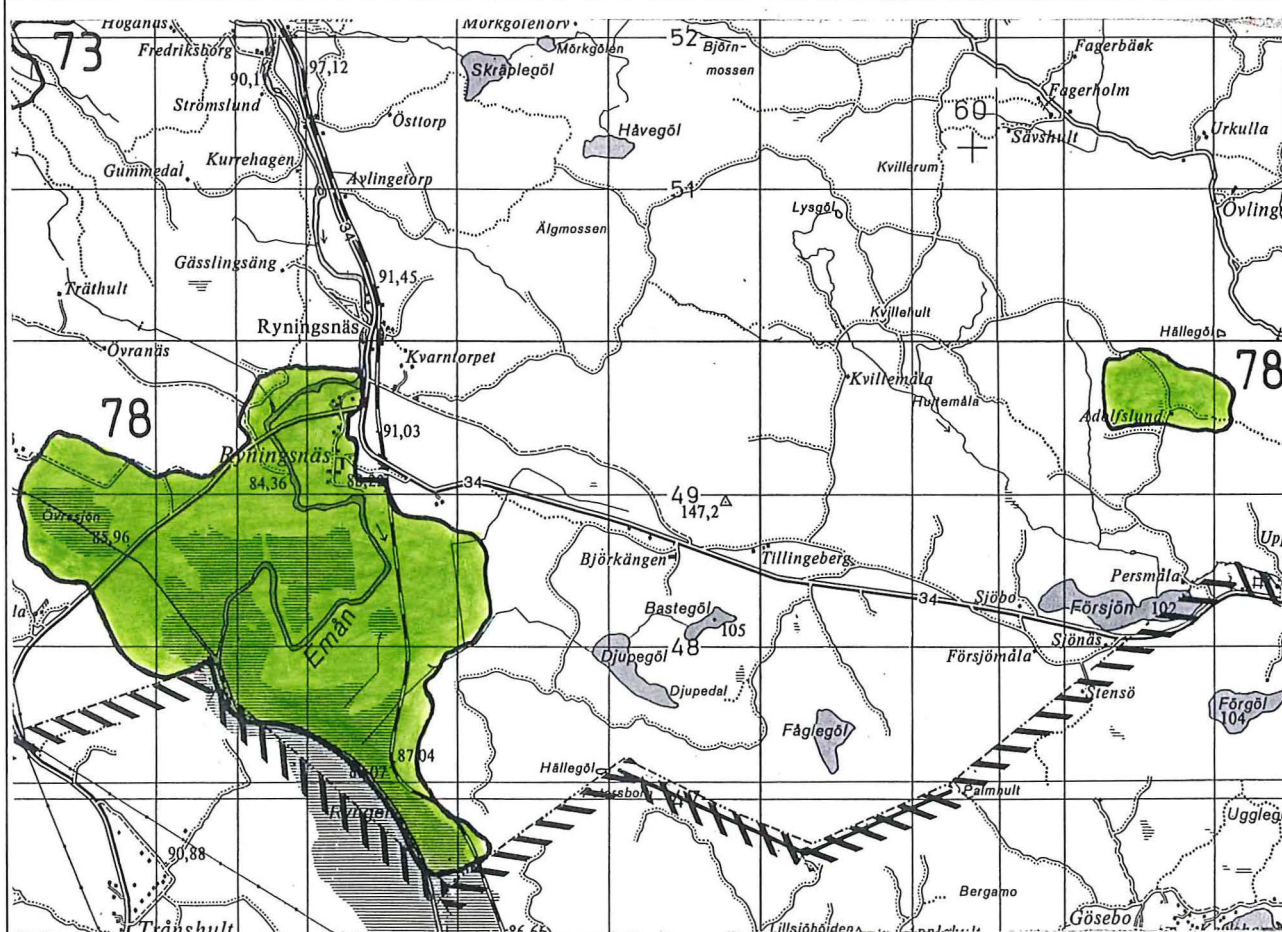
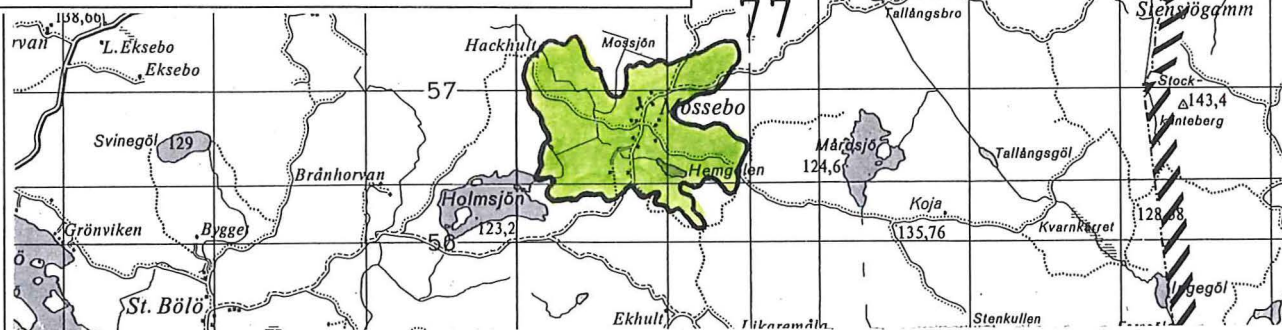
Kulturhistoriska förhållanden:

Kängsebo är beläget vid uppodlade delar av annars skogsklädd moränmark, inom området finns även välmarkerade åsryggar. Bebyggelsestrukturen är delvis av radbykaraktär, med manbyggnader bl a bestående av ombyggda parstugor. Nyare bebyggelse finns också inom objektet och även ekonomibyggnaderna är av blandad ålder och utseende. En ladugård uppförd i skiftesverk finns dock i objektets södra del.

Åkergårderna är ytmässigt tämligen små och inrymmer ställvis ett stort antal agrara lämningar. De i senare tid uppodlade delarna är dock relativt formfattiga. Rikligt med odlingsrösen, ibland tät liggande, finns främst i markerna söder om bykärnan, där även enstaka stensatta terrasserings förekommer. Inom objektet finns även ett flertal stenmurar, varav några vällagda och en fägata.

Naturförhållanden:

Vid Kängsebo finns ett par björkhagar dels, en i norra byn som till stor del utgörs av rödvenfriskängar. Fårsvingeltorrängar och blåbärlingonhedrar förekommer i mindre omfattning. Trädskiktet utgörs helt av björk och i busk-

skiktet finns en, asp, björk, nypon och hassel. Hagen är måttligt hävdad med arter som blåsuga, kattfot, slättegubbe, darrgräs, betad ljung, rödklint, knägräs, solvända, jungfrulin, fältsippa och ängsvädd.

Längs med vägen till Koppraböle finns ytterligare en björkhage som har mindre dungar med tall och ett buskskikt av en. Vegetationstyperna utgörs av mycket artrika rödvenfriskängar och örtrika friskängar. Där trädskiktet är tätare och består av tall är vegetationen hedartad. Rödvenhed och fårsvingelvariant av rödvenhed täcker marken. Här är artfattigare, men ändå förvånansvärt artrikt. En stor mängd slätter- och betesindikatorer växer i hagen och de flesta finns dessutom talrikt. Här växer: blåsuga, kattfot, slättegubbe, darrgräs, betad ljung, rödklint, knägräs, backnejlika, ögontröst, fältgentiana, solvända, slätterfibbla, sommarfibbla, prästkrage, stagg, jungfrulin, gullviva, backsippa, ängsskallra och backklöver. Området är välhävdad.

Sammanfattande värdetext:

Vägar och kulturlandskap är välbevarade från början av 1800-talet.

Byn har en bebyggelsestruktur av radbykaraktär, enstaka byggnader är välbevarade. Formrikt odlingslandskap med tätt liggande odlingsrösen, enstaka stensatta terrasserings, vällagda stenmurar samt fägata.

Dels en liten betesmark med enbart björk i trädskiktet. Vegetationen är frisk - torr, ofta i tuvig mosaik, och dels en björkhage med inslag av talldungar på en åsformation. Mycket artrik, bl a förekomst av den hotade fältgentianan.

76. SÖREBO

Klass 3

Kulturhistoriska förhållanden:

Sörebo utgörs av fyra spridda gårdsenheter som är belägna inom ett uppodlat landskapsavsnitt i övrigt omgivet av kuperad skogsmark. Strax öster om Sörebo ligger de båda sjöarna Rosjön och Stensjön. Vid det största gårdskomplexet utgörs mangårdsbyggnaden av en gulmålad salsbyggnad med fron-

Hultsfreds kommun

tespis, medan boningshusen vid de övriga gårdarna består av två parstugor och en enkelstuga. Vid flera av gårdarna är ladugårdarna ålderdomliga och den västra är uppförd i skiftesverk. Odlingslandskapet utgörs till större delen av betesmark med några vällagda stenmurar, ställvis rikligt med odlingsrösen, enstaka terrasserings samt trögärdesgårdar. Odlingsrösen ligger fr a koncentrerade kring Grindstugan och välhållna trögärdesgårdar finns vid Bygget. Fornlämningarna utgörs av ett flertal bebyggelselämningar, fr a i form av torplämningar, men även efter en möbelfabrik och såg. De sistnämnda påvisar tillsammans med några kolbottnar och tjärdalar skogens värde för byn.

Naturförhållanden:

Björkhage i södra Sörebo som förutom björk även har ek, asp och apel i trädskiktet. Buskskiktet utgörs av nypon, en, hassel, hagtorn och ungbjörk. Hävdtrycket är till större delen måttligt. Vegetationstyperna utgörs av rödvenfriskängar och rödvenhedar som ofta förekommer i mosaik. Ett ganska stort antal hävdgynnade växter bl a blåsuga, kattfot, slättegubbe, darrgräs, betad ljung, knägräs, ögontröst, solvända, sommarfibbla, prästkrage, stagg, bockrot, jungfrulin och gullviva.

Sammanfattande värdetext:

Spridd bebyggelse i kuperat landskap med delvis välbevarade byggnader, formrikt odlingslandskap med vällagda stenmurar, rikligt med odlingsrösen, enstaka terrasserings samt trögärdesgårdar. Torplämningar, kolbottnar och tjärdalar i skogsmarken.

Fin björkhage i ett välhävdad kulturlandskap. Norra delen relativt tätt bevuxen med ungbjörk och tall. I västra delen syns påverkan av uppodling och gödsling.

77. MOSSEBO

Klass 2

Kulturhistoriska förhållanden:

Mossebo är beläget i en uppodlad del av ett annars kuperat och skogsklätt moränlandskap med flera intilliggande sankmarker. Bebyggelsestrukturen är ålderdomlig tack vare att laga

skiftet aldrig genomfördes i byn. Mangårdsbyggnaderna utgörs av välbevarade tvåvåningsbyggnader och parstugor, förutom någon reveterad byggnad i byns södra del, enhetligt färgsatta. Ekonomibyggnaderna är i allmänhet välhållna, enstaka uppförda i skiftesverk.

Odlingslandskapet är av småskalig karaktär, vilket har sin förklaring i att laga skiftet aldrig genomfördes i byn. Ett osedvanligt stort antal agrara lämningar finns inom området i form av odlingsrösen, stenmurar och trädgårdsgårdar. De talrika odlingsrösen förekommer även i åkermarken och flertalet stenmurar är vällagda. De skilda åkergrärderna omgärdas oftast av trädgårdsgårdar och just det stora antalet trädgårdsgårdar får anses vara det landskapselement som i första hand präglar området. Inom objektet finns även ett slingrande och ålderdomligt vägnät.

De kända fornlämningarna utgörs av sentida bebyggelselämningar samt enstaka tjärdalar och kolbottnar vilka vittnar om skogens betydelse som komplement till jordbruket i utmarken.

Naturförhållanden:

Vid Mossebo finns bl a en björkhage som förutom björk även har ek och gran i trädskiktet. Buskskiktet består av en och hassel. Hagen har till ganska stor del varit uppodlad och en artfattig rödvenfriskäng är den vanligaste vegetationstypen med inslag av lågstarrfuktäng i låglänta partier. Hagen är mycket svagt betad men hyser ändå hävdgynnade växter som blåsuga, slåttergubbe, stor blåklocka, harstarr, knägräs, bockrot, jungfrulin, mandelblomma och ängsvädd. Kulturhistoriska spår finns bl a i form av stengärdsgård, äldre åker och odlingsrösen.

Området kring gården Hackhult är variationsrikt. Vägen upp mot Hackhult kantas av fina gärdsgårdar. Största delen av objektet kan karakteriseras som öppen hagmark varav ungefär 40% består av gammal åkermark. Omkring 5% av ytan är skogbeväxt med blandlövskog av huvudsakligen björk och asp. I högre partier förekommer tall och ek. Området är kuperat med ett kärr och fuktiga marker i de lågt liggande södra delarna samt friska och torra ängar i backen upp mot berget väster om

lagården. Åkrarna är mycket små och har gott om stora odlingsrösen. Norr om berget går en fägata kantad av stenmurar. I de södra delarna, väster om vägen, syns tydliga spår av tidigare åkerbruk i form av slutfäror, stenmurar, odlingsrösen och stensträngar. Öster om böningshuset sluttar ytan ner mot en fuktig mark med en bäck. Sluttningen är starkt gödselpåverkad (massförekomst av brännässlor). I området runt bäcken växer björk, hassel en och gran, och högst uppe på berget står en grov ek. Röningsarbete pågår i de östra delarna men bör utökas och framför allt bör uppväxande granplantor tas bort.

Mossebo är ett välhävdat område med så gott som ingen gödselpåverkan. Ett stort antal vegetationstyper, rödvenshed, stagghed, färsvingeltorräng, rödvensäng och lågstarräng speglar landskapets variation. Backförgätmig-ej, blåsuga, femfingerört, gråfibbla, gullviva, gökärt, jordtistel, jungfrulin, kattfot, knippfryle, ljung, mandelblomma, slåtterfibbla, solvända, stagg och vårbrodd vittnar om lång hävd. I Mossebo betades med nöt vid inventeringstillfället.

Sammanfattande värdetext:

Mossebo är beläget i en uppodlad del av ett annars kuperat och skogsklätt moränlandskap med flera intilliggande sankmarker. Bebyggelsestrukturen är ålderdomlig med mycket välbevarad bebyggelse. Ett stort antal agrara lämningar finns inom området i form av odlingsrösen, vällagda stenmurar och trädgårdsgårdar. Sentida bebyggelselämningar, tjärdalar och kolbottnar förekommer i skogsmarken.

Exempel på hur frånvaro av senare skiftesreform konserverat bebyggelsen på gammal bytomt samt bevarat stora delar av 1700-talets odlingslandskap.

Betesmarkerna består bl a av en björkhage med gamla åkrar insprängda i hägnet. Trots en svag hävd och viss gödslingspåverkan finns det fortfarande rester av naturlig fodermarksflora.

Mossebo/Hackhult, en öppen hagmark och små åkrar med odlingsrösen, är ett utmärkt exempel på hur de små odlingsbara ytorna förtogs om hand och hur markens naturliga förutsättningar togs tillvara och skapade ett mång-

Bevarandeprogram för odlingslandskapet

formigt och artrikt landskap. Området har kvar en ålderdomlig struktur med inägomarken närmast bebyggelsen och en fågata som leder till utmarken. Här finns såväl stenmurar som stensträngar och gott om odlingsrösen.

78. RYNINGSNÄS

Klass 1

Kulturhistoriska förhållanden:

Ryningsnäs är beläget på en mindre höjd vid Emåns utlopp i den forna sjön Ryningen. Godset utgjorde vid 1600-talets mitt sätesgård åt Jakob Skytte. Ryningsnäs skall enligt uppgift tidigare ha kallats Östranäs och nordväst om gården finns bebyggelselämningar efter Västranäs gamla byläge. Den tidigare herrgårdsbyggnaden, uppförd 1893-4 efter ritningar av Erik Lallerstedt, utgjordes av ett större slottsliknande stenhus. Dessvärre revs byggnaden på 1960-talet. De kvarvarande byggnaderna utgörs bl a av torpbebyggelsens enkel- och parstugor samt två välhållna ladugårdar. Den bäst bevarade ekonomibyggnaden utgör dock en stor, ålderdomlig magasinbyggnad. En i senare tid uppförd plåthall står dock gårdsmiljön något.

Ryningen har sänkts två gånger och området söder om gården utgörs av vidsträckta våtmarkskomplex med mader, strand- och fuktängar. Sänkningarna har även medfört att stora, men formfattiga, odlingsytor frilagts. Agrara lämningar saknas nästan helt inom objektet. Detta beror dels på sjösänkningarna, men även på att jordbruket är av stordriftskaraktär och att de smärre höjdparter som finns inom objektet är extremt blockrika och aldrig torde varit uppodlade. De goda näringsekonomiska förutsättningar som funnits vid Emån och den forna sjön har däremot inneburit att ett flertal stenåldersboplatser har kunnat registreras. Enstaka slaggförekomster intill ån påvisar även att lågteknisk järnframställning bedrivits, möjligen så tidigt som under järnåldern.

Naturförhållanden:

Vid Ryningsnäs finns en mad som hävdas kontinuerligt med slätter. Träd och buskskikt

saknas och området består av högstarrängar. Markytan är mycket jämn utan tuvbildningar. Årligen översvämmas marken av Emån och tillförs på det viset näring. Mader med slätterhävd är mycket sällsynta. Området är tack vare hävden en viktig rastplats för sträckande fågel.

Buskrik ohävdad hagmark som hålls öppet genom röjning. En dominerar i buskskiktet. Rikligt förekommande indikatorarter är stagg och sommarfibbla, mer vanliga är t.ex. backsmultron, gullviva, kattfot, knägräs, spåstisel, ängsviol och ärenpris. Backnejlika, blåsuga, jungfrulin, knölsmörlblomma, liten blåklocka, rödklint, slätterfibbla, solvända, vårbrodd, vårfingerört och äkta johannesört förekommer i enstaka exemplar. Enligt uppgift förekommer även brudsporre, fältgentiana, gråfingerört, nattviol, nycklar, spindelört, tvåblad och vildlin.

Vid Adolfslund finns en buskrik ohävdad hagmark. En dominerar i buskskiktet. Rikligt förekommande indikatorarter är stagg och sommarfibbla, mer vanliga är t.ex. backsmultron, gullviva, kattfot, knägräs, spåstisel, ängsviol och ärenpris. Backnejlika, blåsuga, jungfrulin, knölsmörlblomma, liten blåklocka, rödklint, slätterfibbla, solvända, vårbrodd, vårfingerört och äkta johannesört förekommer i enstaka exemplar. Enligt uppgift förekommer även brudsporre, fältgentiana, gråfingerört, nattviol, nycklar, spindelört, tvåblad och vildlin.

Sammanfattande värdetext:

Ryningsnäs, beläget på en mindre höjd vid Emåns utlopp i den forna sjön Ryningen, har en delvis välbevarad bebyggelse. Ett flertal stenåldersboplatser har registreras vid Emån, där även slaggförekomster påträffats.

Slätterhävdad mad som översvämmas varje år. Viktig rastplats för sträckande fåglar.

Vid Adolfslund finns ett mycket artrikt litet område, omgivet av ung granskog, som tidigare brukats genom slätter. Trots den sedan länge upphörda hävden är artrikedomen påfallande.

Index över bevarandeområden

	Sida		
Alsarp	39	Norrhult	35
Björkmossa	62	Odensås	77
Björksebo	39	Ramsebo	68
Blaxhult	40	Ruda	83
Bredvik	43	Ryd	57
Byrum	74	Ryningsnäs	89
Dalsebo	42	Rödmossa	65
Duvekulla	78		
Ekeflod	61	Skinnskälla	55
Faggemåla	31	Slagdala	60
Fallhult	32	Slättemossa	57
Främsteby	38	Snöversmåla	45
Fröreda	54	Snöversnäs	44
Gräntö	67	Stora Aby	80
Götruda	78	Stora Sinnerstad	80
Haddetorp	81	Stubbhult	50
Hagelsrum	48	Sönnershult	33
Holm	70	Sörebo	87
Hyggelsebo	50		
Hässlid	62	Tigerstad	84
Högeruda	56	Tomtåkra	35
Igelhult	44	Triabo	71
Järeda	55	Tulunda	82
Järnemåla	31	Tveta	74
Kloster (Lerkärret)	32	Tälleryd	42
Klövåla	53	Tönshult	70
Koppraböle	85		
Kråkeryd	51	Ugglefall	39
Kulla (Virserums socken)	67	Uppsala	48
Kulla (Tveta socken)	75		
Kängsebo	85	Vena (Käreby, Stenkulla, Gyllekulla)	37
Lilla Aby	73	Venshult	53
Lilla Sinnerstad	73	Venskögle	60
Lundtorp	82	Virserum (Länsmansgårdsängen)	63
Långerruda	61	Visböle	36
Marhult	76	Västrahult	36
Misterhult	64		
Misterhult (Mistermåla)	66	Åkerö	84
Mossebo	87	Ånhult	64
Mörlunda	81	Äntsebo	47
		Ävlingebo	76
		Öskögle	66
		Östra Årena	47

LÄNSSTYRELSEN KALMAR LÄN INFORMERAR

MEDDELANDESERIEN: KRONOLOGISK FÖRTECKNING

- 1995:5 Utvärdering av kalkningen i Lyckebyån
- 1995:6 Utvärdering av kalkningen i Nättrabyån
- 1995:7 Utvärdering av kalkningen i Halltorpsån
- 1995:8 Vård av missbrukare. En uppföljning av LVM-ärenden i Kalmar län 1994
- 1995:9 Vegetationsmätningar i ängs- och hagmarker. En statistisk utvärdering av nålsticksmetoden samt diskussion kring artarea-analysen
- 1995:10 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Torsås kommun
- 1995:11 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Kalmar kommun
- 1995:12 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Nybro kommun
- 1995:13 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Vimmerby kommun
- 1995:14 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mönsterås kommun
- 1995:15 Ängslador/Madhus. Inventering 1994/95
- 1995:16 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Oskarshamns kommun
- 1995:17 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Västerviks kommun
- 1995:18 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Emmaboda kommun
- 1995:19 Analys av den regionala utvecklingen i Kalmar län i anslutning till 1995 års prognosöversyn
- 1995:20 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Mörbylånga kommun
- 1995:21 Projektverksamhet inom länsplaneringen 1994/95
- 1995:22 Regionalt miljöövervakningsprogram för Kalmar län
- 1995:23 Elfiskeundersökningar på miljöövervakningsstationerna i Kalmar län 1995
- 1995:24 Odlingslandskapet i Kalmar län. Bevarandeprogram för Hultsfreds kommun

